

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

КОЖОШЕВ АРЗЫБЕК ОРОЗБЕКОВИЧ
АБДИЕВ МУРАТ ЖУРАТОВИЧ

АУДИТТИН НЕГИЗДЕРИ

ОКУУ КИТЕБИ

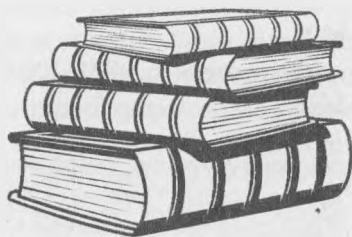
Бишкек – 2021

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**КОЖОШЕВ АРЗЫБЕК ОРОЗБЕКОВИЧ
АБДИЕВ МУРАТ ЖУРАТОВИЧ**

АУДИТТИН НЕГИЗДЕРИ

Окуу китеби

*Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана
илим министрлиги тарабынан жогорку жана
атайын орто окуу жайлардын студенттери, медиа-маалымат
кызматкерлери үчүн
окуу китеби катарында уруксат кылынган*

*Кыргыз Республикасында аудитти жана финансылык
отчёттуулукту өнүктүрүү боюнча долбоорду ишке ашыруу
алкагында басылып чыккан*

Бишкек - 2021

УДК 657
ББК 65.052
К 58

Окуу китеби Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан жогорку жана атайын орто окуу жайлардын студенттерине, медиа-маалымат кызматкерлери үчүн окуу китеби катарында уруксат кылынган

(№ 110 /1 буйругу, 8-февраль 2021-жыл)

Рецензенттер:

Бексултанов А. А. – экономика илимдеринин доктору, проф. И. Раззаков атындагы КМТУнун Инженердик-экономикалык факультетинин деканы;

Зикираев М. Т. – экономика илимдеринин кандидаты, доц., М. М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин «Экономика жана финансы» кафедрасынын башчысы.

Кожошев А. О., Абдиев М. Ж.

К 58 Аудиттин негиздери: Окуу китеби- Б: 2021.-200 б.
ISBN 978-9967-9334-3-9

Окуу китебинде аудиттин уюштуруучулук, методикалык жана теориялык негиздери, аудиттин эл аралык стандарттарына (АЭС) ылайык аудитордук текшерүүнү жүргүзүүнүн практикалык маселелери камтылган.

Аудиттин маңызын жана максатын, түрлөрүн, Кыргыз Республикасында аудитордук текшерүүнү жөнгө салуучу мыйзамдык жана ченемдик укуктук актыларды, аудитордук текшерүүнү жүргүзүү методдору жана ыкмалары, аудитордук корутунду түзүүнүн тартибин камтыган лекциялык материалдар, кейс-стадилер, терминдердин глоссарийлери, тесттик суроолор жана тиркемелерди камтыйт.

Экономикалык багыт жана адистиктер боюнча окуган жогорку жана орто атайын окуу жайларынын студенттери, кадрларды кесиптик кайра даярдоо боюнча угуучулар, практик-бухгалтерлер, аудиторлор, финансисттер, медиа-маалымат кызматкерлерине жана башка кызыккан тараптарга сунушталат.

ISBN 978-9967-9334-3-9

УДК 657
ББК 65.052

КИРИШҮҮ

Кыргыз Республикасында азыркы этапта аудиттин пайда болушу коомдун экономикалык тутумунун өзгөрүшүнөн улам келип чыккан жана аудит анын инфраструктурасынын ажырагыс элементи, финансылык көзөмөлдүн ажырагыс бөлүгү болуп саналуу менен базар экономикасынын талаптары менен аныкталат. Бүгүнкү күндө аудит өлкөбүздүн экономикасына кылдат «киришип», ишкердүүлүктүн түрү катары дагы, көптөгөн ата мекендик окумуштуулар арасында илим катары таанылып келе жатат.

Азыркы учурда аудит – бул көз карандысыз аудиторлор тарабынан ишканада жүзөгө ашырылуучу көзөмөлдүн зарыл түрү болуп саналат. Аудиторлор тарабынан текшерилген отчеттуулук туура деп эсептесе болот, ошого жараша анын колдонуучулары ишкананын ишин тактап талдап, өз кызыкчылыктары үчүн жана коомдун жана ишкананын муктаждыктары үчүн зарыл болгон чечимдерди чыгара алышат.

Аудит – бул ишканада жүргүзүлүп жаткан финансылык көзөмөлдүн формасы болуп эсептелет. Аудитордук уюмдар ар кандай ишканалардын жана уюмдардын ишмердүүлүгүнө кызыктар дагы, кызыктар эмес дагы тараптардын кызыкчылыгында иштешет. Алар ишкананын бухгалтердик эсебинде жана отчеттуулугунда чагылдырылган маалыматтардын тууралыгын баалоо үчүн иштелип чыккан жана ошону менен менчик ээлерине, кредиторлорго жана ушул сыяктууларга ишканадагы иштин чыныгы абалын көрсөтүшөт; анын финансылык абалын талдоо; келечекте ишкананын өнүгүү келечегин белгилөө менен алектенишет.

Учурда Кыргызстандын рыногунда көптөгөн аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор ишмердүүлүгүн жүргүзүшөт. Аудиттин олуттуу реформасы жүргүзүлүп жатат, ченемдик укуктук актыларга бир катар принципалдуу өзгөртүүлөр киргизилип жатат.

Сунушталган окуу китеби менен таанышуунун натыйжасында окурмандар аудитти жөнгө салуучу мыйзамдык жана ченемдик укуктук актылар жөнүндө керектүү маалыматтарды алышат, бухгалтердик эсептин жана отчеттуулуктун негизги бөлүмдөрүнүн аудитин жүргүзүү методдорун жана ыкмаларын өздөштүрүшөт.

Окуу китебинде авторлордун бир нече жылдан бери калыптанып келе жаткан аудитти окутуу тажрыйбасы, ошондой эле Кыргыз

Республикасындагы аудитордук компаниялар менен кызматташуу жана аудит боюнча семинарларга жана тренингдерге катышуу учурунда топтолгон тажрыйбалары колдонулат. Окурмандарга аудитордук изилдөөнүн маанилүү аспектилерин менен мүмкүн болушунча толук жана кызыктуу тааныштырууга гана мүмкүнчүлүк бербестен, алардын өзүн өзү сыйлоо сезимин жана экономикалык билимин өркүндөтүүгө болгон каалоосун жогорулатат.

Окуу китебинин окурмандардын китеп текчесинен орун алып, өздөрү үчүн пайдалуу маалыматтарды алышына жана кесиптик ишмердүүлүктөрүндө колдонуусуна тилектеш болуу менен чын дилибизден ийгиликтерди каалайбыз.

Окуу китебин колдоого жана басып чыгарууга өз жардамын берип көмөктөшкөндөргө, өзгөчө сын-пикирин берген окумуштууларга терең ыраазычылык билдиребиз.

Пикирлер, сунуштар жана кенештерди mabdiev1977@mail.ru электрондук дареги боюнча кабыл алууга даярбыз.

Кожошев Арзыбек Орозбекович,

Кыргыз Республикасынын Экономика жана финансы министрлигине караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматынын төрагасы, экономика илимдеринин доктору, профессор, КРнын эмгек сиңирген экономисти.

«Экономика» багытында билимдерди алууга куштар болгон, ошондой эле аудиттин негиздеринин маселелерине кызыккан жогорку жана орто кесиптик билим берүү окуу жайларынын студенттерине чоң канааттануу менен чын жүрөктөн салам айтам! Силердин оттой күйгөн көздөрүңөр бактылуу студенттик мезгилдерди менин эсиме салып жатат!

Кыргыз Республикасында жүзөгө ашырылып жаткан экономикалык реформалар, рыноктук мамилелерге өтүү, эл аралык экономикалык уюмдарга мүчө болуп кирүүлөр, акыркы он жылдыкта болгон башка окуялар финансылык көзөмөлдөө системасынын түзүлүшүнө өбөлгө болду.

Чарба жүргүзүүчү субъекттердин иштеринин маселелери жана уюштуруунун өзгөчөлүү түрлөрүн жана усулдарын колдонгон башкаруу менен байланышкан финансылык текшерүүлөр боюнча жасалган иш-аракеттердин жана операциялардын жыйындысы финансылык көзөмөл деп түшүнүлөт.

Ал эми аудит финансылык көзөмөлдүн түрлөрүнүн бири болуп саналат. Бухгалтердик (финансылык) жана салык отчетторунда чагылдырылган маалыматтардын ишенимдүүлүгүнө карата жүргүзүлгөн көз каранды эмес көзөмөлдү камсыз кылуу аудиттин башкы милдети болуп саналат.

Текшерүүлөрдү ырааттуу жана системалуу жүзөгө ашыруу үчүн аудитор кесиптик тиешелүү көндүмдөргө ээ болууга жана аудиттин принциптерин, жол-жоболорун жана усулдарын билүүгө тийиш. Булар менен бирге ишти уюштуруунун жана пландаштыруунун, маанилүү өңүттөрүнө ойду, көңүлдү топтоштуруунун, сурамжылоолордун, кароолордун жана документтерди талдоолордун жардамы менен маалыматтарды жыйноонун ийкемдүү жолдорун, ыкмаларын аудитор билүүгө тийиш. Ошондой эле орун алган фактылардын

объективдүүлүгүн текшерүү, аудиттин алкагында чыгарылуучу корутундунун туура, чындык экенин камсыз кылуучу маалыматтарды баалоо, маалыматтарды так, кыска баяндаган аудиттик отчетту даярдоо, бухгалтердик отчеттордун КРнын мыйзамдарына ылайык келерин жана толук экендигин текшерүү жаатында да аудитор тажрыйбаларга ээ болууга тийиш.

Кыргыз Республикасындагы аудитордук институт өткөн кылымдын 90-жылдарында калыптанды. Аудиттин андан ары өнүгүшүнө тиешелүү мыйзамдардын кабыл алынышы чоң таасир тийгизди. Мисалы, “Аудитордук иш жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамы 2002-жылдын 3-июлунда кабыл алынды. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2008-жылдын 26-августундагы №470 токтому менен аудиттин эл аралык стандарттары Кыргыз Республикасынын аудит стандарттары катары бекитилип, аудиттин өнүгүшүнө кеңири жол ачты. Азыркы учурда мамфинкөзөмөл “Аудитордук иш жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жаңы редакциясынын долбоорун иштеп чыкты. Аудитти реформа жасоо процесси улантылып жатат.

Ал эми аудитти өз алдынча окутуу сабагы катары жогорку окуу жайларында изилдеп үйрөнүүлөр 90-жылдарда башталды. Ошондон тартып аудитордук иштер боюнча окуу адабияттарын түзүү, жазуу зарылдыктары жаралды. Азыркы учурда Кыргызстандын бир катар жогорку окуу жайлары “экономика” багытындагы бакалаврларды жана магистранттарды даярдап жатат. Аудит боюнча окуу китептеринин жетишсиздиги орун алууда.

Мына ушуга байланыштуу ушул окуу китебинин азыркы мезгилде жарыкка чыгышы абдан маанилүү окуялардын бири болуп калды. Ушул окуу китебинде аудитти уюштуруунун теориялык жана тажрыйбалык негиздери терең ачылып берилет. Окуу китебинин мазмуну сабактын негизги темасын камтыйт, анын маани-маңызын ачат, муну менен бирге “экономика” багытындагы бакалаврларды жана магистранттарды даярдоо боюнча билимдерди берүүнүн колдонулуп жаткан мамлекеттик стандарттарына ылайык келет.

Ушуга окшош окуу китептеринен айырмаланып, көп кырдуу талдоолор менен, аудиттин эл аралык стандарттарына шайкеш жана ылайык окуу материалдарынын берилиши ушул окуу китебинин артыкчылыгы болуп саналат. Студенттерге, бакалаврларга, магистранттарга, аспиранттарга, ЖОЖдордун эсептик талдоо сабактарынын

окутуучуларына багышталган ушул окуу китеби, окуу китептеринин тартыштыгы көйгөйүн белгилүү деңгээлде чечүүгө жардам берет деген ишеничтемин.

Сөзүмдү жыйынтыктап жатып, Кыргыз Республикасындагы аудитти жана финансылык отчеттуулукту өнүктүрүү боюнча Бүткүл Дүйнөлүк Банктын Долбооруна жана ушул окуу китепти чыгарууга колдоолорду, жардамдарды көрсөткөндөргө чын жүрөгүмдөн ыраазычылыктарды билдиремин!

Исраилов Мукаш Исраилович,

экономика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген экономисти, Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Славян университетинин «Бухгалтердик эсеп, анализ жана аудит» кафедрасынын башчысы, «Иссык-Кульский форум бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии» коомдук бирикмесинин директору, «Эккаунтинг-Аудит» ЖЧКнын директору.

Чарба жүргүзүүнүн рыноктук шарттарында аудит бухгалтердик (финансылык) отчеттуулуктун ишенимдүүлүгүн орнотуу, ошондой эле ага байланыштуу аудитордук кызматтарды көрсөтүү максатында жүргүзүлүүчү көз карандысыз, ведомстволук эмес финансылык көзөмөл катары колдонулат. Ушундан улам, инвестицияларды тартуу, каржыны чыңдоо жана өлкөнүн экономикасын көтөрүү боюнча актуалдуу көйгөйлөрдү чечүү үчүн аудиттин мааниси чоң болуп баратат.

Аудит өнүккөн сайын аудиторлордун кесипкөйлүгү жогорулап, практикалык тажрыйба топтолот, бир гана салык жана укук маселелери боюнча эмес, натыйжалуу башкаруу жана бизнес системаларын иштеп чыгуу боюнча кенеш берүүчү кызматтар көбөйөт. Ошентип, аудит бир гана менчик ээлеринин эмес, мамлекеттин дагы кызыкчылыгына кызмат кылат.

Аудит – бул чарбалык субъекттердин финансылык-чарбалык ишмердүүлүгүн көзөмөлдөөнүн эң натыйжалуу формасы, ал кызмат көрсөтүүнүн ченемдик-укуктук мүнөзүнө ээ, анткени анын субъектери келишимдин негизинде ишкердик ишмердүүлүгүнүн алкагында иш алып барышат.

Аудитордун кесиптик ишмердүүлүгү татаалдашып, ар тараптуу болуп баратат, бухгалтердик эсептин жана отчеттуулуктун

ишенимдүүлүгүн текшерүү менен гана чектелбестен, кошумча дагы аудитордук кызматтарды көрсөтөт. Ошентип, заманбап аудитор чарбалык субъекттердин отчеттуулугунун ишенимдүүлүгүн текшерүү менен гана чектелбестен, башка көптөгөн функцияларды аткарат, ишкананын ишине мониторинг жүргүзөт, карайт жана баалайт, мүмкүн болгон жоготуулар жана артыкчылыктар жөнүндө жетекчиликке маалымдайт, башка кызматтарды көрсөтөт.

Мунун бардыгы бухгалтердик эсеп, талдоо жана аудит боюнча жогорку квалификациялуу адистерди, ошондой эле окуу адабияттарын даярдоонун сапатына чоң талаптарды коет. Бирок, бүгүнкү кездеги аудиттин эл аралык стандарттарынын негизинде өлкөбүздүн ченемдик-укуктук актыларынын негизинде мамлекеттик тилде даярдалган окуу китептеринин, окуу куралдарынын жетишпестиги көйгөйү бар.

Ушуга байланыштуу, рецензияланган окуу китебин чыгаруу өз убагында жана зарыл болуп саналат жана белгилүү бир деңгээлде заманбап окуу адабиятынын жетишсиздигин толуктайт.

Окуу китеби окуу материалынын жөнөкөйлүгү жана жеткиликтүүлүгү менен жогорку илимий-методикалык деңгээлди ийгиликтүү айкалыштырат.

Рынок мамилелеринин шарттарында аудитордук ишмердүүлүктү аныктаган Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынан келип чыккан өзгөрүүлөрдү эске алуу менен курстун бардык темаларын туура жана өз ара байланышта карап, өлкөдөгү аудитти уюштуруунун жана жүргүзүүнүн жалпы методикалык принциптери толук кандуу чагылдырылган.

Окуу китебинде лекциялык материалдар схемалар, таблицалар менен коштолуп, практикалык мисалдар, документтердин жаңы формалары, кейс-стадилер, терминдердин глоссарийлери, тесттик суроолор жана тиркемелер менен жакшы чагылдырылган. Ошондой эле бөлүмдөрдүн өз ара ырааттуу түрдө берилиши, аудитти өркүндөтүүгө болгон сунуштардын камтылышы окуу китебинин илимий жана практикалык маанисин кыйла жогорулатат.

Жалпысынан окуу китеби – бул авторлордун чыгармачылык чоң ийгилиги, алардын өлкөбүздүн аудит боюнча окуу адабиятын өркүндөтүүгө кошкон олуттуу салымы катары бааласак болот. Окуу китеби бир гана студенттерге эмес, медиа-маалымат кызматкерлерине, ошондой эле аудитордук ишмердүүлүк менен алектенген тараптар үчүн да пайдалуу деп эсептейм.

1-БӨЛҮМ. АУДИТТИН МАЗМУНУ ЖАНА МАКСАТЫ

1.1. Аудиттин тарыхынын жана өнүгүүшүнүн кыскача баяны

Аудит байыркы тарыхка ээ. Байыркы Египетте (2600 жыл мурда б.з.ч) эсеп, башкаруу жана көзөмөл функцияларын чогуу аткарышкан чиновниктер болушкан деп болжолдонот.

Рим империясында (б.з.ч. 1-26 жылдары) көзөмөлдөөчү функциялар атайын кызматкерлер (кураторлор, прокурорлор, квесторлор) тарабынан жүргүзүлгөн. Рим империясы кулагандан кийин аудит Италияда кенири кулач жая баштаган. Флоренция жана Венециянын соодагерлери өздөрүнүн континентине мол байлыкты алып келишкен соода кемелеринде капитандардын төлөө жөндөмдүүлүгүн текшерүү үчүн аудиторлордун эмгегин колдонушкан. Ошол кезде аудиттин катуу максаттуу багытты-каталарды жоюуну көздөгөн.

Заманбап аудиттин мекени- Англия. 9-кылымда Британиялык чарбалык жашоодо «Эсеп жана өлчөөгө» кадам жасалган. Өлкөдө байыркы маданияттар сакталып калган жана Нормандияда римдиктердин бухгалтердик ыкмалары экономикалык кубулуштардын эсебине кайрадан турмуштук тиркеме катары кабыл алынды.

Англияда аудиторчулуктун бар болуусун көрсөткөн жазуу түрүндөгү эстеликтер 13-14-кылымдарга туура келет. Ал учурда аудиттин ыкмалары ар бир кыймылдарды кылдат текшерүү менен байланышкан.

Тарыхый жактан аудиттин өнүгүүсүнүн негизги борбору катары Улуу Британия жана АКШ эсептелинет. XX-кылымдын 10- жылдарда америкалык аудит өз алдынча өнүгө баштаган, себеби АКШнын ишкерлери алардын бизнесинин өзгөчөлүктөрүнө карата англиялык аудиттин максаттарын жана жолдорун колдонуу мүмкүн эмес деп таанышкан.

Америкалык аудит боюнча алгачкы жумуштар күтүлбөгөн каталарды табуу жана жоюу менен байланышкан максаттардын өзгөрүүсү менен мүнөздөлөт.

4-жылдардын аягына чейин аудит негизинен документтештирүүнү текшерүү, акчалай кыймылдардын жазуусун тастыктоо жана бул кыймылдарды финансылык отчеттордо туура топтоштуруу менен байланышкан. Бул *тастыктоочу аудит* болгон.

1949-жылдан кийин көз карандысыз аудиторлор ички көзөмөл-

дүн натыйжалуу системасында каталар ыктымалдуулугу анча эмес жана финансылык маалыматтар жетишерлик толук жана так деп божомолдоо менен ички көзөмөл маселелерине көп көңүл бөлө башташты. Аудитордук фирмалар түздөн түз текшерүүгө караганда кенеш берүүчү иш менен көбүрөөк алектене башташты. Бул *системалык-багытталган* аудит болгон.

70-жылдардын башында эл аралык аудитордук стандарттарды иштеп чыгуу башталды.

Биздин өлкөдө аудитордук ишмердүүлүктүн өнүгүү мезгили кыска. 20 жыл мурда республикада «аудит» сөзү жөнүндө билишкен эмес, о.э. мындай кесип болгон эмес. Советтер Союзунда көзөмөлдөөчү жана текшерүүгү кызматтар болгон жана жаңы ишкердик ишмердүүлүгү–аудитордук тармактын пайда болуусу жана өнүгүүсү үчүн фундаменттин бөлүгү болгон.

КРда мурда болгон көзөмөлдөөчү кызмат төрт этапта калыптанып, өнүккөнүң көрсөттү: ревизиялык–1960-жылдарга чейин; оптимизациялык–1960-1975-ж.; функционалдык–1975-жылдан баштап жана рыноктук–1990-жылдан бери.

Баштапкы мезгил негизинен ишкананын жылдык балансы жана ишмердүүлүгү жөнүндө отчетту, мыйзам негиздерин сактоону текшерүү менен мүнөздөлөт.

Оптимизациялык этап КРда өндүрүштүк күчтөрдүн активдүү өнүгүүсү, ведомстволук-тармактык адистешүү жана илимий-техникалык прогресстин өнүгүүсү менен байланышкан. Бул мезгил үчүн мүнөздүү кубулуш болуп ишмердүүлүктүн бардык чөйрөлөрүндө, анын ичинде көзөмөлдөө кызматында экономикалык-математикалык ыкмаларды жана эсептөө техникаларын кеңири кийрүү болду.

Республикада көзөмөлдүн функционалдык этабы чарбалык процесстердин убактылуу татаалдашы менен байланышкан.

Төртүнчү – рыноктук этап өлкөнүн дүйнөлүк экономикага интеграциялануусу, менчиктин ар түрдүү формаларынын өнүгүүсү жана рынок шартында чарбалык субъекттерди башкаруунун техникалык жана стратегиялык маселелеринин татаалдашы менен байланышкан. Бул этапта эл чарбасынын маселелерин чечүүдө көзөмөлдүн ролу өстү жана көз карандысыз көзөмөл-аудитке болгон талап пайда болду.

КРнын Өкмөтүнүн 1993-жылдын 26-январында №с 33 токтому менен «Кыргыз Республикасында аудитордук иш жөнүндө убак-

тылуу жобо» бекитилген. Бул токтомдун негизинде КРнын Экономика жана финансы министринин 1993-жылдын 13-сентябрындагы №47 п/3 буйругу менен «Кыргыз Республикасынын аймагында аудитордук ишти лицензиялоо тартиби жөнүндө жобо» бекитилген.

1993-жылдын ноябрында Аудитордук иш боюнча кенештин чечими менен төмөнкү юридикалык жактарга аудитордук иш менен алектенгенге укук берген алгачкы лицензиялар берилген: аудитордук-консультациялык фирма «Кыргызаудит», «Аудит ЛТД» ЖЧК, «Эсеп ЛТД» аудитордук фирма–ЖЧК.

Жагымдуу шарттарды түзүүгө байланыштуу 2004-жылдан баштап аудитордук иш субъекттеринин көбөйүүсүнүн туруктуу тенденциясы байкалган.

Кыргыз Республикасынын Экономика жана финансы министрлигине караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматынын расмий маалыматы боюнча 2021-жылдын 1-январына карата 126 аудитордук уюмдар, 37 жеке аудиторлор жана аудитор квалификациялык сертификатка ээ 484 аудиторлор, о.э. бухгалтерлер жана аудиторлордун 7 коомдук кесиптик бирикмелери: анын ичинде 2 аудитордук уюмдардын бирикмелери жана 5 аудиторлор жана бухгалтерлердин бирикмелери бар.

Аудитордук уюмдардын санынан аймактар боюнча үлүштүк салмагы төмөнкүдөй: Бишкек шаары-80,15%, Ош ш.-11,9%, Жалал-Абад облусу- 3,17%, Чүй облусу- 2,38%, башка аймактар (Баткен, Нарын жана Ыссык-Көл облустары) 0,8 % дан.

Жеке аудиторлордун үлүштүк салмагы Бишкек ш. боюнча-56%, Чүй облусу- 15%, Ош облусу-15%, Нарын-7%, Ыссык-Көл-7%.

Кыргызстандын аудитордук кызматтар рыногунда чон төрттүк деп аталган курамга кирген төрт эл аралык аудитордук компаниялардын өкүлдөрү ишмердүүлүгүн жүргүзүшкөн: - «Делойт и Туш» ЖЧК, «КПМГ-Бишкек» ЖЧК, «Прайсуотерхаус Куперс» ЖЧК жана «Эрнст энд Янг Аудит» ЖЧК. 2011-жылдан баштап бул рынокко алдынкы ондук эл аралык аудитордук компанияларга кирген «BDO Казахстан аудит - Бишкек» ЖЧК жана «Baker Tilly Bishkek («Байкер Тили Бишкек») фирмалары киришкен.

Бүгүнкү күндө аудитордук иш 2002-жылдын 28-ноябрында КРнын Жогорку Кеңешинин мыйзам чыгаруу жыйыны тарабынан кабыл алынган «Аудитордук иш жөнүндө» КРнын мыйзамы жана

2009-жылдын 26-январында ЖК тарабынан кабыл алынган «Ички аудит жөнүндө» КРнын мыйзамы ж.б. ченемдик-укуктук актылар менен жөнгө салынат.

1.2. Кыргыз Республикасындагы аудиттин жана аудитордук иштин маңызы, максаты жана маселелери

Аудит – бул уюмдардын жана жеке ишкерлердин бухгалтердик эсеп жана финансылык (бухгалтердик) отчеттуулугун көз карандысыз текшерүү боюнча иштин түрү.

Аудитордук ишмердүүлүк 2002-жылдын 30-июлунда кабыл алынган Кыргыз Республикасынын «Аудитордук иш жөнүндө» мыйзамы менен жөнгө салынат.

1-статьядагы агныктама:

аудитордук иш уюмдардын жана жеке ишкерлердин (мындан ары - аудиттелчү жактар) финансы отчетун көз карандысыз текшерүү боюнча (аудит) ишкердикти бул ишти коштоочу кызмат көрсөтүүлөр.

Аудиттин максаты катары финансылык отчеттуулуктун анын бардык маанилүү жактарына карата финансылык отчеттуулукту сунуштоонун бекитилген негизине дал келүүсү боюнча пикирди билдирүү эсептелет.

Финансылык отчеттуулукту сунуштоонун негизи катары Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттары (ФОЭАС) жана (же) ага ылайык финансылык отчеттуулук даярдалган финансылык отчеттуулуктун башка стандарттары түшүндүрүлөт.

Маанилүүлүк катары финансылык отчеттуулуктун маалыматынын дал келүүчүлүк денгээли катары түшүндүрүлүп, бул отчеттуулукту керектөөчүлөргө анын негизинде финансылык жана мүлктүк абалы, о.э. аудиттелген жактардын чарбалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктары жөнүндө туура жыйынтык жасоо жана бул жыйынтыктарга таянуу аркылуу негиздүү чечимдерди кабыл алууга жөндөйт.

Аудитордук иш жөнүндө КРнын мыйзамына ылайык жеке ишкер (жеке аудитор) катары катталган аудиторлор жана (же) аудитордук уюм тарабынан аудитордук иш жүргүзүлөт.

Эгерде мыйзамда башкача белгиленбесе, чет элдик юридикалык жактар жана жарандар, о.э. жарандыгы жок жактар жалпы негиздерде КРнын аймагында аудитордук ишти жүзөгө ашырууга укуктуу.

Аудитордук уюм ачык акционердик коом болгондон башка учурларда чарбалык шериктештиктер жана коомдор түрүндө гана түзүлүшү мүмкүн.

Аудитордук уюмдун кадрдык курамынын 50%дан аз эмесин КРнын аймагында дайыма жашашкан КРнын жарандары түзүүгө тийиш, ал эми эгерде аудитордук уюмдун жетекчиси чет өлкөлүк жаран болсо 75%дан кем эмес болуусу керек.

Чет өлкөлүк аудитордук уюмдар КРда аудитордук ишти тиешелүү аудитордук уюмдарды – КРнын резиденттерин түзгөндө, Кыргызстан банкынын ишине тышкы аудитти жүргүзүү учурун кошпогондо гана жүргүзө алат.

Аудитордук уюмдун аткаруучу органынын жетекчиси аудитор гана болушу мүмкүн.

Аудитордук уюм аудит жүргүзүү боюнча ишин КРнын лицензиялоо жөнүндө мыйзамдарында каралган шарттарда жана тартипте лицензия алгандан кийин гана жүргүзө алат. Аудитордук уюмдун штатында 2 ден кем эмес аудитор болууга тийиш.

Аудитордук уюмдар аудиторлор тарабынан жүргүзүлүүчү аудитордук текшерүүлөрдүн сапатына ички контролдун стандарттарын белгилөөгө жана сактоого милдеттүү. Көрсөтүлгөн стандарттарга коюлуучу талаптар аудиттин стандарттары менен жөнгө салынат.

Аудитордук иш жөнүндө КРнын мыйзамына ылайык аудиторлор, жеке аудиторлор, аудитордук уюмдар өз мүчөлөрүнүн аудитордук иши үчүн шарттарды камсыз кылуу, алардын кызыкчылыктарын коргоо максатында коммерциялык эмес негизде иштөөчү жана КРнын мыйзамдарына ылайык түзүлгөн кесиптик аудитордук бирикмелерге бириге алышат.

Аудитордук уюмдар алар тарабынан жүргүзүлгөн аудитордук текшерүүнүн сапатынын ички көзөмөлүнүн стандарттарын бекитүүгө жана сактоого милдеттүү.

Көрсөтүлгөн стандарттарга коюлган талаптар аудиттин стандарттары аркылуу жөнгө салынат.

Аудиттин иштөөсүнүн зарылдыгы 3 жагдай менен аныкталат:

1) бухгалтердик отчеттуулук чечимдерди кабыл алууда ага кызыккан керектөөчүлөр (анын ичинде уюмдун жетекчилери, катышуучулары жана мүлктүн менчик ээлери, реалдуу жана потенциалдуу

инвесторлор, кызматкерлер жана буюртмачылар, бийлик органдары жана жалпы коомчулук) үчүн колдонулат;

2) бухгалтердик отчеттуулук бурмалоого дуушар болуусу мүмкүн, атап айтканда баалоочу маанилерди колдонуудан жана чарбалык турмуштун фактыларын бир жактуу эмес түшүнүү мүмкүнчүлүгүнөн улам, мындан тышкары, бухгалтердик отчеттуулуктун аныктыгы аны түзүүчүлөрдүн мүмкүн болгон тиешелүүлүгүн эске алганда автоматтык түрдө камсыз болбойт;

3) бухгалтердик отчеттуулуктун ишенимдүүлүк даражасы эреже катары көпчүлүк кызыктар болгон керектөөчүлөр тарабынан эсептик жана башка маалыматтарга кирүүгө мүмкүндүктүн кыйынчылыгынан, о.э бухгалтердик отчеттуулукта чагылдырылган чарбалык кыймылдардын көптүгү жана татаалдыгынан өз алдынча баалоого мүмкүн эмес.

Аудитордук квалификациялык сертификаты бар, ыйгарым укуктуу орган белгилеген квалификациялык талаптарга жооп берген жеке жак аудитор боло алат.

Аудиторлор өзүнүн кесиптик ишин жүргүзүп жаткан учурда, илимий, педагогикалык жана башка чыгармачылык иштен тышкары, мамлекеттик кызматта турууга жана бөлөк акы төлөнүүчү иште иштөөгө укугу жок. Аудиторлор банктардын, финансылык-кредиттик мекемелердин жана коомдордун Директорлор кеңешинин/аудит боюнча комитеттин мүчөсү да боло алышат.

Аудитордун көз карандысыздыгы төмөнкүлөр менен аныкталат:

- уюм тарабынан аудиторду (аудитордук фирманы) эркин тандоо;
- аудитор (аудитордук фирма) жана аудиттелүүчү жактардын ортосундагы келишимдик мамилелердин болуусу менен аудиторго өзүнүн кардарын эркин тандоосу жана кандайдыр бир мамлекеттик органдардын көрсөтмөлөрүнө көз каранды болбоосу;
- аудиттелүүчү жактарга белгиленген кемчиликтерди жойгонго чейин аудитордук корутундуну берүүдөн баш тартуу мүмкүнчүлүгү;
- аудитордук ишмердүүлүк боюнча келишимдик мамилелерде аудиттелүүчү жактар менен туугандык же ишкердик байланыштын болуусунда аудитордук текшерүүнүн мүмкүн эместиги;
- аудиторлорго (аудитордук фирмаларга) мыйзам боюнча уруксат берилген аудитордук, кенеш берүүчү жана башка кызматтар ме-

нен байланышпаган чарбалык, коммерциялык жана финансылык ишмердүүлүк менен алектенгенге тыюу салуу.

Аудитордук иш жөнүндө КРнын мыйзамына ылайык аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор аудитти коштоочу кызмат көрсөтүүлөрдү жүргүзө алышат.

Аудитти коштоочу кызмат көрсөтүүлөр деп төмөнкүлөр түшүнүлөт:

- финансы отчетунун баяндамасы;
- макулдашылган жол-жоболор боюнча милдеттенмелерди аткаруу;
- финансы маалыматтарын топтоо жана иштеп чыгуу.

Аудитордук уюмдарга жана жеке аудиторлорго аудит жүргүзүүдөн жана кызмат көрсөтүүлөрдөн башка кандайдыр бир башка ишкердик иш менен алектенүүгө тыюу салынат.

Аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор аудитордук кызмат көрсөтүүлөр менен бирге аудитордук иш менен байланышкан кызматтарды көрсөтө алышат, алар төмөнкүлөр:

- бухгалтердик эсепти жолго коюу, калыбына келтирүү жана жүргүзүү, бухгалтердик (финансылык) отчетторду түзүү, бухгалтердик консультацияларды берүү;
- салыктык консультацияларды берүү, анын ичинде салыктык эсептерди жолго коюу, калыбына келтирүү жана жүргүзүү, салыктык эсептерди жана декларацияларды түзүү;
- уюмдардын жана жеке ишкерлердин финансылык-чарбалык иштерин талдоого алуу, экономикалык жана финансылык консультацияларды берүү;
- башкаруучулук, анын ичинде уюмдарды кайра түзүү же аларды менчиктештирүү менен байланышкан консультацияларды берүү;
- маалыматтык тутумдарга аудит;
- Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандартынын жана аудиттин эл аралык стандартынын талаптарына ылайык баалоо иши;
- ички аудит менен байланышкан кызмат көрсөтүүлөр;
- аудитордук ишке байланыштуу жааттарда, ошондой эле бухгалтердик эсепке, экономикага жана финансыга окутуу.

Аудитордук иш ишкердиктин лицензиялануучу түрү болуп эсептелет. Аудитордук ишти лицензиялоо КРнын лицензиялоо жөнүндө ченемдик укуктук актыларына ылайык жүргүзүлөт.

Аудитордук ишти КРнын мыйзамдарына ылайык жеке ишкер (жеке аудитор) катары катталган аудиторлор жана (же) аудитордук уюмдар жүргүзүшөт.

Эгерде мыйзамда башкача белгиленбесе, чет өлкөлүк юридикалык жактар жана жарандар, ошондой эле жарандыгы жок адамдар КРнын аймагында аудитордук ишти жалпы негизде жүргүзүүгө укуктуу болушат.

Бухгалтердик отчеттуулукту аудиттөө учурунда аудитордук уюмга мүлктү баалоонун фактылык методикасы уюмдун эсеп саясатын аныктоодо кабыл алынган методикадан айырмалануучу жөнүндө жыйынтыкты жетишерлик денгээлдеги ишенимге алып келүүчү жетишерлик жана түшүнүктүү аудитордук далилдер алынышы керек.

Пайда жана зыяндар жөнүндө отчетту аудитор жалпы (бухгалтердик) жана салык алынуучу пайданын туура эсептелишин аныктоо үчүн текшерет.

Аудитор текшерет:

- уюмдун менчик ээлеринин уставдык капиталынын көлөмүнүн өзгөрүүсү жөнүндө чечимдердин аткарылуусунун толуктугун;
- баланстын активи жана пассивинин счеттору боюнча синтетикалык жана аналитикалык эсебинин маалыматынын окшоштугун;
- отчеттуулукта дебитордук жана кредитордук карыздардын толук чагылдырылышын.

Аудитордук корутундуну даярдоо процессинде текшерилет:

- чарбалык кыймылдарды жана мүлктү баалоону чагылдыруу боюнча уюмда кабыл алынган эсеп саясатын сактоо;
- отчеттук мөөнөттөргө киреше жана чыгымдарды туура киргизүү;
- эсепте учурдагы чыгымдарды өндүрүшкө жана айланма эмес активдерге салууну ажыратуу;
- ар бир айдын башында аналитикалык эсептин маалыматынын синтетикалык эсептин счеттору боюнча айлануусу жана калдыктарынын окшоштугун камсыз кылуу.

1.3. Аудитти жүргүзүүнүн принциптери. Аудиттин түрлөрү

Аудитордук уюмдар өзүнүн ишмердүүлүгүн жүргүзүү учурунда кесиптик мүнөздөгү бардык чечимдерди кабыл алуу үчүн негиз катары кесиптик этикалык *принциптерди* сактоого жана колдонууга милдеттүү.

АЭСге ылайык өздөрүнүн кесиптик милдеттенмелерин аткарууда аудиторлор этикалык нормаларга таянышы керек жана аларга төмөнкүлөр кирет:

а) *Көз карандысыздык*. Аудитордук ишмердүүлүктүн контекстинде аудит жүргүзүү мүмкүнчүлүгү, алынган жыйынтыктарды баалоо жана алдын ала жаңылыш пикирсиз көз караштагы аудитордук корутундуну түзүү каралган. Көз карандысыздыкты сөзсүз аудитордун эң маанилүү болгон мүнөздөмөсү катары караш керек. Өзүнүн милдеттенмелерин аткаруу учурунда аудиттин предметине карата аудитор көз карандысыздыкты сактоо гана маанилүү болбостон, о.э. финансылык отчеттуулуктун керектөөчүлөрү аудитордун көз карандысыздыгына ишеним көрсөтүүсү керек. Бул эки максаттарды көбүнчө фактылык көз карандысыздык жана сырткы көз карандысыздык деп аташат. Фактылык көз карандысыздык аудитор чындыгында аудиттин бардык процесси аралыгында алдын ала эч кандай жаман ойдо болбостон мамиле кылуу абалында болот. Сырткы көз карандысыздык – бул аудитордун башка жактар менен көз карандысыздыкты кабылдоосунун жыйынтыгы.

б) *Ак ниеттүүлүк*. Аудиторлор өздөрүнүн жосундарында жана чечимдеринде жалпы адамдык моралдык эрежелерди жана адеп-ахлактык ченемдерди карманууга, ыйман боюнча жашоого жана иштөөгө милдеттүү.

в) *Объективдүүлүк*. Аудитордун жыйынтыкка келүүсү, сунуштары жана корутундулары үчүн объективдүү негиз катары бир гана жетишерлик көлөмдөгү талап кылынган маалымат болуусу мүмкүн. Аудиторлор так эмес же күн мурунтан жаман ойдо болуу менен фактыларды билип туруп сунуштабоосу керек. Бардык кесиптик кызматтарды көрсөтүү менен аудиторлор бардык пайда болуучу кырдаалды жана реалдуу фактыларды объективдүү кароого милдеттүү, мурунтан жаңылыш алынган жеке пикир, адатка айланган жалган көз караш же сырттан басым көрсөтүү алардын айткандарынын объективдүүлүгүнө жол бербөөсү керек.

г) *Кесиптик компетенттүүлүгү жана тийиштүү кылдаттык.* Аудитордун кесиптик компетенттүүлүгү жалпы жана атайын жогорку билимине, тиешелүү диплом жана аттестаттар менен тастыкталган аттестациялык сынактарды тапшыруусуна, о.э. башка адистер менен бирге бул профилдеги жана кесиптик деңгээлдеги кесиптик аудитордук кызматтарды көрсөтүү боюнча үзгүлтүксүз практикалык ишине негизделет. Аудитор бухгалтердик эсеп, салык салуу, финансылык ишмердүүлүк, жана жарандык укук, аудитти уюштуруу жана ыкмалары, бухгалтердик эсеп жана аудитордук ишмердүүлүктүн мыйзамдуулугу, эл аралык нормалары жана стандарттары жааты боюнча дайыма өзүнүн кесиптик билимин жаңылоого милдеттүү.

д) *Купуялуулугу.* Аудитор кесиптик кызматтарды көрсөтүүдө алынган купуя маалыматты сыр катары сактоого милдеттүү. Аудитордук иш жөнүндө КРнын мыйзамынын 7-беренесине ылайык аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор аудитордук ишти жүргүзүү учурунда алышкан жана (же) түзүшкөн маалыматтардын жана документтердин сакталышын камсыздоого милдеттүү жана ал документтерди же алардын көчүрмөлөрүн буйрутмачыдан жана аудитордук ишти жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдан башка эч бир үчүнчү тараптарга берүүгө же ушул мыйзамда же Кыргыз Республикасынын башка мыйзамдарында каралгандан башка учурларда, аларда камтылган маалыматтарды аудит жүргүзүлгөн жана коштоочу кызматтар көрсөтүлгөн жактын, ошондой эле эгерде ал аудиттелүүчү жак болбосо буюртмачынын да жазуу жүзүндөгү макулдугу болмоюнча ачыкка чыгарууга укугу жок.

е) *Кесиптик жүрүм-туруму.* Аудиторлор үчүн алардын кардарлары, финансылык отчеттуулукту колдонушкан үчүнчү тараптар аудиттин жана башка көрсөткөн кызматтарынын сапатына ишеними болуусу аябай маанилүү.

ж) *Мыйзам талаптарын жана техникалык стандарттарды так колдонуу.* Аудитордук ишмердүүлүктү жүргүзүүдө аудитордук уюмдар КРнын мыйзамдарынын талаптарын жетекчиликке алууга милдеттүү.

Аудитор АЭСге ылайык аудитти жүргүзүүсү зарыл. Аларда негизги принциптер жана зарыл процедуралар, о.э. түшүндүрмө жана башка материал формасында сунушталган коштоочу жетекчилик камтылат.

Аудитор финансылык отчеттуулукта олуттуу бурмалоо болуп калуусун сезип кесиптик скептицизм мамилеси менен аудитти пландаштырышы жана аткаруусу зарыл.

Кесиптик скептицизмдин көрсөтүлүшү аудитор алган аудитордук далилдердин ордун өтө баалаганын жана документтердин ишенимдүүлүгүнө же жетекчиликтин арызына карама-каршы турган аудитордук далилдерди кунт коюп иликтегенин, же мындай документтердин же арыздардын ырастыгына шек туудурганын билдирет.

Кесиптик скептицизм аудит учурунда, аудитордук процедура-лардын мүнөзүн, убактылуу алкактарды жана көлөмүн аныктоодо, алардын жыйынтыктарын баалоодо төмөнкүлөрдү көрсөтөшө керек:

- шектүү жагдайларды колдон чыгарбоо үчүн;
- жыйынтыктарды даярдоодо акталбаган жалпылоолорду жаса-
баш үчүн;
- жаңылыштыкка жол бербөө үчүн.

Аудитти пландаштыруу жана жүргүзүүдө аудитор аудиттелүүчү жактын жетекчилиги ак ниеттүү эмес деп эсептөөгө тийиш эмес, бирок жетекчиликтин сөзсүз чынчыл экендигин божомолдобошу керек.

Аудиттин түрлөрү

Аудит төмөнкү белгилер боюнча классификацияланат:

1. Маалыматты колдонуучуларга карата:

- а) сырткы;
- б) ички.

2. Мыйзамдардын талаптарына карата:

- а) милдеттүү;
- б) демилгелүү.

3. Аудиттин объектиси боюнча:

- а) банктык;
- б) камсыздандыруу уюмдарынын аудити;
- в) биржалардын, инвестициялык институттардын жана бюджеттик эмес фонддордун аудити;
- г) жалпы.

Ички аудиттин негизги объектилеринен болуп башкаруунун өзүнчө функционалдык маселелеринин чечими, уюмдун маалыматтык системасын түзүү жана текшерүү эсептелет.

Ички аудиттин конкреттүү объекттери уюмдун ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүгүнө жана анын жетекчилигине жана же менчик ээлерине карата ар түрдүү болуусу мүмкүн. Ички аудит – уюмдун башкаруучулук көзөмөлүнүн ажырагыс бөлүгү; ал көз карандысыз дагы болуусу мүмкүн.

Корпоративдик башкаруунун заманбап талаптары ички аудиттин ишмердүүлүгүнө жооп берген көз карандысыз квалификациялуу адис жетектеген аудит боюнча комитеттин директорлор кеңешинин болуусун болжолдойт.

1-таблица

Ички жана сырткы аудиттин өзгөчөлүгү

Факторлор	Ички аудит	Сырткы аудит
1. Тапшырмаларды коюу	Ишкананын бөлүмү катары, о.э. жалпы ишкана катары башкаруунун керектөөсү боюнча жетекчилик тарабынан аныкталат.	Ишкана жана аудитордук фирманын ортосунда келишим менен аныкталат
2. Объект	Башкаруунун маселелеринин айрым функцияларын чечүү, ишкананын маалыматтык системасын түзүү жана текшерүү	Негизинен ишкананын эсеп жана отчеттуулук системасы
3. Максаттар	План боюнча түз же кыйыр түрдө жетекчилик тарабынан аныкталат	Мыйзамдуу же соттук инстанциялар тарабынан аныкталат
4. Каражаттар	Өз алдынча тандалат (ички аудиттин стандарттары менен аныкталат)	Жалпы кабыл алынган стандарттар менен аныкталат
5. Ишмердүүлүктүн түрү	Аткаруучу ишмердүүлүк	Ишкердик ишмердүүлүгү
6. Ишти уюштуруу	Жетекчиликтин конкреттүү тапшырмасын аткаруу	Аудитордук текшерүүнүн нормалары жана эрежелерине карата аудитор тарабынан өз алдынча аныкталат

7. Өз ара мамилелер	Ишкананын жетекчилигине баш ийүү, андан көз карандылык	Тең укуктуу өнөктөштүк, көз карандысыздык
8. Субъектер	Ишкананын жетекчилигине баш ийген кызматкерлер жана ишкананын штатында тургандар	Тиешелүү аттестат жана лицензияга ээ көз карандысыз эксперттер
9. Квалификация	Ишкананын жетекчилигинин кароосу боюнча аныкталат	Мамлекет тарабынан жөнгө салынат
10. Төлөм	Штаттык расписание боюнча чегерилет	Келишим боюнча көрсөтүлгөн кызматтарды төлөө
11. Жоопкерчилик	Милдеттенмелерди аткаруу үчүн жетекчиликтин алдында	Бекитилген мыйзам актылары жана нормативдик актылар боюнча кардардын жана үчүнчү тараптардын алдында
12. Методдор	Бирдей маселелерди чечүүдө бирдей болуусу мүмкүн. Тактык жана деталдуулук даражасында айырмачылык болот.	
13. Отчеттуулук	Жетекчиликтин алдында	Аудитордук корутундунун жыйынтыктоочу бөлүгү жарыялануусу мүмкүн, аналитикалык бөлүгү кардарга берилет

Аудит милдеттүү жана демилгелүү болушу мүмкүн.

Төмөнкүлөр жыл сайын милдеттүү аудиттен өтүүгө тийиш:

- Кыргызстан банкы, лицензиялануучу банктар жана башка уюмдар;
- камсыздандыруу уюмдары;
- баалуу кагаздардын коомдук сунуштарын жүзөгө ашыруучу коомдук компаниялар;
- инвестициялык фонддор;
- мамлекеттик эмес пенсиялык фонддор;
- КРнын ченемдик укуктук актыларында каралган учурлардагы башка жактар.

Милдеттүү аудит жүргүзүлчү аудиттелчү жактар аудитордук уюм менен милдеттүү аудит жүргүзүү жөнүндө келишим түзүүгө, аудитти өз убагында жана толук жүргүзүүгө көмөк көрсөтүүгө, аудит жүргүзүү үчүн зарыл болгон документтердин баарын берүүгө, оозеки же жазуу жүзүндөгү суроо-талап боюнча толук түшүндүрмө жана ырастамаларды берүүгө милдеттүү.

Демилгелүү аудит жеке ишкердин же уюмдун компетенттүү

башкаруу органынын чечими менен, ал эми КРнын мыйзамдарында каралган учурларда, ошондой эле аудит жүргүзүүнүн башка буйрутмачыларынын талабы боюнча да жүргүзүлүшү мүмкүн.

Жүргүзүлгөн милдеттүү аудиттин жыйынтыгы боюнча аудиттелүүчү жактар төмөнкүлөргө милдеттүү:

- аудитордук корутунду (отчету) менен бирге финансылык отчетторун жалпыга маалымдоо каражаттарын да жарыялоого;

- милдеттүү аудит жүргүзүлгөндүгү жана аудитордук корутунду (отчету) менен бирге финансылык отчетторунун жалпыга маалымдоо каражаттарын да жарыяланганы жөнүндө аудитордук ишти жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга билдирүүгө.

Аудиттин объекттери боюнча банктык аудит; камсыздандыруу уюмдарынын аудити; биржалардын, инвестициялык институттардын жана бюджеттик эмес фонддордун аудити; жалпы аудит; мамлекеттик аудит.

КРУБ тарабынан лицензияланган банктардын жана финансылык-кредиттик мекемелердин аудити аудиттин эл аралык стандарттарына жана «Кыргыз Республикасындагы банктар жана банк иши жөнүндө» мыйзамынын талаптарына ылайык жүргүзүлөт.

Банк КРУБга өзүнүн аудитордук корутундусунун жана отчетунун көчүрмөсүн финансылык отчеттуулук жана жетекчиликке кат менен бирге аудитордук уюмга бергенден кийин 10 күн ичинде берүүгө милдеттүү. Мыйзамга ылайык КРУБ бардык аудитордук текшерүү менен байланышкан бардык документтердин көчүрмөсүн кароого, алууга укугу бар.

Аудитордук уюм мыйзамга ылайык банкты бардык аудитордук текшерүү менен байланышкан бардык документтердин көчүрмөсүн берүүгө милдеттүү.

Багытына карата аудит бир канча түрлөргө бөлүнөт:

Финансылык отчеттуулуктун аудити – бухгалтердик эсептин жалпы кабыл алынган эрежелери жана бекитилген критерийлерине ылайык корутундунун дал келүүсүн алып чыгуу максатында субъекттин отчеттуулугун текшерүү.

Бул аудит компания тарабынан башка аудиторлор тарабынан жүргүзүлөт жана отчеттор текшерилет. Финансылык отчеттуулуктун аудитинин жыйынтыктары компания тарабынан жарыяланат жана

керектөөчүлөрдүн кеңири чөйрөсүнө – акцияларын ээлерине, кредиторлорго, мамлекеттик жөнгө салуу органдардына ж.б. жөнөтүлөт.

Салык аудити – бул салыктарды эсептөө жана төлөөнүн тууралыгын жана толуктугун, салык саясатын сактоону текшерүү.

Мыйзам чыгаруу жана ченемдик талаптарына ылайык шайкеш келүү аудити – бул субъекттин белгилүү бир финансылык жана чарбалык ишмердүүлүгүнүн анын айтылган шарттары, эрежелери жана мыйзамдарына шайкеш келүүсүн аныктоо максатында анализ жүргүзүү. Эгерде мындай шарттар (мисалы, көзөмөлдүн ички эрежелери) администрация тарабынан бекитилсе, анда аудиттин бул түрүн ички аудиторлор функциясын аткарышкан уюмдун кызматкерлери жүргүзүшөт. Эгерде шарттар кредиторлор тарабынан бекитилсе (мисалы, айланма капитал менен кыска мөөнөттүү милдеттенмелердин ортосундагы белгилүү катышты кармап туруу талабы) анда, бул шарттарды аткаруу көбүнчө компаниянын финансылык отчетторунда чагылдырылат жана аудиттин бул түрү финансылык отчеттордо аудит жүргүзүү менен бирге, же атайын аудит катары жүргүзүлөт.

Баа аудити – буюртмага бааны бекитүүнүн негиздүүлүгүн текшерүү. Өнүккөн өлкөлөрдө бюджеттик каражаттардын (мисалы, конкреттүү коргонуу буюртмаларынын чыгымдары) негиздүүлүгүн текшерүүдө колдонулат.

Башкаруу (өндүрүштүк) аудит – өндүрүштүк ишмердүүлүктүн сапаттык жактарын, өндүрүштүн натыйжалуулугун жана финансылык салымдарды, эмгек өндүрүмдүүлүгүн баалоо, каражаттарды үнөмдүү колдонууну уюштуруу жана уюштурууну башкарууну текшерүү жана өркүндөтүү. Көз карандысыз аудиторлор тарабынан аткарылган башкаруу аудити-кардарга анын кубаттуулугун жана ресурстарын колдонуунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн сунушталган кеңеш берүүчү кызматтарынын бири. Чарбалык ишмердүүлүктүн аудити администрациянын буюртмасы боюнча, о.э. үчүнчү тараптардын, анын ичинде мамлекеттик органдардын талабы боюнча жүргүзүлүүсү мүмкүн.

Атайын аудит (экологиялык, операциялык ж.б.) – аудиттелүүчү жактардын ишмердүүлүгүнүн конкреттүү аспекти, белгилүү бир жол-жоболорду, нормаларды жана эрежелерди сактоону текшерүү. Адатынча ал ишмердүүлүктүн мыйзамдуулугун, ак ниеттүүлүгүн жана натыйжалуулугун тастыктоо, уюмду башкаруу, салык отчеттуулугун туу-

ра түзүү, социалдык фонддорду колдонуу ж.б. максатында жүргүзүлөт.

Жүргүзүү мөөнөтү боюнча аудиттер баштапкы, макулдашылган (кайталанган) жана оперативдүү аудит болуп бөлүнөт.

Баштапкы аудит биринчи жолу ошол аудиттелүүчү жактар үчүн аудитор (аудитордук фирма) тарабынан жүргүзүлөт. Бул аудиттин тобокелин жана эмгек сыйымдуулугун бир кыйла көбөйтөт, себеби аудиторлор аудиттелүүчү жактардын өзгөчөлүктөрү, анын ички көзөмөл системасы жөнүндө зарыл маалыматка ээ эмес.

Макулдашылган (кайталанган) аудит аудитор (аудитордук фирма) тарабынан кайрадан же үзгүлтүксүз негизде жүргүзүлөт, ошондуктан аудиттелүүчү жактардын өзгөчөлүгү жөнүндө билими, анын бухгалтердик эсепти уюштурууда оң жана терс жактары, аудиттелүүчү жактар менен узак кызматташуунун (кеңеш берүү, ички көзөмөл системасын уюштурууга көмөктөшүү) жыйынтыгы жүргүзүлөт.

Кайталанган аудиттин терс жагы катары аудиттелүүчү жактардан аудиторлордун көз карандысыздыгынын акырындап жоголуусу эсептелет.

Бухгалтерлердин эл аралык федерациясы (МФБ же IFAC) кайталанган аудиттин мөөнөтүн 3-5 жылга чектөө маселесин карайт.

Оперативдүү аудит – эсеп, отчеттуулуктун абалын жалпы баалоо, мыйзамдарды сактоо, ички көзөмөлдүн натыйжалуулугун, ишмердүүлүктү баалоону чыгаруу үчүн кыска мөөнөттөгү аудитордук текшерүү.

Текшерүүнүн мүнөзү боюнча тастыктоочу, системалык багытталган жана тобокелге ыкталган аудит.

Тастыктоочу аудит – бухгалтердик документтердин жана отчеттуулуктун тууралыгын текшерүү.

Системалык багытталган аудит – ички көзөмөл системасынын анализинин негизинде жүргүзүлгөн аудитордук экспертиза. Ички көзөмөл системасынын натыйжалуулугунда каталардын ыктымалдуулугу анча эмес жана өтө деталдуу текшерүү зарылдыгы жокко чыга тургандыгы далилденген; аудиттелүүчү жактардын ички көзөмөл системасынын натыйжалуулугу эместигинде аны жакшыртуу боюнча сунуштар берилет.

Тобокелге ыкталган аудит – тобокелдерди эске алуу менен ишкердүүлүк негизинде түзүлгөн аудит. Аудитордук текшерүү учурунда анда эң бурмалоо ыктымал дарына аракеттерге, беренелерге, жагдайларга акцент жасалат.

1.4. Аудитор кесиби жана кесиптик компетенциялар

Кесип – атайын даярдоо жана иш процессинин жыйынтыгында алынган атайын билимдердин жана практикалык көндүмдөрдүн комплексине ээ болгон адамдын эмгек ишмердүүлүгүнүн түрү. Жазуучу Сомерсет Моэм белгилегендей «Кесипти тандоо менен Сиз эркин эмессиз, Сиз өзүңүздүн кесибиңиздин мыйзамдары менен байланыштасыз, тигил же бул жүрүм-турум эрежелерин сактоого мажбурсуз».

Бухгалтер кесиби – көпчүлүк экономикалык адистиктердин негизин түзүүчүсү. Бухгалтерлерден ишкананын алгачкы финансисттери жана экономисттери, ревизорлор жана аудиторлор чыгышты. Жалпылап белгилесек, бүгүнкү күндө бул айтылган кесиптерге чебердике ээ болуу үчүн бухгалтердик эсепти, анын методологиясын, жүргүзүү тартибин жана финансылык отчеттуулукту түзүүнүн эрежелерин жана аны анализдөөнү өркүндөтүлгөн түрдө билүү керек.

Аудитор кесибинин өзгөчөлүгү аудиторлордун баалуулуктардын жана жүрүм-турумдун, анын ичинде ой жүгүртүүнүн объективдүүлүгүнүн жалпы кодексине байлангандыгында турат. Бул деген кесипкөй аудиторлор өзгөчө ынтызардык менен ак ниеттүүлүккө, чынчылдыкка, объективдүүлүккө умтулуусу керек экендигин түшүндүрөт, өзүнөн гана эмес, о.э. алар кимдер менен иш алып барса, ошолордун баарынан талап кылуусу керек.

Аудитор коом алдында өзүнүн милдеттери жөнүндө дайыма унутпоого, өзүнүн кесибинин коомдук арналышын көрө билүүгө, коомдук кызыкчылыктарды сактоо үчүн жоопкерчиликти сезе билүүгө милдеттүү.

Кесипкөйлүк – кандайдыр бир билимдердин же жөндөмдөрдүн областында ээ болгон жана сакталган жогорку чеберчилик. Мында кесипкөй аудиторлор өздөрүнүн билимин жана тажрыйбасын көбөйтүп жибербөөсүн эске алуу керек.

Кесиптик компетенцияга жетүү үчүн алгач жогорку билимди алуу, андан кийин практикалык иш зарыл.

Кесиптик компетенцияны тийиштүү деңгээлде кармап калуу үчүн ишмердүүлүктүн бухгалтердик жана аудитордук чөйрөлөрүндөгү, анын ичинде финансылык отчеттуулук, аудит жана башка тиешелүү мыйзам жана нормативдик талаптар маселелери боюнча улуттук жана эл аралык маалыматтарындагы окуяларга дайыма көз салып туруу керек.

Бардык чөйрөдө кесиптик ишмердүүлүк адистен эрудицияны жана терең билимди талап кылат, ошондуктан тандаган кесиби боюнча өнүгүп келе жаткан инсандар үчүн өзүн өркүндөтүүгө чек жок. Ошону менен бирге билимдерди өздөштүрүүгө системдүү жол болуусу керек.

Жаңы билимдерди өздөштүрүү процесси, идеяларды генерациялоо адистин кесиптик ишмердүүлүгүнүн бардык мөөнөтүнө бөлүштүрүлөт. Анткени көп нерсени билүү мүмкүн, бирок бардыгын билүү мүмкүн эмес, кайсы бир процессте, ишмердүүлүктүн түрүндө, кыймылда кесипкөйдүн адистешүүсү зарыл, себеби башкаларды физикалык түрдө камтууга мүмкүн эмес.

Бизнесте адис-аудитордун ийгилигинин негизги кепилдиги болуп өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүндөгү ишеними жана аларды өнүктүрүү эсептелет.

Аудитордун тиешелүү деңгээлдеринин негизги багыттары жана компоненттери 2-таблицада көрсөтүлгөн.

2-таблица

Кесипкөй аудитордун билиминин негизги багыттары жана компоненттери

Аудитордун кесибинин статусу үчүн жетиштүү билимдерге ээ болуу				
Бухгалтердик эсеп, аудит, финансы жана алар менен байланышкан билимдер областтары		Бизнестин уюштуруучулук жана башкаруу билимдери		Маалыматтык технологиялар
Кесиптик көндүмдөрдүн топтомун өнүктүрүү				
Интеллектуалдык	Атайын жана функционалдык	Инсандык	Инсандар аралык жана коммуникациялык	Уюштуруучулук жана башкаруу

Аудитордун кесиптик баалуулуктарын жана этикасын камсыз кылуу				
Коомдун кызыкчылыгын эске алуу жана социалдык жоопкерчиликти сезүү	Бардык кесиптик карьера аралыгында өзүнүн квалификациясын жогорулатуу	Жоопкерчиликтүү, ишенимдүү, тыкан, сыйлуу болуу	Этика кодексинин принциптерине жана нормаларына дал келүүсү	
Кесиптик чөйрөдө практикалык тажрыйбага ээ болуу				
Тиешелүү кызматтарда аудиттин функциясын аткаруу	Тажрыйбалуу устаттын жетекчилиги менен стажировкадан өтүү	Реалдуу чөйрөдө өндүрүштүк жана диплом алдындагы практика		
Кесиптик компетенцияларды иш жүзүнө ашыруу үчүн билимдердин жана көнүмдөрдүн жыйындысын колдонуу				
Кесиптик предметтерди билүү	Комплекстүү көйгөйлөрдү чечүү үчүн билимдерди колдонуу	Практикалык көйгөйлөрдү тандоо жана чечүүнү билүү	Билимдердин жана көнүмдөрдүн ар түрдүү областтарын интеграциялоону билүү	Этикалык көйгөйлөрдү чечүүнү билүү
Үзгүлтүксүз кесиптик өркүндөтүү				
Билим берүү ишмердүүлүгүнүн ар түрдүү түзүмдөгү формасын колдонуу (квалификацияны жогорулатуу программалары боюнча окутуу, атайын курстарды, стажировканы ж.б. үйрөнүү).			Түзүмдөгү эмес даярдоо: нормативдик актыларды, чет өлкөлүк жана ата-мекендик тажрыйбаны үйрөнүү, компьютердик сабаттуулукту жогорулатуу, аудит боюнча эреже жана методикаларды даярдоого катышуу.	

Аудитордун ишкердик карьерасынын ар бир тепкичинде башкаруунун объектиси татаалдашат, сырткы байланыштардын диапозону кеңеет, жоопкерчилик деңгээли өсөт, өзүнүн абалын сактоо же жогору карай алга жылуусу үчүн стимулдардын мүнөзү өзгөрөт, көнүмдөр жана иштөө стили калыптанат.

Ар бир адис-кесипкөй өзүнүн ишкердик практикасында өзүнүн тажрыйбасын өркүндөтүүгө, иштөөнүн ыкмаларынын жана методдорунун эң жакшы айкалышуусун тандоого умтулат. Убакыттын өтүшү менен кесиптик карьерасынын бийиктиги, аны коомдук таануу ченеми, адистин өзүнүн ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгынын канааттануу деңгээли түшүндүрүлөт.

Билимди билүү жана толуктоо жөндөмү – кесипкөйдүн ажырагыс сапаттарынын бири. Ал ишмердүүлүктүн бир темасынан кийинки-

сине тез өтүү мүмкүнчүлүгүн, аудитордун реалдуу жашоодогу аракеттери менен коштолгон көптөгөн жаңы кубулуштардын логикалык байланыштарын байкоону жана табууну аныктайт.

Аудитордун кесипке тиешеси бардыгы «Аудиторлордун кесиптик этикасынын кодексинде» калыптанган принциптерди сактоого милдеттендирет. Бул кодекстер коомдук кесиптик бирикмелер тарабынан түзүлгөн, алар түзүмү жана мазмуну боюнча бир канча айырмаланат, бирок алардын негизги принциптери бирдиктүү болуп кала берет:

1. ак ниеттүүлүк, объективдүүлүк жана белгилүү ой менен иштелбегендик;
2. башка тараптан кысым жасоого жол бербөө;
3. кесиптик компетенттүүлүк;
4. өзүн өзү жетилтүү;
5. купуялуулугу ;
6. көз карандысыздык;
7. коомдун алдында өзүнүн жоопкерчилигин таануу;
8. баалуулуктардын бирдиктүү системасында жактоочулук;
9. кесиптештерге жылуу мамиле жасоо;
10. аны жалдаган уюмда чыр-чатактарды жайылтуу саясатын кийирүү жөндөмдүүлүгү жана умтулуу;
11. жүрүм-турумдун кесипкөйлүгү.

Бул принциптерди «Ыймандуу жашоо жана иштөө» менен калыптандырса болот.

1.5. Аудитордун милдеттери жана жоопкерчиликти

Өнөктөштөр

Сереп жүргүзгөн өнөктөшкө төмөнкүдөй комментарийлер кирет. Аудитордук фирманын өнөктөшүнүн негизги жоопкерчилиги кардардын финансылык отчеттуулугу боюнча пикир билдирүү же башка өнөктөшкө мындай пикирди билдирүүгө укук берүү менен байланышкан. Мындайды аткаруу үчүн ал аудит кесиптик деңгээлде аткарылуусуна ишеними болуусу керек, жана файлдар аудитордук текшерүүнүн бардык тизмегин жана уюмдун пикирин колдоо үчүн зарыл маалыматты камтуусу зарыл. Аудиттин ар түрдүү этаптарында өнөктөштүн жоопкерчилиги төмөнкүдөй болуусу мүмкүн:

Дайындалганга чейин – аудитордук уюм компетенттүү жана аудитти аткаруу үчүн зарыл көнүмдөр жана ресурстар жайгашканына, жана бул уюм көз карандысыз жана кызыкчылыктардын кагылуушусуна ээ эмес экенине көзү жетүүсү керек.

Дайындалганда – уюмда кардарды дайындоодо аудитордук уюмдун өнөктөшү аудитордук тапшырма жөнүндө расмий катты жазууну камсыздоо үчүн жоопкерчилик тартат. Ал кардардын контакттагы өнөктөшү (эгерде мындай зарылчылык болсо) менен, кардар жана кардардын бизнеси жөнүндө атайын ой жүгүртүүнү карап чыгуу жана жетишерлик маалымат талабын талкуулайт.

Пландаштыруу стадиясында – аудитордук фирманын өнөктөшү аудиттин жетекчиси менен аудитти жүргүзүүнү, бюджетти, пландаштырылган адистерди жана башка тиешелүү маселелерди талкуулоо үчүн жолугушат.

Аудит процессинде – аудиттин жетекчиси аудитордук уюмдун өнөктөшү аудиттин процесси жана кандайдыр бир пландаштырылган графиктен айырмачылыктар жөнүндө кабардар болуусу үчүн жоопкерчилик тартат.

Карап чыгуу стадиясында – иш аяктагандан кийин жана илимий жетекчи карап чыккандан кийин, кароонун өнөктөшү кардарга отчеттун финансылык отчетун сунуш кылганга чейин, файлды карап чыгышы керек.

Аудиттин процедураларынын фундаменталдык шарты болуп финансылык отчеттуулук кардарга сунушталбаган шартта же кардар жана башка өнөктөштөр менен аудитордук уюмдун өнөктөшү

менен файл жана счеттор каралганга чейин талкуулануусу эсептелет. Аудитордук уюмдун өнөктөшү жана аудиттин жетекчиси о.э. аудитордук отчеттун формасын дагы талкуулашат. Эгерде отчет стандарттык эмес (же модифицияланган же көйгөйдү камтуучу абзацка ээ болсо) болсо, анда счеттордун алдын ала иштелген варианты кардарга сунушталган жана аудитордук тапшырмага көз карандысыз башка өнөктөш менен макулдашканга чейин стандарттык эмес материалдарды даярдоо керек.

Аудиттин жетекчилери

Пландаштыруу – жетекчи убакытты пландаштыруу жана персонал үчүн, анын ичинде инвентаризацияга катышуу үчүн шарттарды жана тастыктоолорду алуу үчүн үчүнчү тараптардын кандайдыр бир талабына жоопкерчилик тартат. Жетекчи пландаштыруу жөнүндө меморандумду даярдоо үчүн, аудиттин башталышына чейин аудитордук уюмдун өнөктөшү менен меморандумда аудитордук мамилени ырастоо үчүн жана брифингди/ кызматкерлерге аудитти өткөрүү жөнүндө кыскача тааныштыруу үчүн жоопкерчилик тартат.

Аудит жүргүзүү аралыгында – жетекчи пландаштырылган графиктен айырманын натыйжасын мүмкүн болушунча кыскартууда аудитти жүргүзүүнү этияттап байкап турушу керек. Эгерде зарыл болсо жетекчи кардардын аймагында жайгашкан кызматкерлерге баруусу керек, алардын жумушун көбүрөөк байкоосу зарыл, жана көбүрөөк алардын жумуш ордунда байкоосу зарыл, бирок улук кызматкерлер пландаштырылган мөөнөттө жана убакытта эскертилүүсү зарыл.

Жетекчи кандайдыр бир пайда болгон көйгөйлөр жөнүндө тиешелүү өнөктөшкө маалымат берүүсү зарыл.

Карап чыгуу – бардык учурларда, менеджер аткарылган иштердин формалдуу жана ар тараптуу кароосун жүргүзүп, финансылык отчеттуулукту изилдөө боюнча корутундуну түзүү керек. Иш далилдер жана корутундулар менен тийиштүү түрдө аткарылбаса, бир дагы файл өнөктөш тарабынан кароого кабыл алынбашы керек

Кызматкерлерди баалоо – жетекчи түздөн түз өзүнө отчет тапшырышкан аудиттин группаларынын мүчөлөрүнө баалоону аткарууга жоопкерчилик тартат. Ал о.э. улук кызматкерлерге аудитордук группанын калган персоналдарын баалоону даярдоо милдеттери жөнүндө эске салуусу керек. Баалоочу формаларды толтуруу ауди-

тордук уюмдун иш чараларынын маанилүү бөлүгү болуп саналат, аудит үчүн аудитордук группанын кызматкерлеринин компетенттүүлүгүн камсыз кылат.

Жалпы – аудиттин жетекчиси о.э. кызматтардын натыйжалуулугун мүмкүн болушунча көбөйтүү жана башкаруунун башка адистерине жумушту тапшыруу аркылуу уюмду өнүктүрүүгө өзүнүн салымын кошуш керек.

Улук кызматкерлер

Улук кызматкер аудитти күн сайын жүргүзүү үчүн жоопкерчилик тартат, жана сереп үчүн жетекчиге бүткөрүлгөн файлды сунуштоо анын негизги милдети катары эсептелет.

Группада улук кызматкер жетекчиден кийин экинчи орунду ээлейт жана аны менен кандайдыр бир көйгөйлөрдү же аудитти өткөрүүдөгү кармалып калууну талкуулашы керек.

Ал команданын мүчөлөрүнүн арасында аудитордук ишти бөлүштүрүшү керек жана иштин аткарылышын байкоосу зарыл.

Улук кызматкер команданын мүчөлөрү жүргүзгөн бардык ишке сереп салуусу керек.

Улук кызматкер кичи кызматкерлерге иштөөсү үчүн мүмкүн болгон шарттардын баарын түзүүсү керек.

Улук кызматкер кардарларга кызматтарды сунуштоо менен жана жетекчилерди мындай мүмкүнчүлүктөргө көңүлдү бурдуруу менен уюмдун башка башкармалыгынын мүмкүнчүлүктөрүн колдонуусу зарыл.

Улук кызматкер тапшырманын аягында ишти аткаруу боюнча жетекчинин отчеттуулугу үчүн жоопкерчилик тартат. Бул баалоочу форманы толтуруу аркылуу жүргүзүлөт жана форма жетекчиге берилгенге чейин группанын ар бир мүчөсү менен талкуулануусу керек.

1.6. Аудиторлордун көз карандысыздыгы

Аудиторлор аудиттелүүчү уюмга, башка үчүнчү тараптарга, менчик ээлерине жана аудитордук уюмдун жетекчилерине көз карандысыз болуусу керек.

Аудитордук иш жөнүндө КРнын мыйзамына ылайык аудиторлордун, аудитордук уюмдардын жана жеке аудиторлордун көз карандысыздыгы төмөнкүдөй аныкталат:

Аудиттелүүчү жактардын уюмдаштыруучулары (катышуучулары), акционерлери, аудиттелип жаткан жактардын кызматкерлери, алар менен жакын туугандыкта же карым-катнашта (ата-энеси, жубайлар, бир туугандары, эже-карындаштары, балдары; жубайлардын бир туугандары, эже-карындаштары, ата-энелери жана балдары) болгон адамдар тарабынан, ошондой эле ал аудитор аудиттелчү жактарга карата аудит жүргүзүүдөн жана коштоочу кызматтарды көрсөтүүдөн башка кандайдыр бир мүлктүк кызыкчылыгы болгондо аудит жүргүзүлүшү мүмкүн эмес.

Аудитордук уюм тарабынан төмөнкүлөргө карата аудит жүргүзүлүшү мүмкүн эмес:

- ошол аудиттелген жактардын уюмдаштыруучулары (катышуучулары), акционерлери болгон же ошол аудитордук уюмдарда башка мүлктүк кызыкчылыгы болгон аудиттелчү жактарга;

- ошол аудитордук уюм уюмдаштыруучусу (катышуучусу), акционерлери болгон же ал жана аудиттелчү жактарга карата аудит жүргүзүүдөн жана коштоочу кызматтарды көрсөтүүдөн башка кандайдыр бир мүлктүк кызыкчылыктары бар аудиттелчү жактарга;

- көрсөтүлгөн аудиттелчү жактардын туунду уюмдарына, филиалдарына жана өкүлчүлүктөрүнө.

Аудитордук текшерүүдөн мурдагы эки жыл бою юридикалык жана жеке жактарга бухгалтердик эсепти калыбына келтирүү жана жүргүзүү, ошондой эле финансылык отчет түзүү боюнча кызмат көрсөтүшкөн жеке аудиторлор жана аудитордук уюмдар ал жактарга карата аудит жүргүзө алышпайт.

Аудит жүргүзүү жана аны коштоочу кызматтарды көрсөтүү үчүн (анын ичинде милдеттүү аудит жүргүзүүдө) акы төлөөнүн тартиби, өлчөмү жана формасы келишимдерде аныкталат жана аудиттелчү жактардын аудиттин натыйжасы менен чыгарылчу корутундулардын мазмунуна карата кандайдыр бир талаптарынын аткарылышына көз каранды болушу мүмкүн эмес.

Бышыктоочу суроолор:

1. Аудитордук ишмердүүлүк жана аудиттин ортосунда айырмачылык барбы?
2. Аудиттин негизги түрлөрү кандай?
3. Ички аудит деген эмне?

4. Кандай кызматтар коштоочу кызмат көрсөтүүлөр болуп саналат?

5. Аудиторлордун кесибин жана кесиптик ишмердүүлүгүн мүнөздөгүлө?

6. Аудиторлордун кесиптик компетенциялары эмнеде?

7. Аудиторлордун көз карандысыздыгы эмнеде?

8. Текшерүү жүргүзүүдө аудитор кандай укукка ээ?

9. Текшерүү жүргүзүүдө аудитор кандай милдеттерге ээ?

10. Текшерүү жүргүзүүдө аудиттелген тарап кандай укуктарга ээ?

11. Текшерүү жүргүзүүдө аудиттелген тарап кандай милдеттерге ээ?

2-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ИШМЕРДҮҮЛҮК ЖАНА АНЫ ЖӨНГӨ САЛУУ

2.1. Кыргыз Республикасында аудитордук ишмердүүлүктү ченемдик жөнгө салуу

Аудитордук текшерүүнүн жыйынтыгы көптөгөн экономикалык чечимдерди кабыл алуу үчүн негиз болуп саналат, ошондуктан аудит бардык өлкөлөрдө абдан катуу жөнгө салынат. Мисалы, Францияда бул процесске мамлекет аудиттин нормаларын, нормативдерин бекитүү, аудиторлорду жана аудитордук фирмаларды каттоону жүргүзүү жана алардын ишмердүүлүгүн көзөмөлдөө аркылуу кийлигишет. АКШда, Улуу Британияда процесс коомдук кесиптик аудитордук уюмдар тарабынан жөнгө салынат.

КРда аудитордук ишмердүүлүк жөнүндө мыйзамга ылайык аудитордук ишмердүүлүктү мамлекеттик жөнгө салууну аткаруу бийлигинин атайын ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы жүргүзөт жана мыкты эл аралык практикага дал келет. Бүгүнкү күндө КРда аудитордук ишмердүүлүктү жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу орган катары КРнын Өкмөтүнө караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматы (Мамфинкөзөмөл) эсептелет. ыйгарым укуктуу орган жөнүндө жобо КРнын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

Ыйгарым укуктуу органдын негизги функциялары:

- КРнын Өкмөтүнө аудитордук ишмердүүлүктүн стандарттарын иштеп чыгууну уюштуруу жана бекитүүгө сунуштоо;

- КРда аудиторлорду аттестациялоо, окутуу жана квалификациясын жогорулатуу, аудитордук ишмердүүлүктү лицензиялоо система-сын уюштуруу үчүн ченемдик-укуктук актыларды жарыялсо;

- аудитордук уюмдардын жана жеке аудиторлордун аудитордук ишмердүүлүктүн стандарттарын сактоосун көзөмөлдөө;

- ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга аудитордук уюмдардын жана жеке аудиторлордун финансылык отчеттуулукту сунуштоосунун көлөмүн аныктоо жана тартибин иштеп чыгуу;

- ыйгарым укуктуу орган бекиткен реестрлерди жүргүзүү жөнүндө жобого ылайык аудитор, аудитордук уюмдар, жеке аудиторлор, кесиптик аудитордук бирикмелердин мамлекеттик реестрин жүргүзүү, о.э. бардык кызыктар тараптарга реестрде камтылган маалыматтарды көрсөтүү.

Аудитордук ишмердүүлүктү жөнгө салуу жана өнүктүрүү максаттарында Мамфинкөзөмөл тарабынан төмөнкүлөр түзүлгөн жана өркүндөтүлүп жатат:

- ченемдик укуктук база;

- методикалык база,

- о.э. жүргүзүлүп жатат:

- аудитордун квалификациялык сертификатын алууга укук берген квалификациялык экзамен (аттестация);

- аудитордук ишмердүүлүктү лицензиялоо;

- аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлордун аудитордук иштин стандарттарын сактоосун көзөмөлдөө.

КРда аудит чөйрөсүндөгү учурдагы негизги ченемдик укуктук актыларга төмөнкүлөр кирет:

Кыргыз Республикасынын мыйзамдары:

1. КРнын «Аудитордук иш жөнүндө» мыйзамы – 30.07.2002-ж. – №134; АЭАСтын талаптарына ылайык аудитордук ишмердүүлүктү жүргүзүүнүн укуктук негизин бекитет.

2. КРнын «Ишкердиктин субъекттерине текшерүүлөрдү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө» мыйзамы - 25.05.2007ж. - № 72.

3. КРнын «Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө» мыйзамы – 19.10.2013-ж. – № 195

4. КРнын «Ички аудит жөнүндө» мыйзамы – 26.01.2009-ж. – № 25.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомдору:

5. «Ишкердик субъекттерине текшерүү жүргүзүү тартиби жөнүндө» 2007-жылдын 6-ноябры № 533;

6. 2014-жылдын 31-мартындагы № 191, токтом менен бекитилген, 2014–2020-жылдарда Кыргыз Республикасында корпоративдик финансылык отчеттуулукту жана аудитти өнүктүрүүнүн стратегиясы;

7. 2014-жылдын 31-мартындагы № 191, токтом менен бекитилген 2014–2020-жылдарда Кыргыз Республикасында корпоративдик финансылык отчеттуулукту жана аудитти өнүктүрүүнүн стратегиясы;

8. Кыргыз Республикасындагы Ички аудиттин стандарттарын бекитүү жөнүндө, 2014-жылдын 3-июнундагы, № 296,

9. Аудитордун квалификациялык сертификатын алуу укугуна талапкерлерди аттестациялоо жөнүндө жобо, 2011-жылдын 8-июлу, № 377;

10. Аудиторлордун квалификациясын жогорулатуу жөнүндөгү жобо, 2011-жылдын 8-июлу, № 377;

11. Кыргыз Республикасында аудиторлордун, аудитордук уюмдардын, жеке аудиторлордун, кесиптик аудитордук бирикмелердин мамлекеттик реестрлерин жүргүзүү тууралуу жобо, 2017-жылдын 1-августу, № 94-б;

12. Ачык компанияларда милдеттүү аудит жүргүзүүгө кошуучу талаптар жөнүндө, 2015-жылдын 17-ноябры, № 776;

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу финансы рыногун тескөө жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматынын токтому

13. 2015-жылдын 19-августунда, № 1, токтом менен бекитилген «Аудитордук уюмдун ишинин рейтингин баалоо жөнүндө» жсбо.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банк Башкармасынын токтому

14. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынан лицензия алышкан банктардын жана башка финансы-кредит уюмдарынын тышкы аудитине карата минималдуу талаптар жөнүндө, 2017-жылдын 15-июну, № 2017-П-12/25-2-(НПА);

15. КРда микрофинансылык уюмдардын сырткы аудитин өткөрүүгө минималдык талаптар жөнүндө.

Коомдук компаниялардын милдеттүү текшерүүсүнө коюлган талаптар

КРнын «Баалуу кагаздардын рыногу жөнүндө» мыйзамынын 29-беренесине ылайык аудиторлордун квалификациясы жана тажрыйбасына минималдык талаптарды бекитүү максатында коомдук компанияларда милдеттүү аудитти жүргүзүү үчүн КР Өкмөтүнүн 2015-жылдын 17-ноябрындагы № 776 токтому менен аудиторлорго талаптар бекитилди.

Мамфинкөзөмөл:

- жыл сайын токтомго тиркеме катары жарыяланган талаптарга жооп берген аудиторлордун (аудитордук уюмдардын) тизмесин калыптандырат;

- түзүлгөн аудиторлордун (аудитордук уюмдардын) тизмесин Мамфинкөзөмөлдүн расмий сайтына жайгаштырат.

Коомдук компаниялардын милдеттүү аудитин жүргүзүү үчүн аудитор акыркы 3 жылда 10дон кем эмес уюмдарда ФОЭАСка ылайык түзүлгөн финансылык отчеттуулуктун аудити тажрыйбасына ээ болуусу керек.

Коомдук компаниялардын милдеттүү аудитин жүргүзүү үчүн аудитордук уюм жогорку талаптарга туура келген штатта 2ден кем эмес аудиторлору болуусу керек.

Аудитордук уюм бир коомдук компанияларда 5 жылдан ашык катары менен милдеттүү аудитти өткөрө албайт.

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын Экономика жана финансы министрлигине караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматы аудитордук ишти жөнгө салуу боюнча укуктук базаны жанылап, эксперттик талкуудан өткөрүп, жогорку инстанцияларда каралып жатат.

Кесиптик бухгалтердик эсеп жана аудитордук бирикмелер аудитордук ишмердүүлүктү өнүктүрүүдө маанилүү ролду ойнойт. Алар мамлекеттик орган менен тыгыз кызматташат жана өз ишин координациялайт, ошону менен республикада бухгалтердик эсеп жана аудит тутумун реформалоого чыныгы салымын кошот.

Ата мекендик бухгалтердик эсеп жана аудит тутумун мындан ары прогрессивдүү өнүктүрүү жана чыңдоо үчүн кесиптик ассоциациялар бирдиктүү мамлекеттик саясаттын алкагында жөнгө салуучу орган менен биргеликте иш алып барышы, ошондой эле жигердүү демилгелерди көтөрүшү керек.

КРда аудитти өнүктүрүүнүн негизги артыкчылыгы болуп 2020-жылга чейин корпоративдик финансылык отчеттуулук жана аудит боюнча Стратегияны жана Иш-аракеттер планын ишке ашыруу саналат.

Стратегиянын негизги максаты – КРда корпоративдик финансылык отчеттуулукка ишенимди арттырууга жана анын сапатын жогорулатууга багытталган корпоративдик финансылык отчеттуулукту жана аудитти жөнгө салуу саясатын реформалоо жана жаңыртуу.

Стратегиялык максатка жетүү төмөнкү милдеттерди аткаруу менен камсыздалат:

- укуктук базаны жаңыртуу;
- институт потенциалды чыңдоо;

- бухгалтерлердин жана аудиторлордун билимин өркүндөтүү;
- корпоративдик финансылык отчеттуулуктун коомдук реестрин түзүү;
- коомчулукка маалымдоо.

Мамфинкөзөмөл "Аудитордук иш жөнүндө" мыйзамга ылайык, аудитордун квалификациялык сертификатын алуу укугуна талапкерлерди аттестациядан өткөрөт.

Мамфинкөзөмөл төмөнкүлөрдү көзөмөлдөйт:

- аудитордук иш жөнүндө отчеттордун негизинде экономикалык көзөмөл;
- планга ылайык текшерүү баракчаларын колдонуу менен пландуу текшерүүлөрдү жүргүзүү;
- кайрылуулардын жана даттануулардын негизинде пландан тышкары текшерүүлөрдү жүргүзүү.

Квалификациялык сертификатты жокко чыгаруунун (жокко чыгаруунун) негиздери жана тартиби

Аудитордун квалификациялык сертификатын жокко чыгаруу төмөнкүдөй негиздер болгондо гана жүргүзүлөт:

- 1) күбөлөндүрүүгө уруксат алуу үчүн зарыл болгон жалган документтерди колдонуу менен квалификациялык сертификатты алгандыгы аныкталса;
- 2) аудиторду белгилүү кызматтарды ээлөө же белгилүү бир иш менен алектенүү укугунан ажыратуу жазасын караган соттун өкүмү мыйзамдуу күчүнө киргенде;
- 3) аудитор тарабынан аудиттин жүрүшүндө КРнын мыйзамдарында же аудитордук стандарттарда белгиленген талаптарды (эки же андан көп жолу) үзгүлтүксүз бузуу фактысы аныкталса;
- 4) ушул аудитор кол койгон аудитордук корутундуну билип туруп жалган деп таануу жөнүндө соттун чечими мыйзамдуу күчүнө киргенде;
- 5) аудитор мыйзамдын 7 жана 11-статьяларынын талаптарын аткармаганда.

Аудиторду квалификациялык сертификатынан ажыратуу (жокко чыгаруу) жөнүндө чечим ыйгарым укуктуу орган тарабынан кабыл алынат. Аудиторду квалификациялык сертификатынан ажыратуу (жокко чыгаруу) жөнүндө чечим токтоосуз күчүнө кирет жана ыйга-

рым укуктуу орган аныктаган жалпыга маалымдоо каражаттарына жарыяланууга тийиш.

Тийиштүү жүйөлөштүрүлгөн чечим менен квалификациялык сертификаты жокко чыгарылган аудитор бул чечим боюнча сотко даттанууга укуктуу. Аудиторду квалификациялык сертификаттан мыйзамсыз ажыратуу (жокко чыгаруу) деп таануу жөнүндө соттун чечими мыйзамдуу күчүнө кирген учурда, ыйгарым укуктуу орган көрсөтүлгөн сот чечимин ушул берененин экинчи бөлүгүндө белгиленген тартипте жарыялоого милдеттүү.

Эгерде соттун өкүмүндө аудиторду белгилүү бир кызмат орундарын ээлөө же белгилүү бир ишкердүүлүк жүргүзүү укугунан ажыратуу жазасын караган башкача мөөнөт каралбаса, аудитор сертификаттоо графигине ылайык жалпы негизде кайрадан квалификациялык сертификат алуу үчүн арызды кабыл алган күндөн тартып алты айдан эрте эмес алууга укуктуу. Аудитордун квалификациялык сертификатынан ажыратуу (жокко чыгаруу) жөнүндө чечимдер.

Аудитор тарабынан аудиттин стандарттарын жана КРнын мыйзамдарынын талаптарын бузуу фактыларын аныктоо ыйгарым укуктуу органдын өзгөчө компетенциясына кирет.

Аудитордук корутундунун мазмуну жана сапаты боюнча сот органдарында талаш-тартыштарды кароодо, аудитордун квалификациялык сертификаты бар адистер гана эксперттик корутундуну бере алышат.

2.2. Аудитордун билиминин жана компетенттүүлүгүнүн натыйжасында кесиптик чечмелөө

КРда аудитти реформалоо шартында, аудитти ченемдик жөнгө салуу менен катар, аудитордун кесиптик чечмелөөсү жөнүндө маселе келип чыгат, бул кесипкөй аудитор ишкердик кырдаал жөнүндө чынчылдык менен айткан жана аны сүрөттөө үчүн да, натыйжалуу башкаруу чечимдерин кабыл алуу үчүн да пайдалуу пикир. Же болбосо, башкача айтканда, кесиптик чечмелөө – бул квалификациялоо методдору жана текшерилген уюм жөнүндө ишенимдүү маалыматтарды ачып берүү, уюмдун финансылык абалы, финансылык натыйжалары жана алардын өзгөрүүлөрү жөнүндө кесипкөй аудитордун жүйөлүү пикири.

Эреже боюнча, кесиптик чечмелөөнү пайдалануу аудитордук иштин бардык этаптарында болот: пландаштыруу, аудитордук далилдерди чогултуу жана баалоо, бухгалтердик (финансылык) отчеттуулуктун ишенимдүүлүгү жөнүндө пикирин билдирүү. Аудитордун ишинин сапаты жана аудитордук корутундунун формасы аудитордун корутундусунун кесипкөйлүгүнө байланыштуу болот.

Аудитордун кесиптик чечмелөөсү анын билимине, квалификациясына жана иш тажрыйбасына негизделет жана анын иш-аракеттеринин тартибин бирдиктүү аныктоо мүмкүн болбогон шарттарда субъективдүү чечимдерди кабыл алуу үчүн негиз болуп саналат.

Аудитордун кесиптик чечмелөөсүн калыптандыруу схемасы төмөнкүчө: кесиптик ишмердүүлүккө байланыштуу маалыматтар аудиторго келип түшөт; өзүнүн кесиптик милдеттерин аткаруу процессинде иштетүүнүн натыйжасында, ал изилденип жаткан маалымат жөнүндө чечимге айланат. Ошол эле учурда, маалымат агымына жана аудит процессине таасир этүүчү мыйзамдар, эрежелер жана жоболор аудиттин натыйжасына – кесиптик чечмелөөгө дагы таасирин тийгизет.

Кесиптик ой жүгүртүүнүн көлөмү аудитордук стандарттарда аныкталат жана аудитордук тобокелдиктин бар экендиги жана өлчөмү жөнүндө ой-пикирин билдирүүгө, текшерилген финансылык отчеттогу бурмалоолордун маанисинин деңгээлин, аудитордук процедуралардын санын жана мүнөзүн аныктоого, аудитордук процесси документтештирүүгө жана маалыматты ачып берүүнүн өзгөчөлүктөрүнө келип такалат.

Бухгалтердик эсеп чөйрөсүндө кесиптик чечмелөөнү колдонуу

бухгалтердик эсептин эл аралык жана улуттук стандарттарында, аудит чөйрөсүндө – аудиттин эл аралык жана федералдык стандарттарында каралган. Кесиптик чечмелөөнү бухгалтердик эсепке алууда да, аудитте да колдонуунун чектери ченемдик укуктук актылар менен белгиленбейт, бул алардын ички ченемдик документтеринде кесиптик чечмелөөнүн субъекттери тарабынан аныкталуусун билдирет.

Аудит жана бухгалтердик эсепте кесиптик чечмелөөнү колдонуунун өзгөчөлүктөрү 3-таблицада келтирилген.

3-таблица. Аудит чөйрөсүндөгү кесиптик чечмелөөнүн мазмунун мүнөздөө

Кесиптик чечмелөөнү мүнөздөөчү белги	Түшүнүктү интерпретациялоо
1. Кесиптик чечмелөөнү негиздөө үчүн негиз. 2. Колдонуу шарттары	Билими, квалификациясы, тажрыйбасы Белгисиздик шарттарында, эрежелердин жана эрежелердин жоктугу, кошумча маалыматка муктаждык, стандарттуу эмес маселелерди чечүү, бирдиктүү талаптардын жоктугу
3. Калыптандырууга талаптар	Түшүнүктүүлүк, маанилүүлүк, ишенимдүүлүк, олуттуулук
4. Колдонуу чөйрөсү	Эсеп саясаты, анын элементтери өзгөрүлмөлүүдүктү, экономикалык шарттардын өзгөчөлүгүн, мыйзамдык базанын жоктугун, келечектеги экономикалык натыйжаларды баалоону, конкреттүү фактыларды жана окуяларды болжолдойт
5. Колдонуунун жыйынтыгы	Бухгалтердик эсеп тутумун либералдаштыруу, бухгалтердик эсептин ченемдик укуктук базасын өркүндөтүү, колдонуудагы мыйзамдардагы карама-каршылыктарды жоюу
6. Колдонуунун чек арасы жана чектери	Чарба жүргүзүүчү субъекттердин ички эрежелери менен аныкталат. Маалыматтын ишенимдүүлүгү ар дайым эле камсыздала бербейт, бурмалоо жана субъективдүү пикирлердин чыгышы мүмкүн
7. Кесиптик чечмелөөнү иш жүзүнө ашыруу	Бухгалтердик эсеп жана аудитордук иш-аракеттердин бардык баскычтарында

2.3. Аудиттеги ишкердик иштин негизги укуктук формалары

Жогоруда белгиленгендей, жеке адамдар (аудиторлор) жана юридикалык жактар (аудитордук фирмалар) КРда аудитордук ишмердүүлүк менен алектенүүгө укуктуу.

Өз ишин өз алдынча жүргүзгөн аудиторлор юридикалык жакты түзбөстөн ишкер катары каттоодон өтүшү керек.

Аудитордук фирмалар аудитордук ишти жүзөгө ашыруу максатында түзүлгөн уюм катары катталат. КРда аудитордук уюм, «Аудитордук иш жөнүндө» мыйзамга ылайык, ачык акционердик коомду кошпогондо, чарбалык шериктештик жана коом түрүндө гана түзүлүшү мүмкүн.

Аудитордук ишмердүүлүк менен алектенүүнү каалаган адамдарды күбөлөндүрүү

Аудитордук ишмердүүлүк менен алектенүүнү каалаган адамдарды (мындан ары – арыз берүүчүлөр) аттестациялоо алардын талаптарын текшерүү максатында, андан кийин арыз ээлерине белгиленген форма боюнча чексиз квалификациялык сертификат берүү менен жүргүзүлөт.

Төмөнкү адамдар квалификациялык сертификат алууга укуктуу:

- квалификациялык сынактан ийгиликтүү өткөн;
- жогорку билимдүү (экономика);
- экономикалык адистик боюнча үч жылдан кем эмес иштегендер;
- башка жогорку (экономикалык эмес) билимге ээ жана экономикалык адистик боюнча жети жылдык тажрыйбасы бар;
- жалданма кылмыштар үчүн соттолбогондор;
- белгилүү бир кызматты ээлөө же белгилүү бир иш менен алектенүү укугунан ажыратылбагандар.

КРда аудитордук ишти жүргүзүүнү каалаган жеке адамдарды, анын ичинде чет өлкөлүк жарандарды аттестациядан өткөрүү үчүн, ыйгарым укуктуу орган аттестациялык комиссияны түзөт, анын 1/3 бөлүгү кесипкөй аудитордук ассоциациялардын өкүлдөрүнөн турушу керек.

Квалификациялык сертификатка ээ болгон ар бир аудитор ар бир календардык жыл ичинде, сертификат алган жылдан кийинки

жылдан баштап, ыйгарым укуктуу орган бекиткен үзгүлтүксүз билим берүү программалары боюнча окуудан өтүүгө милдеттүү.

Квалификацияны жогорулатуу курсун аяктагандыгын тастыктаган документ аудитор тарабынан кийинки жылдын 1-февралынан кечиктирбестен ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга берилет.

2.4 Аудиттин стандарттары

Аудиттин стандарттары деп аудит жана аудит менен байланышкан кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын көзөмөлдөөнүн, жүзөгө ашыруунун, каттоонун жол-жобосуна коюлуучу бирдиктүү талаптар түшүнүлөт.

Аудиттин эрежелери (стандарттары) ишкердүүлүк ишин жөнгө салуучу инструменттердин бири. Аудиттин стандарттары – аудиторлорго текшерүүнү жүргүзүү боюнча аудитордук милдеттердин аткарууга жардам берүүчү жалпы көрсөтмөлөр.

Аудитордук стандарттарды колдонуу аудитордук компанияларга төмөнкүлөрдү жүргүзүүгө мүмкүндүк берет:

- аудиттин стандарттарынын талаптарын толугу менен сактоого;
- аудиттин технологиясын жана уюштурулушун сарамжалдуу кылуу, айрым бөлүмдөрдү текшерүү боюнча аудитордук иштин эмгек сыйымдуулугун төмөндөтүү, аудиторлордун жана башка адистердин ишине кошумча көзөмөлдү камсыз кылуу;
- аудиттин практикасына илимдин жетишкендиктерин жана жаңы технологияларды киргизүүгө көмөктөшүү, кесиптин коомдук кадыр-баркын чыңдоо;
- аудитордук иштин жогорку сапатын камсыз кылуу жана аудиттин тобокелдигин азайтууга жардам берүү;
- аудитордун этикалык стандарттарына ылайык аудитордун кесипкөй жүрүм-турумун деталдаштырууга.

Аудиттин стандарттары КРнын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

КРУБ тарабынан лицензияланган банктардын жана башка финансы-кредит мекемелеринин аудити КРУБ тарабынан банктардын аудитин жүргүзүү үчүн белгиленген минималдуу талаптарга ылайык келиши керек, бул стандарттарга каршы келбеши керек. Стандарттарга каршы келген учурда, стандарттарда көрсөтүлгөн талаптар колдонулат.

Аудитор аудиттин эл аралык стандарттарына (АЭС) ылайык аудит жүргүзүшү керек.

Бул стандарттарда негизги принциптер жана зарыл процедура-лар, ошондой эле түшүндүрмөлөр жана башка материалдар түрүн-дөгү тиешелүү жетекчилик камтылган.

Аудиттин эл аралык стандарттары (АЭС) – бирдиктүү талаптар-ды түзгөн документтер, ага ылайык аудиттин жана ага байланыштуу кызматтардын сапатынын тийиштүү деңгээли камсыз кылынат.

АЭС – бул документтердин жыйындысы, ага төмөнкүлөр кирет: кириш сөз, Кесипкөй бухгалтерлердин этикалык кодекси, термин-дердин глоссарийи жана 10 бөлүмдөн турган аудиттин иш жүзүн-дөгү эл аралык стандарттары.

АЭСтин 10 бөлүмүндө финансылык аудитти жүргүзүү үчүн талап кылынган негизги процедуралар так түзүлгөн:

1. Киришүү аспектиери.
2. Жоопкерчилик.
3. Пландоо.
4. Ички көзөмөл.
5. Аудитордук далилдер.
6. Үчүнчү жактардын ишин колдонуу.
7. Аудиттин корутундулары жана отчетторду даярдоо.
8. Адистештирилген аймактар.
9. Тектеш кызматтар.
10. Эл аралык аудитордук практика жөнүндө жоболор.

АЭСтин аудитордук иш-аракеттерде кантип колдонсо болот?

1) АЭС финансылык отчеттуулукту текшерүүдө, ошондой эле за-рыл болгон адаптациялоо жана башка байланышкан маалыматтар менен колдонулат;

2) АЭС негизги принциптерди, жол-жоболорду жана көрсөт-мөлөрдү камтыйт. Бул принциптер жана жол-жоболор аларды кол-донууга багыт берген түшүндүрмө материалдарды эске алуу менен чечмелениши керек;

3) АЭС текшерүүнүн маанилүү аспектилерине гана тиешелүү.

АЭСтин кабыл алуунун себептерине төмөнкүлөр кирет:

- финансылык отчеттуулуктун ачыктыгын жогорулатуу;
- инвестициялык жагымдуулукту өркүндөтүү;

- дүйнөлүк капиталдык рынокторго интеграциялоо;
- корпоративдик башкаруунун сапатын жогорулатуу.

Кыргыз өкмөтү КРдагы ички аудиттин стандарттарын бекитти. Стандарттар КРнын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 3-июнундагы № 296 токтому менен бекитилген. Жалпысынан, стандарттардын тексти Ички аудиторлор институту тарабынан чыгарылган эл аралык ички аудит стандарттарына шайкеш келет.

КРда ички аудиттин стандарттары «Ички аудит жөнүндө» КРнын мыйзамына ылайык иштелип чыккан.

Стандарттар министрликтердин, административдик ведомство-лордун, аткаруу бийлигинин башка органдарынын жана мекемеле-ринин, мамлекеттик социалдык камсыздандыруу жана пенсиялык тутумдун органдарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу орган-дарынын, аларга баш ийген уюмдардын жана мамлекеттик ишкана-лардын ички аудиторлорунун ишине бирдиктүү талаптарды белги-лейт.

Ички аудиттин стандарттары:

1) Ички аудиттин сапаттык мүнөздөмөлөрүнүн стандарты:

1000 – максаты, ыйгарым укугу жана жоопкерчилиги;

Ички аудиттин максаттары, ыйгарым укуктары жана милдеттери ички аудиттин, этикалык стандарттардын жана ушул стандарттар-дын аныктамасына жооп берген ички аудит боюнча түзүмдүк бөлүм жөнүндө жободо аныкталууга тийиш.

1100 – көз карандысыздык жана объективдүүлүк;

Ички аудит көзкарандысыз жана ички аудиторлор өз милдетте-рин аткарууда объективдүү болуш керек.

1200 – компетенттүүлүк жана ишке болгон кесипкөй мамиле;

Ички аудиторлор аудитордук келишимди кесипкөйлүк менен ат-карышы керек.

Ички аудиттин персоналы ички аудит функциясынын милдетте-рин жана милдеттерин аткаруу үчүн зарыл болгон билимге жана көндүмдөргө ээ болушу керек.

1300 – ички аудиттин сапатын жакшыртууга кепилдик берүүчү программа.

Ички аудит кызматынын жетекчилиги (ИАКЖ) ички аудит

ишинин бардык аспектилерин камтыган Программаны иштеп чыгууга жана колдоого тийиш.

2) Ички аудит ишинин стандарты:

2000 – ички аудитти башкаруу;

ИАКЖ тобокелдиктерди башкаруу жана көзөмөлдөө процедураларынын натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн объективдүү жана компетенттүү кепилдик берүү үчүн ички аудит функциясын натыйжалуу башкаруусу керек.

2100 – ички аудиттин маңызы;

Ички аудит системалуу жана ырааттуу ыкманы колдонуп корпоративдик башкарууну, тобокелдиктерди башкаруу жана көзөмөлдөө процесстерин өркүндөтүп, баалоо керек.

2200 – аудитордук тапшырманы пландаштыруу;

Ички аудиторлор ар бир аудитордук тапшырманын планын түзүп, документтештириши керек, анын ичинде максаттар, келишимдин көлөмү, убакыт жана ресурстарды бөлүштүрүү камтылган.

2300 – аудитордук тапшырманы аткаруу;

Ички аудиторлор келишимдин максаттарына жетүү үчүн жетиштүү маалыматтарды чогултуп, талдап, баалап, документтештирип турушу керек.

2400 – натыйжалары жөнүндө маалымат берүү;

Ички аудиторлор келишимдин натыйжаларын алардын тийиштүү деңгээлде каралышын камсыз кыла турган адамдарга билдириши керек. Жыйынтык отчеттору тапшырманын максаттарын, көлөмүн жана мазмунун, ошондой эле тиешелүү корутундуларды, сунуштарды жана иш-аракеттердин пландарын аныктоону камтышы керек.

2500 – текшерүүнүн натыйжасында жүргүзүлгөн иш-аракеттерге байкоо жүргүзүү;

ИАКЖ тапшырманы аткаруунун натыйжасында кабыл алынган ички аудит мекемесинин жетекчисинин иш-аракеттерин көзөмөлдөө тутумун иштеп чыгышы жана колдоосу керек.

2600 – объекттин менеджери өзүнө алган тобокелдикти карап чыгуу.

Эгерде ИАКЖнын пикири боюнча, ички аудит объектисинин жетекчиси тарабынан кабыл алынган калдык тобокелдик деңгээли

уюм үчүн алгылыктуу боло албаса, анда ИАКЖ бул маселени аудитордук уюмдун жетекчиси менен талкуулашы керек. Эгерде калдык тобокелдиги жөнүндө маселе чечилбей калса, анда ИАКЖ бул маселени Кеңештин кароосуна жиберилиши керек.

Бышыктоочу суроолор:

1. Аудитордук ишмердүүлүктү жөнгө салуучу кандай негизги мыйзамдык жана ченемдик актылар бар?

2. Аудитордун кесиптик чечмелөөсү деген эмне? Аны колдонуунун зарылдыгы жана шарттары кандай?

3. Аудитордун кесиптик чечмелөөсүнө карата талаптар, аны түзүү схемасы.

4. Аудитордук ишмердүүлүктүн эрежелерин (стандарттарын) кабыл алуу тартиби кандай?

5. Аудит жүргүзүүнүн эрежелерине (стандарттарына) жалпы мүнөздөмө бериңиз.

6. Аудиттин эл аралык стандарттарына жалпы мүнөздөмө бериңиз.

7. Аудит стандарттарынын негизги максаттары жана принциптери кандай?

8. Аудитордук ишмердүүлүктү жүргүзгөн мамлекеттик органдын негизги функциялары кандай?

9. Аудитордук ишмердүүлүк боюнча кеңештин негизги функциялары кайсылар?

10. Аудитордук ишмердүүлүк менен алектенүүнү каалаган адамдарды күбөлөндүрүү кандайча жүргүзүлөт?

11. Квалификациялык сертификаттан ажыратуунун (жокко чыгаруунун) негизи жана тартиби кандайча жүргүзүлөт?

12. Ички аудит стандарттарынын ролу кандай?

3-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ТЕКШЕРҮҮНҮН БАШТАПКЫ СТАДИЯСЫ

3.1. Аудитти жүргүзүүнүн шарттарын макулдашуу

Аудитти жүргүзүүгө макулдук жөнүндө милдеттенме кат

Аудитор менен кардардын ортосундагы кандай гана болбосун мамилелерди түзүү сурамдардан жана келишим алдындагы кат алышуудан башталат.

Башкача айтканда, бир тарап ага белгилүү бир кызматтарды көрсөтүүнү суранат, ал эми экинчи тарап мындай кызматтарды көрсөтүүдөн баш тартат же макул болот. Ошол эле учурда АЭС № 210 «Аудитордук тапшырмалардын шарттары» аудитордук текшерүүгө макулдук берүү жөнүндө милдеттенме катты жана аудитордук кызмат көрсөтүүгө келишим түзүүдө методикалык жардам көрсөтөт.

Аудитордук текшерүүнү жүргүзүү боюнча уюмдардын сунуштарын төмөнкү формада толтуруу сунушталат:

Мисал:

№ _____ Аудитордук уюмдун жетекчиси

(жеке аудитор)

«__» _____ 20__ жыл.

Бардык олуттуу аспектилерде финансылык отчеттуулуктун ишенимдүүлүгүн аныктоо үчүн Сизден _____ 200_ ж.

Аудитордук текшерүү жүргүзүүнү суранам

(Уюмдун аталышы)

Эгерде маселе оң жагына чечилсе, анда биздин дарекке келишим жөнөтүп коюңуз.

Кардардын жетекчиси _____

Ф.А.А.

Мындай сунушту алгандан кийин, аудитор сунушталган ишти аткаруу мүмкүнчүлүгүн баалайт. Кардардын уюму менен алдын-ала

пландаштырууну жана таанышууну жүргүзөт. Бул процедура аудитторго алдыдагы иштин көлөмүн аныктоого, болжолдуу түрдө алардын баасын эсептөөгө жана милдеттенме-катты ишкердүүлүккө жана конкреттүү кылууга мүмкүндүк берет. Аудитор потенциалдуу кардар жөнүндө объективдүү маалыматтарды чогултушу керек.

Жаңы аудиттелүүчү жак менен иштөөнү баштоо жөнүндө чечим кабыл алууда төмөнкүлөрдү билүү керек:

- потенциалдуу кардардын салык органдары, банктар, камсыздандыруу компаниялары, акционерлери жана анын отчеттуулугунун башка колдонуучулары менен болгон мамилесинин мүнөзү;
- аудиттелген жактын аудитордун кызматын издөөгө түрткөн себептер (айрыкча, демилгелүү аудит учурунда);
- потенциалдуу кардарды аудиторду алмаштырууга түрткөн себептер, эгерде бул факт орун алса;
- бухгалтердик эсептин жол-жоболорун, финансылык отчетторду түзүүнү, КРнын экономикалык мыйзамдарын финансылык-чарбалык ишти жүзөгө ашырууда мыйзам бузуулардын көлөмү жана мүнөзү, салык органдарынын мурунку текшерүүлөрү жана текшерүүлөрү менен аныкталган ички көзөмөл тутумун уюштуруудагы кемчиликтер;
- аудит объектинин ишинин түрлөрү жана алар үчүн лицензиялардын болушу, эгерде алардын ар бири милдеттүү түрдө лицензияланууга тийиш болсо;
- текшерүү үчүн талап кылынган бардык документтердин – баштапкы документтердин, аналитикалык жана синтетикалык эсепке алуунун реестрлеринин, бардык филиалдар жана бөлүмдөр үчүн финансылык отчеттуулуктун, ошондой эле иштин бардык түрлөрүнүн болушу;
- отчеттук мезгил ичинде аудит жүргүзүү пландаштырылып жатса дагы, чарба жүргүзүүчү субъектин, башкы бухгалтердин жана башка персоналдын жетекчилигинде өзгөрүүлөр болгонбу;
- компания жакынкы аралыкта өндүрүштүн (жумуштардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн) көлөмүн бир кыйла кыскартууну, банкрот деп жарыялоону, жоюуну пландап жатабы?

Эгерде аткарылган иштин натыйжалары бул кардар менен иштөөдө аудитордун кесипкөй аудитордук тобокелдиги өтө жогору

болуп калса жана текшерүү көп убакытты талап кылса, аудитордук келишим түзүлбөйт.

Эгерде аудитор бул текшерилүүчү субъектке аудит жүргүзүүнү чечсе, анда ал потенциалдуу кардарга аудитордук текшерүүгө макулдук берүү жөнүндө кат жөнөтөт.

Бул каттын максаты аудитордук уюмдун жана экономикалык субъекттин аудит жүргүзүү жөнүндө келишим түзүү баскычындагы негизги милдеттенмелерин белгилөө болушу керек.

Алдыдагы келишимдин шарттарын туура түшүнүү үчүн милдеттенме кат аудиттелген жактын жетекчилигине жөнөтүлөт.

Милдеттенме каттарынын формасы жана мазмуну ар бир кардарга жараша өзгөрүлүшү мүмкүн, бирок аларга төмөнкүлөр кирет:

- аудитордук текшерүүнүн шарттары;
- аудитордун милдеттенмелери;
- аудиттелген жактын милдеттенмелери;
- аудитордук текшерүүнүн объектиси жана максаты;
- филиалдарды, бөлүмдөрдү аудитордук текшерүүнүн зарылдыгы (же алардын жоктугу);
- анын негизинде текшерүү жүргүзүлүп жаткан мыйзам актылары жөнүндө маалымат.

Аудитордун милдеттенмелерине аудиттин натыйжалары, аудитордун жоопкерчилиги, коммерциялык сырды сактоо, аудитордун олуттуу так эместиктерди жана каталарды таппашы мүмкүн болгон тобокелдиги жөнүндө маалыматтар камтылышы керек.

Аудитордук уюмдун милдеттенмелерине аудитордук текшерүүгө берилген документтердин жана маалыматтардын толуктугу жана ишенимдүүлүгү, аудиторлордун документтерге эркин жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу, өз ара карыздын көлөмүн тастыктоо маселеси боюнча контрагенттерге суроо-талаптардын мүмкүн болуусу камтылышы керек. Ошондой эле отчеттуулуктун ишенимдүүлүгү жөнүндө объективдүү пикирди өзгөртүү үчүн аудиторлорго ар кандай формада кысым көрсөткөндүгү үчүн жоопкерчилик кантылат.

Аудиттелген жактын өтүнүчү боюнча же анын каалоосу боюнча аудитор милдеттенме катка анын ишине байланыштуу башка маалыматтарды кошо алат.

Мисалы: көрсөтүлгөн кызматтар, персоналдын квалификациясы, кардарлар, кыргыз жана эл аралык аудитордук уюмдарга мүчөлүк жөнүндө маалымат;

- аудиттин болжолдуу планы жана аудитордук топтун курамы;
- көрсөтүлгөн кызматтарга акы төлөө шарттары;
- көз карандысыз эксперттердин кызматын пайдалануу боюнча сунуш;
- аудитордун жоопкерчилигинин негизги чектөөлөрүнүн сүрөт-төлүшү;
- келишимдик мамилелерди андан ары өнүктүрүү боюнча сунуш ж.б.

Ушул колдонмодо көрсөтүлгөн бардык талаптарды эске алган милдеттенме каттын үлгүсү 1-тиркемеде келтирилген.

Кайталанма аудиттер

Кайра-кайра жүргүзүлүп жаткан текшерүүлөрдө, аудитор жагдайлар келишимдин шарттарын кайра карап чыгууга негиз береби же жокпу, кардарга келишимдин шарттарын эскертип туруу керекпи деп ойлонушу керек.

Аудитор ар бир жолу жаңы келишим катын жазбоону чечиши мүмкүн. Бирок, төмөнкүдөй жагдайлар жаңы кат жазууну сунуш кылышы мүмкүн:

- кардардын аудиттин максатын жана көлөмүн туура эмес түшүнгөндүгүн көрсөткөн ар кандай белги;
- тапшырманын бардык оңдолгон же атайын шарттары;
- жогорку башкаруунун, директорлор кеңешинин курамындагы акыркы өзгөрүүлөр же менчик түзүмүндөгү өзгөрүүлөр;
- кардардын ишинин мүнөзүндө же чөйрөсүндө олуттуу өзгөрүүлөр;
- мыйзамдык талаптар.

Аудитордук кызматтарды көрсөтүү боюнча келишим

Келишимде кеңири баяндоо сунушталат:

- аудитти жүргүзүү тартиби;
- корутунду берүү;
- аудитордук процессте тараптардын укуктары жана милдеттери;
- аудитордун жана кардардын жоопкерчилиги;
- аудитор келишим боюнча кызмат көрсөтүүнү улантуудан баш тар-

тышы мүмкүн болгон жагдайлар;

- купуялуулук;

- эсептөөлөрдүн тартиби.

2-тиркемеде милдеттүү аудит жүргүзүү учурунда аудитордук кызмат көрсөтүүгө келишимдин мүмкүн болгон варианты келтирилген.

Эгерде аудитордон келишимди аткаруудан мурун келишимдин шарттарын ылдыйкы деңгээлдеги ишенимди камсыз кылуучу шарттарга өзгөртүүнү суранышса, анда аудитор өзгөрүүнүн ылайыктуулугун карап чыгышы керек.

Эгерде келишимдин шарттары өзгөрүлсө, аудитор менен кардар жаңы шарттар боюнча макулдашышы керек.

Аудитор келишимдин шарттарын өзгөртүүгө макул болбошу керек, эгерде бул үчүн жүйөлүү негиздер болбосо.

Мисалы, аудитор дебитордук карыз үчүн жетиштүү жана тиешелүү аудитордук далилдерди ала албаса жана кардар квалификациялуу пикирден же баш тартуудан качуу үчүн текшерүү келишимин кайра карап чыгууну суранса, аудитордук келишимди мисалга алса болот.

Эгерде аудитор келишимдин өзгөрүшүнө макул боло албаса жана баштапкы келишим боюнча иш алып барууга уруксат берилбесе, анда аудитор келишимден баш тартуусу керек же аудитордун башка тараптарга, мисалы директорлор кеңешине же акционерлерге отчет берүүсүн талап кылган келишимдик же башка милдеттемелер бар же жок экендигин карап чыгышы керек, баш тартууга себеп болгон жагдайлар жөнүндө.

3.2. Аудитордук кызматтын баасын баалоо

Аудитордук келишимди түзүүдө маанилүү жагдай – бул аудитордук кызматтардын наркын баалоо. Кызмат көрсөтүүлөрдүн баасын төмөндөтпөөгө же жогору баалабоого аракет кылуу керек, анткени алардын экөө тең экономикалык субъектке терс таасирин тийгизет, айрыкча, эгер ал биринчи кезекте ушул аудитордук компанияга тиешелүү болсо.

КРда акырындык менен аудитордук кызмат көрсөтүүлөрдүн рыногу пайда болууда, анын таасири астында ушул кызматтардын тарифтери жөнгө салынат.

Азыркы учурда, КРда аудит кызматтары үчүн төмөнкүдөй

төлөө формалары бар: бир жолку, убакыттык, жумушка карап акы төлөө, айкалышкан төлөм.

Бир жолку акы төлөнгөн учурда, жумуштун наркы алдын ала аныкталат жана ал башталганга чейин аудитордук текшерүү келишиминде белгиленет.

Айрым аудитордук компаниялар кардардын финансылык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша, же, мисалы, болжолдуу аудитордук уюмдун башкы бухгалтеринин жылдык эмгек акысынын өлчөмүнө жараша, аны өз алдынча аныкташат. Бирок көптөгөн ата мекендик фирмалар төмөнкүлөрдү жасашат: белгилүү бир акы төлөө менен, келишим түзүүдөн мурун кардарга аудитор жөнөтүлөт, ал кардардын ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү менен таанышып, болжолдуу аудитордук тобокелдикке жана иштин болжолдуу эмгек сыйымдуулугуна баа берет. Андан кийин аудитордук фирма иштин жалпы баасын аныктайт жана кардар менен келишим түзөт.

Убакыттык эмгек акы бардык өлкөлөрдө аудитордук кызматтар рыногунда кеңири жайылган. Эгерде күтүлбөгөн жагдайлардын пайда болушу эмгек сыйымдуулугун жогорулатса, демек, жаш курак иштин баасы дагы бар.

Убакыттык эмгек акы аудитордун ишинин бир саатына (күнүнө) кеткен чыгымдардын баасына негизделет. Бул нарк ошондой эле аудитордун квалификациясына жараша болот.

Жумушка карап акы төлөө, эреже боюнча, бухгалтердик эсепти калыбына келтирүүдө колдонулат. Эсептөө аудитор тарабынан аткарылган бир операциянын баасын же отчеттордогу бир көрсөткүчтүн баасын аныктоого негизделген, аудитор тарабынан калыбына келтирилген. Жыйынтыгына жараша төлөөдө, аудитор көрсөтүлгөн кызмат үчүн алдын ала белгиленген суммадан баш тартат жана кардар үчүн үнөмдөлгөн финансылык ресурстардын үлүшү катары төлөмдү аныктайт.

Үнөмдөөнүн белгилүү бир пайызы белгиленет.

Айкалышкан төлөм – бул көрсөтүлгөн төлөм формаларынын ар кандай айкалыштары. Мисалы, келишим кызматтын (аккорддун) жалпы баасын жана үнөмдөөнүн белгилүү бир пайызын же күтүлбөгөн жагдайлар үчүн резервди ж.б. аныктайт.

Бышыктоочу суроолор:

1. Аудитор текшерилген жактын иш-аракеттерин эмне үчүн түшүнүшү керек?
2. Аудиттелген жактын ишмердүүлүгүн түшүнүү үчүн аудитор кандай маалыматтарды чогултат?
3. Аудиттелген жактын ишмердүүлүгүн түшүнүү үчүн зарыл болгон кандай тышкы маалымат керек?
3. Аудиттелген жактын ишмердүүлүгүн түшүнүү үчүн зарыл болгон кандай ички маалымат керек?
5. Аудитордук текшерүүнү жүргүзүүнүн шарттарын макулдашуу боюнча кандай иштер жүрөт?
6. Аудитордук текшерүүнү жүргүзүүдө келишимде кандай маселелер чагылдырылат?
7. Аудитордук текшерүүнү жүргүзүүнүн келишиминде кандай аудитордук чектөөлөр чагылдырылган?
8. Аудитордук текшерүүнү жүргүзүүнүн келишиминде маанилүүлүктүн өлчөмүн чагылдыруу зарылбы?
9. Аудитордук кызматтардын наркы кандайча бааланат?

4-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ТЕКШЕРҮҮНҮ ПЛАНДАШТЫРУУ

4.1. Аудит жүргүзүлүүчү субъекттинин абалына алдын ала экспертиза жүргүзүү жана алдын ала пландаштыруу

Аудит жүргүзүү үчүн келишим түзүүдөн мурун, аудиторлор текшерилүүчү субъекттинин ишмердүүлүгү менен таанышып, анын бардык өзгөчөлүктөрүн белгилеши керек.

Бул багыттагы иштердин тизмеси ички аудит стандарты менен аныкталат. Алдын ала экспертизанын этабында аудитордук долбоорду ишке ашыруу үчүн талап кылынган эмгек чыгымдары эсептелет жана аудиторлор тобунун курамы алдын ала саны, квалификация деңгээли, иш тажрыйбасы жана адистиги боюнча аныкталат.

Аудиттин башталышында аудиторлор аудитти алдын ала пландаштыруу жана бухгалтердик отчеттуулуктун айрым статьяларын жана чарбалык кыймылдардын топторун текшерүү үчүн аудитордук программаларын иштеп чыгуу үчүн бир катар зарыл жумуштарды аткарышат. Бул иш, атап айтканда, документтерди алуу үчүн стандарттык суранычты, маанилүүлүктүн деңгээлин эсептөөнү, текшерилүүчү субъекттин ишмердүүлүгүнүн сүрөттөмөсүн камтыйт.

Документтер үчүн стандарттык суроо-талап. Аудитордук компания, эреже катары, аудитти уюштуруунун баштапкы этабында аудитордун атайын иш-аракеттерин караган ички стандартка ээ. Адатта, аудиторлор аудит жүргүзүлүүчү субъекттин жетекчилигине кат жөнөтүшөт, анда алар аудитти жүргүзүүгө даярдыгы, аудитордук топтун мүчөлөрүнө уруксат кагаздарын берүү, аларды жай жана шаймандар менен камсыз кылуу (телефон, принтер, көчүрмө аппараттарга кирүү ж.б.) жөнүндө билдиришет жана ошондой эле текшерүү үчүн берилиши керек болгон негизги документтердин тизмесин көрсөтүшөт. Документтердин тизмеси түздөн түз текшерүү учурунда такталышы жана толук көрсөтүлүшү мүмкүн.

Маанилүүлүк деңгээлин эсептөө. Маанилүүлүк деңгээлин эсептөө үчүн ар кандай ыкмаларды колдонсо болот. Конкреттүү эсептөө методикасы аудитордук уюм тарабынан өзүнүн каалоосу боюнча тандалат.

Аудит жүргүзүлүүчү субъекттин иш-аракетин сүрөттөө эркин текст түрүндө жана таблица түрүндө жүргүзүлөт.

4.2. Аудитти пландаштыруу

«Пландаштыруу» – бул аудиттин күтүлүүчү мүнөзүнө, убактысына жана көлөмүнө карата жалпы стратегияны жана деталдуу мамилени иштеп чыгуу дегенди билдирет.

№ 300 АЭС «Пландаштыруу» финансылык отчеттуулуктун аудиттин пландаштыруу боюнча көрсөтмөлөрдү берет.

Пландаштыруу аудиттин баштапкы этабы болуп саналат жана аудиттин күтүлүүчү көлөмүн, графигин жана убактысын көрсөтүү менен, ошондой эле кардардын финансылык отчеттуулугу жөнүндө объективдүү жана негиздүү корутундуларды түзүү үчүн зарыл болгон аудитордук процедуралардын көлөмүн, түрлөрүн жана ырааттуулугун аныктаган аудиттин жалпы планын иштеп чыгуудан турат.

Пландаштыруу кардардын ишмердүүлүгүн терең изилдөөнү, бухгалтердик эсеп жана отчеттуулуктагы олуттуу бурмалоолордун ыктымалдыгын баалоо жана аудитти натыйжалуу жүргүзүүнү уюштурууну билдирет.

Пландаштыруу процесси төмөнкүлөрдү камтыйт:

- үйрөнүү стадиясы – кардар жөнүндө негизги маалыматты, анын ичинде кардардын ишинин өзгөчөлүктөрү, башкаруу чөйрөсү, кардар колдонгон компьютердик жабдуулар, акыркы текшерүүдөн кийинки өзгөрүүлөр жана маанилүү багыттар жөнүндө маалымат алуу;
- баалоо стадиясы – маанилүү деңгээлин аныктоо жана кардардын финансылык отчеттуулугунда олуттуу бурмалоолор болушу мүмкүн жана алар аныкталбай калуу тобокелин баалоо;
- механикалык стадия – ушул этапта аудиторлордун ишин уюштуруу маселелери чечилет, анын ичинде аудиттин программаларын даярдоо, текшерүү учурунда милдеттерди бөлүштүрүү ж.б.

Үйрөнүү стадиясы аудиттин актуалдуу багыттарын аныктайт жана ички көзөмөл тутумунун натыйжалуулугун баалайт.

Баалоо стадиясында маанилүүлүктүн алгылыктуу деңгээли белгиленет, аудитордук тобокелдик изилденет жана бааланат.

Маанилүүлүк деңгээли кардардын бардык финансылык отчеттору үчүн бекитилген методологияга ылайык аныкталат.

Аудитордук тобокелдик – текшерилген субъекттин финансылык отчетунда алардын аныктыгы тастыкталгандан кийин аныкталбаган

олуттуу каталар жана/же бурмалоолор болушу мүмкүн экендиги же чындыгында финансылык отчетто мындай бурмалоолор болбогондо, алар олуттуу бурмалоолорду камтыгандыгы таанылат.

Аудитордук тобокелдик үч компоненттен турат:

- а) мүнөздүү тобокелдик;
- б) көзөмөл каражатынын тобокелдиги;
- в) табылбоо тобокелдиги.

Тобокелдикти баалоодо үч градация бар:

- а) бийиктик;
- б) орто;
- в) төмөн.

Аудитти пландаштырууда, иштин үч негизги этабы бар:

- алдын ала пландаштыруу;
- аудиттин жалпы планын даярдоо жана түзүү;
- аудиттин программасын даярдоо жана түзүү.

Алдын ала пландаштыруу

Алдын ала пландаштыруу аудитордук келишим түзүүдөн мурун кардар менен таанышуу этабында жүргүзүлөт. Алдын ала пландаштыруу төмөнкүлөрдөн турат:

- кардардын финансылык-чарбалык ишмердүүлүгү менен жалпы таанышуу;
- аудитордук текшерүү үчүн адистердин курамын аныктоо;
- аудитордук текшерүүгө кеткен жалпы убакытты аныктоо.

Пландаштырууга чейинки этап III-D формасында «Алдын ала пландаштыруу баракчасы» иш кагазында документтештирилет.

Аудиттин жалпы планын даярдоо жана түзүү

Аудиттин жалпы планы аудиттин көлөмүн, методдорун жана мөөнөттөрүн, анын ичинде жетекчиликке жазуу жүзүндө маалымат (отчет) жана аудитордук корутундуну даярдоону аныктайт.

Аудиттин жалпы планын даярдоо III-A «Аудитти пландаштыруунун маалыматтары» жана III-J «Аудиттин жалпы планы» формаларында жол-жоболоштурулган.

Аудиттин жалпы планын түзүү төмөнкүлөрдөн турат:

- кардардын иши жана анын уюштуруу түзүмү жөнүндө толук маалымат алуу;

- кардардын бухгалтердик эсеп тутумун жана ал колдонгон компьютердик программаларды изилдөө;

- ички көзөмөл тутумунун ишенимдүүлүк даражасын изилдөө жана баалоо;

- аудиттин стратегиясын аныктоо;

- аудиттин актуалдуу чөйрөлөрүн жана маселелерин аныктоо;

- текшерүүнүн объектисине мүнөздүү болгон ички ишенимдүүлүктү эске алуу жана ички ишенимдүүлүктү баалоо;

- маңыздуулуктун жана тактыктын деңгээлин аныктоо;

- компьютердик маалыматтарды иштеп чыгуу каражаттарын аудиттордук максатта пайдалануу мүмкүнчүлүгүн аныктоо;

- чечмелеп чыгууга жана түшүндүрүүгө муктаж болгон статьялардын аныктамалары жана финансылык отчеттуулуктун көрсөткүчтөрү;

- аудиттин убактысы жана графиги, ошондой эле аудиттордук отчетту түзүү үчүн түздөн түз талап кылынбаган жол-жоболор боюнча кардардын каалоолорун тактоо;

- аудитке ар кандай тармактардагы адистерди жана эксперттерди тартуу зарылчылыгын аныктоо, ошондой эле ички аудитти колдонуу мүмкүнчүлүгүн аныктоо.

Кардар жөнүндө маалыматтар, анын ишинин өзгөчөлүктөрү, колдонулган компьютердик жабдуулар жана программалар, бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл тутуму жөнүндө маалыматтар, же «Аудитти пландаштыруу жөнүндө маалыматтар» III-A формасынын «Кардар жөнүндө маалымат» бөлүмүндө же формаларда документтеширилген:

- III-C «Кардардын ишмердүүлүгү жөнүндө маалымат»;

- III-E «Бухгалтердик эсеп тутумунун сүрөттөлүшү»;

- III-F «Бухгалтердик эсеп тутумун өзгөртүү боюнча текшерүү баракчасы»;

- III-G «Ички көзөмөлдүн сүрөттөлүшү»;

- III-H «Көзөмөл чөйрөсүнүн ишенимдүүлүк даражасын баалоо»;

- III-I «Колдонулган компьютердик программалар жөнүндө маалыматтар».

Кардар жөнүндө маалыматты изилдөөнүн натыйжалары боюнча аудиттин стратегиясы иштелип чыгат – так эмнени жана кандайча текшерүү керек. Аудит жүргүзүү үчүн маанилүү болгон багыттар, ошондой эле бухгалтердик эсеп, кардар үчүн жеткиликтүү эмес болгон кыймылдар же баштапкы таасир боюнча, аудит үчүн анчалык деле маанилүү эмес (маанилүү эмес) болуп көрүнөт жана текшерилбейт.

Маанилүү багыттар боюнча аларды текшерүүнүн ыкмалары аныкталат: кайсы учурларда аудиттордук жол-жоболорду маңызы боюнча жүргүзүү керек жана кайсылары (деталдуу тесттер, аналитикалык же бири-бирине дал келген жол-жоболор); кандай учурларда ички көзөмөлдөргө таянуу жана башкаруу элементтерин сыноо өткөрүү керек; бул жерде кылдат текшерүү керек жана аудиттордук тандоо менен гана чектелип калса болот.

Текшерүү үчүн маанилүү болгон тармактарга, биринчи кезекте, бухгалтердик эсеп боюнча баланстардын (калдыктардын) жана жүгүртүлүштөрдүн наркы тандалган материалдык деңгээлге салыштырмалуу кыйла маанилүү болгон тармактар кирет.

Аудит жүргүзүү үчүн анча маанилүү эмес (олуттуу эмес) чөйрөлөргө, кардар жок болгон же өтө эле аз көлөмдөгү кыймылдар, ошондой эле бухгалтердик эсеп боюнча сальдо (баланс) жана жүгүртүү суммасы тандалганга салыштырмалуу эң аз мааниге ээ болгон кыймылдар кириши мүмкүн.

Иштелип чыккан аудиттордук стратегия III-A формасындагы «Кардар жөнүндө маалымат» бөлүмүнүн тиешелүү талаасында документтеширилген.

III-A формасындагы «Акыркы аудиттен кийинки өзгөрүүлөр» бөлүмү кардардын ишиндеги бухгалтердик эсепке жана отчеттуулукка таасир этиши мүмкүн болгон уюштуруучулук, өндүрүштүк жана башка өзгөрүүлөрдү чагылдырышы керек.

III-A формасындагы «Критикалык багыттар» бөлүмүндө бухгалтердик эсептин кардардагы болгон өзгөрүүлөргө же тышкы жөнгө салуулардагы өзгөрүүлөргө байланыштуу көңүл буруу керек болгон тармактары (маселелери, аспектиери) аныкталат. Ошондой эле акыркы текшерүүдөн кийин болгон өзгөрүүлөргө байланыштуу аудиттин ыкмалары менен методдорунун өзгөрүшү мүмкүн экендиги белгиленет. Мисалы, өндүрүштүн жаңы технологияларын киргизүү чыгымдарды түзүү ыкмаларын текшерүүнү талап кылат; ички

көзөмөлдүн жаңы иш-чараларын киргизүү, алардын ишенимдүүлүгүнүн жогорку деңгээлин болжолдоп, стратегияны өзгөртүү жолу менен аудиттин убактысын жана чыгымдарын кыскартууга мүмкүндүк берет (материалдык аудитордук процедуралардын ордуна көзөмөлдөө тесттерин колдонуу); отчеттуулукта ар кандай кыймылдарды жүргүзүү же маалыматтарды ачыкка чыгаруу процедурасынын өзгөрүшү эсепке алуунун жана отчеттуулуктагы маалыматтардын туура көрсөтүлүшүн текшерүүнү талап кылат.

III-A формасындагы «Баланстык статьяларды жана финансылык отчеттуулуктун көрсөткүчтөрүн талдоо» бөлүмүндө баланстык статьялар жана отчеттуулуктун көрсөткүчтөрү аныкталат, аудит жүргүзүлгөндө алардын курамы, структурасы талданууга тийиш, алардын өткөн мезгилге салыштырмалуу өзгөрүүсүнө таасир эткен факторлор аныкталат жана бааланат, же пландаштырылган деңгээл менен ж.б.

Аудит жүргүзүү үчүн маанилүү болгон багыттар боюнча пландаштырылган иштин түрлөрү (текшерүүнүн техникасы жана ыкмалары), алардын аткарылыш мөөнөтү жана аткаруучулары «Аудиттин жалпы планы» III-J формасында документтештирилген.

Аудит программаларын даярдоо жана иштеп чыгуу

Аудит программасын даярдоо жалпы аудитордук пландын негизинде жүргүзүлөт жана аудитордук планды ишке ашыруу үчүн зарыл болгон аудитордук процедуралардын мазмунунун толук тизмеси болуп саналат.

Аудит процедурасынын программалары маани-маңызында аудиторлор жана улук аудиторлор тарабынан ар бир аудит жүргүзүү чөйрөсү боюнча иштелип чыгат жана «Аудит программасы» VI-A формаларында тастыкталат.

VI-A формалары керектүү нускада көчүрүлүп, алар жайгашкан V бөлүмдүн бөлүмчөсүнүн номерине ылайык жогорку оң бурчунда номерленет.

Көзөмөлдөөчү тесттер аудиттин менеджери тарабынан текшерилүүчү айрым пункттар боюнча текшерилген көзөмөлдөө үчүн даярдалат жана VI-B формасында, ички көзөмөлдөрдү карап чыгуу менен таризделет.

VI-B формалары керектүү нускада көчүрүлүп чыгарылат жана алар жайгашкан V бөлүмдүн бөлүмчөсүнүн номерине ылайык, жогорку оң бурчунда номерленет.

Аналитикалык процедуралар аудит программасына киргизилгенде, алардын аткарылышы жана натыйжалары «Өркүндөтүлгөн аналитикалык процедураларды документтештирүү» VI-E формасында документтештирилет.

Корутунду жоболор

Аудитти пландаштыруу процессинин аягында, III-A жана III-J формалары жана VI-A жана VI-B формалары текшерилет жана аудитордук текшерүүнүн жетекчиси тарабынан кол коюлат.

Аудиттин жүрүшүндө башкы пландын айрым жоболорун кайра карап чыгуу үчүн негиздер болушу мүмкүн. Планга киргизилген өзгөртүүлөр, ошондой эле өзгөрүүлөрдүн себептери жумушчу документтерде таризделет жана III-A жана III-J формалары ушул жумушчу документтерге шилтеме беришет.

Аудиттин шарттарынын өзгөрүшүнө жана текшерүү жол-жоболорунун натыйжаларына жараша, аудит программасы кайра каралышы мүмкүн. Өзгөртүүлөрдүн себептери жана натыйжалары жумушчу документтерде чагылдырылат.

4.3. Аудиттеги маанилүүлүк

Маанилүүлүк – эгерде четке кагуу же бурмалоо колдонуучулардын финансылык отчеттуулуктун негизинде кабыл алынган экономикалык чечимдерине таасир этиши мүмкүн болсо, маалымат олуттуу деп эсептелет. Маанилүүлүк нерсенин чоңдугуна же ката кетирилгендиктен, туура эмес же бурмаланган конкреттүү шарттарда бааланат. Ошентип, маанилүүлүк босогону же таяныч пунктун аныктайт жана пайдалуу болушу үчүн маалыматтын негизги сапаттык мүнөздөмөсү эмес.

Туура эмес маалымат – каталардан же алдамчылыктан келип чыгуучу финансылык маалыматтын жалгандыгы.

Катачылык – бул финансылык отчеттуулукту түзүүдө байкалбаган ката.

Финансылык отчеттуулуктун аудитинин максаты – аудиторго финансылык отчеттуулуктун бардык олуттуу аспектилерде, белгиленген финансылык отчеттуулуктун алкагына ылайык түзүлгөндүгү жөнүндө ой-пикирин билдирүүгө мүмкүнчүлүк берүү. Материалдык баалуулуктарды баалоо кесипкөйлөрдүн чечими менен байланыштуу (АЭС 320нын 4-пункту).

Эреже боюнча, финансылык отчеттуулуктун потенциалдуу колдонуучуларынын кызыкчылыктары ар башка жана натыйжада колдонуучулар тарабынан маалыматтын маанилүүлүгү ар кандай критерийлердин негизинде бааланат. Мисалы, акционер үчүн отчеттуулукта чагылдырылган эң маанилүү көрсөткүч пайда болот, анткени дивиденддердин өлчөмү жана төлөнүшү жөнүндө чечим андан көз каранды.

Потенциалдуу инвестор үчүн азыркы учурда жана жакынкы келечекте экономикалык субъект өз ишин жүргүзүшү маанилүү жана анын финансылык абалы банкроттук белгилерин көрсөтпөйт. Ошентип, аудитор аудитти анын жыйынтыгы отчеттордун бардык кызматкерлер колдонуучуларынын кызыкчылыктарын канааттандыргандай кылып жүргүзүшү керек, ал эми айрым колдонуучулардын башкалардан артыкчылыгы жок.

Маанилүүлүктүн деңгээлин аудитор сөзсүз түрдө төмөнкү учурларда эске алат:

- а) колдонулган аудитордук процедуралардын мазмунун, убактысын жана көлөмүн аныктоодо пландаштыруу этабында;
- б) конкреттүү аудитордук процедураларды жүргүзүү учурунда;
- в) табылган бурмалоолордун финансылык отчеттун ишенимдүүлүгүнө таасирин баалоодо аудиттин аяктоо этабында.

Аудиттин планын түзүүдө аудитор олуттуу бурмалоолорду аныктоо үчүн алгылыктуу деңгээлди белгилейт. Ошого карабастан, бурмалоолордун мааниси (саны) жана мүнөзү (сапаты) да эске алынышы керек (АЭС 320, 5-пункту).

Маанилүүлүктүн сандык жагын аныктоодо, фирма финансылык отчеттуулуктун табылган жана болжолдонгон бурмалоолору ушул отчеттор үчүн белгиленген маанилүүлүк деңгээлинен ар бирине жана жалпысынан баа бериши керек. Финансылык отчеттуулуктагы аныкталган четөөлөр сандык мааниде анча-мынча мааниге ээ болушу мүмкүн, бирок ошол эле учурда, сапаттык жактан алганда, алар ушул отчетторду колдонуучулар кабыл алган чечимдерге олуттуу таасир этиши мүмкүн.

Мисал. Чыгымдардын өндүрүштүн өздүк наркына туура келүүсүнүн тууралыгын текшерүү учурунда аудитордук уюм алдын ала отчеттор боюнча чыгымдарды негизсиз 1000 сомго ашыргандыгын аныктады, ал эми жалпы наркы 800000 сомду түздү. Бул маанилүүбү?

$1000/800000 \times 100\% = 0,125\%$. Сандык мааниде 0,125% ката олуттуу эмес. Бирок, эгер текшерүү тандалма жүргүзүлүп, тандоонун көлөмү 16 700 сом болсо, анда: $1000 / 16,700 \times 100\% = 6\%$.

Эгерде биз текшерилген (жалпы) калк болуп саналган жалпы наркы 800000 сом менен 6%дын байланыштырсак, отчеттуулуктагы катанын болжолдуу өлчөмү төмөнкүчө болот:

$$800000 \times 6\% = 48000 \text{ сом.}$$

Бирок аудитор отчетто 48000 сом өлчөмүндө ката кетти деп так айта албайт. Демек, мындай катанын кошумча далилдери жок болгон учурда, аудитор аныкталган бурмалоонун натыйжалуу кесепеттерин гана баалай алат. Бирок, эгер текшерүү учурунда алдын ала отчетко жасалма тастыктоочу документтер тиркелип, отчет берүүчү адам тарабынан 1000 сом өлчөмүндө акча каражаты өздөштүрүлүп калганы аныкталса, анда сапаттык мүнөздөмөлөр боюнча мыйзам бузуу чоң мааниге ээ болот.

Анткени, суммасына карабастан, акча каражаттарын уурдоо, ошондой эле документтерди жасалмалоо экономикалык кылмыштар болуп саналат, алардын жасалышы үчүн мыйзамда каралган. Мындай фактылар кийин текшерилген субъектти каржылык жоготууларга гана алып келбестен, анын менеджментине болгон ишенимди төмөндөтүп, башкаруу тутумдарынын жана ички көзөмөлдүн натыйжалуулугуна күмөн жаратат.

Маанилүүлүктүн сапаттык жагы төмөнкүлөргө байланыштуу:

- мыйзамдар менен ченемдик укуктук актылардын мүмкүн болгон бузуулары;
- учурдун актуалдуу маселелери болгон, бирок финансылык отчетто компаниянын финансылык абалынын чагылдырылышынын тактыгын жана ишенимдүүлүгүн аныктоодо маанилүү болгон аспектилердин орунсуз ачылышы.

Сандык көрсөткүчтөр боюнча маанисиз олуттуу мыйзам бузууларга, текшерилүүчү субъекттин нормалдуу иштешине шек келтире турган санкцияларга алып келүүчү мыйзам бузуулар кирет. Мисалы, менеджерлердин кылмыш жоопкерчилигине же субъектке салынган айып санкцияларына алып келген жана анын баланстык валютасына жана кирешесине байланыштуу олуттуу мыйзам бузуулар: лицензиялык ишти тиешелүү лицензиясыз жүргүзүү, уурдоо, мыйзамсыз төлөмдөр жана түшүүлөр, алардын сандык маанисине ка-

рабастан, башка бирөөнүн товардык белгисин жана башкаларды мыйзамсыз пайдалануу. Эсеп саясатынын жетишсиз сүрөттөлүшү дагы каралышы керек. Эгерде текшерилген мезгилде бул кыймылдар жана фактылар алардын саны аз болгондугуна байланыштуу баланстык статьялардын түзүлүшүнө олуттуу таасирин тийгизбесе дагы, аудитор келечекте ушул сыяктуу бүтүмдөрдүн жана фактылардын санынын көбөйүшү менен алардын мүмкүн болуучу таасиринин болжолдоосун болжолдоп, баалоосу керек.

Аудитор топтолуп, финансылык отчеттуулукка олуттуу таасир этиши мүмкүн болгон салыштырмалуу аз өлчөмдөргө карата бурмалоолордун мүмкүнчүлүгүн карашы керек (320 АЭС, 6-пункту).

Аудитор маанилүүлүктү финансылык отчеттуулуктун деңгээлинде жана жеке эсептердеги калдыктарга, бүтүмдөрдүн классына жана ачыкка чыгарууга байланыштуу деп эсептейт. Маанилүүлүккө мыйзамдык жана жөнгө салуучу талаптар сыяктуу факторлор, ошондой эле жеке финансылык отчеттуулук балансына жана алардын ортосундагы мамилелерге тиешелүү факторлор таасир этиши мүмкүн. Натыйжада, каралып жаткан финансылык отчеттуулук аспекти-не жараша ар кандай деңгээлдеги маанилүүлүктү алууга болот (320 АЭС, 7-пункту).

Маанилүүлүк деңгээлин аныктоодо аудитор финансылык отчеттуулуктун текшерилүүчү субъекттердин финансылык-чарбалык ишин мүнөздөгөн, көрсөткүчтөрдүн баштапкы көрсөткүчтөрү деп аталган эң маанилүү көрсөткүчтөрдүн колдонушу керек. Маанилүүлүк деңгээлин эсептөө үчүн, эреже боюнча, базалык көрсөткүчтөрдүн үч категориясы тандалат:

- эсептердин калдыктарынын сандык мааниси,
- баланстык статьялардын сандык мааниси;
- финансылык отчеттуулуктун көрсөткүчтөрү.

Маанилүүлүк деңгээлин эсептөө үчүн көрсөткүчтөрдүн үч тобунун ар бирин тандап алса болот, экөөнү же үч топту бирден алууга болот. Мында учурдагы жылдын жыйынтыктоочу жана орточо көрсөткүчтөрү, ошондой эле өткөн жылдардагы көрсөткүчтөрдүн мааниси колдонулушу мүмкүн, бирок алардын өзгөрүү кыймылын эске алуу менен.

Кызыкчылыктары ар башка болгон колдонуучулардын бардык топтору үчүн бирдиктүү базаны тандап жатканда, аудит жүргүзүлүүчү

субъекттердин ар кандай шарттарында жана финансылык-чарбалык иш-аракеттеринин натыйжалуулугунан маанилүүлүктүн деңгээлин аныктоо үчүн, тармактык жана жалпы экономикалык тобокелдиктерге эң аз сезилген жана (же) аудит жүргүзүлүп жаткан бизнесте эң алдын ала болжолдонгон көрсөткүчтөр колдонулушу керек. Мында тармактын өзгөчөлүктөрү, менчик формасы, иш-аракеттердин масштабы жана масштабы, финансылык натыйжалар эске алынышы керек. Маанилүүлүктү алдын ала баалоонун жалпы кабыл алынган методу болуп, текшерилген жылы болгон жагдайларды эске алуу менен, өткөн жылдагы финансылык отчеттуулуктун аудитинин натыйжалары боюнча анын деңгээлин эсептөө саналат.

Маанилүүлүк деңгээлин эсептөөнүн мисалы

1-мисал.

	Мурунку жылы миң сом.	Отчеттук жыл миң сом	Базалык көрсөткүчтүн мааниси
Салыкка чейинки пайда	41257	24083	32670
Киреше	109162	132724	120943
Менчик капитал	109514	102916	106215
Активдердин суммасы	136660	132474	134567

Кирешенин, капиталдын, активдердин көрсөткүчтөрүнүн негизинде эсептелген маанилер бирдей чоңдуктагы сандык мааниге ээ жана бир чоң ондук белгинин чегинде болот. Демек, алар сандык мааниси окшош топтомду түзөт.

Салык түшкөнгө чейин пайданын негизинде эсептелген нарк, калктын санынан түшөт, бирок 2 эсе жогорулады, буга чейин түзүлгөн калктын бир тектүүлүгүнө коюлган талаптарды канааттандырат.

Маанилүүлүк деңгээлин аныктоо

	Базалык көрсөткүчтүн мааниси, миң сом	Критерийлер, %	Маанилүүлүк деңгээлин табуу үчүн колдонулган маани, миң сом
Салыкка чейинки пайда	65340	5	3267

Киреше	120943	2	2419
Менчик капитал	106215	5	5311
Активдердин суммасы	134567	1	1346

Маанилүүлүк деңгээлинин наркы 3086 миң сомду түзөт.

$[(3267 + 2419 + 5311 + 1346) / 4]$.

Алынган наркты тегеректейбиз жана материалдык деңгээлдин көрсөткүчү катары 3100 миң сомду колдонобуз.

2-мисал. «Ала-Тоо» ААКсынын балансына ылайык төмөнкүдөй маалыматтар бар

Статьялар	Сумма (миң. сом)	Салыштырмалуу салмагы (%)
Акчалай каражаттар	500	5
Алынуучу счеттор	1500	15
Товардык-материалдык запастар	3000	30
Негизги каражаттар	5000	50
Жалпы активдер	10000	100

Аудит планын түзүүдө аудитор активдүүлүктүн жалпы көлөмүнүн 1% – 100000 сом өлчөмүндө алгылыктуу деңгээлди белгилейт. Таблицада келтирилген 100.000 сом өлчөмүндөгү материалдык баалуулуктарды активдердин эсептери боюнча бөлүштүрүүнүн эки альтернативдик вариантын (планын) колдонсо болот.

Счеттор	План 1		План 2	
	Сумма (сом)	%	Сумма (сом)	%
Акчалай каражаттар	5000	5	5000	5
Алынуучу счеттор	15000	15	25000	25
Товардык-материалдык запастар	30000	30	40000	40
Негизги каражаттар	50000	50	30000	30
Жалпы	100000	100	100000	100

План 1. Маанилүүлүк активдердин ар бир эсебинин алардын жалпы суммасына карата үлүшүнө жараша бөлүштүрүлөт.

План 2. Бөлүштүрүү, негизги каражаттардын эсептериндеги бурмалоолорго караганда кымбатка турган дебитордук карыздардагы

жана товардык-материалдык баалуулуктардагы бурмалоолордун ыктымалдыгы жогору деген аудитордун кесипкөй чечимине негизделген. Бул план үнөмдүү болуп көрүнөт.

4.4. Аудитордук тобокелдик

Аудитордук тобокелдик – бул аудитордун финансылык отчет боюнча туура эмес корутунду түзүшү мүмкүндүгү.

АЭС 400 “Тобокелдиктерди баалоо жана ички көзөмөл” төмөнкү көрсөтмөлөрдү берет:

Аудитти пландаштыруу жана натыйжалуу аудитордук ыкманы иштеп чыгуу үчүн аудитор бухгалтердик эсепти жана ички көзөмөл тутумун түшүнүшү керек. Аудитор аудитордук тобокелдикти баалоо жана тобокелдикти алгылыктуу деңгээлге чейин азайтуу үчүн аудитордук процедураларды иштеп чыгуу үчүн кесипкөй чечимди колдонушу керек.

«Аудитордук тобокелдик» – аудитордун финансылык отчеттуулук боюнча корутундусу бурмаланып кетүү коркунучу. Аудитордук тобокелдик үч компоненттен турат: бөлүнгүс тобокелдик, көзөмөлдөө каражатынын тобокелдиги жана билинбеген тобокелдик.

Бөлүнгүс тобокелдик – бухгалтердик эсептеги калдыктардын же кыймылдардын классынын туура эмес отчеттуулукка дуушар болушун чагылдырат, алар олуттуу түрдө болушу мүмкүн же башка ички бухгалтердик баланстардын же ушул сыяктуу кыймылдардын топторунун бурмалоолору менен айкалыштырылышы мүмкүн, эгерде зарыл болгон ички көзөмөл жок болсо.

Көзөмөлдөө каражатынын тобокелдиги – бул эсеп балансында (кыймылдарында) же бүтүмдөрдүн классында болушу мүмкүн болгон олуттуу, жекече же башка эсептердеги калдыктардын же кыймылдардын классындагы бурмалоолор менен айкалыштырылган бурмалоонун өз убагында алдын алуу же аныктоо тобокелдиги, бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл тутумдары тарабынан белгиленет.

Билинбеген тобокелдик – аудитордук процедуралар олуттуу түрдө болушу мүмкүн болгон эсептердеги калдыктардагы же бүтүмдөрдүн класстарындагы бурмалоолорду олуттуу түрдө аныктай албаган тобокелдикти билдирет же башка эсептердеги калдыктардагы же кыймылдардын класстарындагы бурмалоолор менен айкалыштырылган.

Аудитордук чөйрөлөрдү өзгөчөлөнгөн баалоо

Маанилүү процедуралар колдонулган ар бир олуттуу кыймыл жана баланс, тобокелдиктерди баалоонун стандарттык формасында аныкталган факторлорду эске алуу менен бааланууга тийиш. Ушул факторлордун бири үчүн тобокелдиктин жогорку көрсөткүчү финансылык отчетто туура эмес көрсөтүлүп калуу коркунучу бар экендигин билдирет. Ошентип, аудитор экологиялык баалоонун негизинде гана тандоону азайта албайт.

Мындан тышкары, эгерде белгилүү бир аудит чөйрөсүндө тобокелдиктин жогорку көрсөткүчү бар болсо, анда аудитор аудитордук ыкмадагы ушул факторду эске алышы керек.

Эгерде аудитор кардар үчүн бухгалтердик эсептин белгилүү бир бөлүгүн аткарса, анда аудитор өзүнө мүнөздүү тобокелдикти төмөндөтүлгөн деп эсептей алат, анткени ал бухгалтердик эсептин ишенимдүүлүгүнө ишенет. Мындай учурларда, жогорку тобокелдиктин белгилери болбосо, аудитор максималдуу кепилдикке ээ болушу керек.

Документтештирүү

Өзгөчө тобокелдикти аудитордун баалоосу толугу менен документтештирилип, аудитордук иш кагаздарына пландоо бөлүмүнүн бөлүгү катары киргизилиши керек.

Аудиторго мүнөздүү жана экологиялык тобокелдиктерге туш болушу мүмкүн деген ишеним деңгээли төмөн (эң жагымдуу), орто же жогору деп бааланышы мүмкүн. 14-бөлүм, 7-бөлүкчө, бул баа чындыгында тестирилөө үчүн үлгүнү аныктоого кандайча таасир этиши мүмкүн экендигин түшүндүрөт.

Тобокелдикти көзөмөлдөө

Ички көзөмөл тутумунун ишенимдүүлүгүнө же компаниянын жогорку жетекчилиги түздөн түз башкарууга үмүттөнсө болот.

Эгерде ишенимдүүлүк ички көзөмөлдөө тутумуна жүктөлсө, анда тутумду баалоо керек жана адатта ар бир аудитордук аймак үчүн көзөмөлдүн негизги компоненттери аныкталууга тийиш. Тутумду баалоонун негизинде, көзөмөлдүн ишенимдүүлүгүнүн деңгээлин аныктоого болот, бул аудитордук аймак үчүн сыноо үлгүсүн өзүнөн-өзү төмөндөтүшү мүмкүн.

Ишенимдүүлүк деңгээлдери:

Ишенимдүүлүк деңгээли	Тобокелдик деңгээли
1	төмөн
2	орточо
3	жогорку

Төмөндө ишенимдүүлүк деңгээли каралат:

Ички көзөмөл тутуму директорлорго төмөндөгүдөй чектөөлөргө байланыштуу тапшырмалар аткарылган же аткарылбаган деп гана ишендире алат:

- ички көзөмөлдүн наркы анын жоктугунан келип чыгышы мүмкүн болгон зыянга каршы келбейт деген кадимки талаптар;
- ички көзөмөл тутуму күнүмдүк иш-аракеттерге багытталат;
- жеңил ойлуулуктан, байкабастыктан, сот чечимдеринин каталарынан жана көрсөтмөлөрдү туура эмес түшүнүүдөн улам адам жаңылыштыгы мүмкүн;
- компаниянын ичинде жана анын чегинен тышкары жакта сүйлөшүп алуу аркылуу ички көзөмөлдү алдоо мүмкүнчүлүгү;
- ички көзөмөлдү жүзөгө ашырууга жооптуу адамдын кызмат абалынан кыянаттык менен пайдаланышы мүмкүн, мисалы, ички көзөмөлдү бузушу мүмкүн;
- өзгөрүлгөн жагдайлардан же учурдагы процедуралардан улам убакыттын өтүшү менен эскирип калган процедуралар талапка жооп бербей калышы мүмкүн.

Көзөмөлдөр ката жана ишенимсиз болуп, тестирилөө жолу жок болсо, көзөмөлдөө тобокелдиги жогору болот.

Ички көзөмөлдүн күчтүү жана ишенимдүү тутуму болгондо, көзөмөлдөө тобокелдигинин төмөндүгү келип чыгат жана бул айрым тестирилөө менен тастыкталса болот.

Ички көзөмөлдүн белгилүү бир өзгөчөлүктөрү бар аудиттин чөйрөлөрүнө көзөмөлдүк тобокелдигинин орточо деңгээлин колдонсо болот, бирок бардык жагынан күчтүү көзөмөл жок.

Менчик ээлери тарабынан көзөмөлдөө

Жалпы башкаруу тутумунун бекемдигине альтернатива катары башкарууну жүзөгө ашырган ээлеринин көзөмөлүнө ишенсе болот. Ишенимдүүлүктү компаниянын чоңдугуна байланыштуу көзөмөл

жетишсиз болгон, бирок түздөн түз башкарууну жүзөгө ашырган компаниядан, күчтүү лидерлик бар компаниялардан үмүт кылса болот.

Аудитор күндөлүк мониторингди менчик ээлери жүргүзүп жаткандыгын жана ээлердин ортосунда өз ара ишеним жана сый-урмат бар экендигин эске алышы керек. Бул учурда аудитор менчик ээлери тарабынан көзөмөл бар экендигине ынануу үчүн анкета толтурушу керек. Аудитор кардардын жалпы бухгалтердик эсебин, баланстын долбоорун жана финансылык отчеттуулукту түзгөндө, көбүрөөк ишенимдүүлүк пайда болот.

Эгерде ички көзөмөл тутуму же менчик ээлеринин көзөмөлү ишенимдүү жана ишенимдүү болбосо (көптөгөн кардарларда болгондой), көзөмөлдөө тобокелдиги жогору деп эсептөө керек.

Билинбеген тобокелдик

Аудитордун процедурасы материалдык жол-жоболору каталарды табуу үчүн иштелип чыккан.

Тандоосуз процедуралар негизинен төмөнкүлөрдү камтыйт:

Аналитикалык процедуралар

Аналитикалык процедуралар маалыматтардын жүйөлүү экендигин жана бурмаланып кетүү коркунучу бар экендигин аныктоо үчүн колдонулат.

Бизнестин мааниси

Аудитор кардардын бизнесин канчалык көп билсе жана түшүнсө, бурмалоолор ошончолук аз болот.

Аудиттин байланышкан багыттары

Эгерде аудитор аудитордук ыкманын негизинде тестирлөөнү колдонсо, анда ал тиешелүү тармактардын аудитордук жыйынтыктарына ишене алат (мисалы: сатуу / дебиторлор, сатып алуулар / кредиторлор).

Тандоодон өткөрбөө процедураларынын ишенимдүүлүк деңгээли 1ден 3кө чейинки фактор катары көрсөтүлүшү керек, ал эми факторду тандоонун себептери аудитордук текшерүүнү пландаштырган документтерде чагылдырылган. 1 тандалбаган процедуралардын максималдуу ишенимдүүлүгүн, ал эми 3 тандалбаган процедуралардын ишенимсиздигин көрсөтөт.

Шкаланын чечмелениши төмөндө келтирилет:

- аналитикалык обзордун кыйла ишенимдүүлүгү;
- аналитикалык обзордун чектелген ишенимдүүлүгү;
- аналитикалык обзордун ишенимсиздиги.

4.5 Аудит учурунда бухгалтердик эсепти жана ички көзөмөл тутумун изилдөө жана баалоо

Аудитор аудитти пландаштыруу жана аудитке натыйжалуу мамилени иштеп чыгуу үчүн жетиштүү болгон бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл тутумдары жөнүндө түшүнүккө ээ болушу керек.

Бухгалтердик эсеп тутуму – бул бардык чарбалык кыймылдарды жана башка окуяларды үзгүлтүксүз, баштан аяк жана документтик эсепке алуу аркылуу мүлктөр, милдеттенмелер жана алардын кыймылы жөнүндө акчалай жана (же) сандык мааниде маалыматтарды чогултуу, каттоо жана жалпылоо тутуму.

Ички көзөмөл тутуму – бул чарба жүргүзүүчү субъекттин жетекчилиги тарабынан финансылык-чарбалык ишти ырааттуу жана натыйжалуу жүргүзүү, активдердин сакталышын камсыздоо, каталарды аныктоо, оңдоо жана алдын алуу каражаттары катары кабыл алган уюштуруу иш-чараларынын, методдорунун жана жол-жоболорунун жыйындысы, ошондой эле ишенимдүү финансылык отчеттуулукту өз убагында түзүү.

Ички көзөмөл тутуму (ИКТ) бухгалтердик эсеп тутумунун функциялары менен түздөн түз байланышкан маселелердин чегинен чыгып, төмөнкүлөрдү камтыйт:

1) көзөмөлдөө чөйрөсүн, бул экономикалык субъектти башкарууга жана ИКТны орнотууга жана колдоого багытталган иш-аракеттери деп түшүнүлөт.

Көзөмөлдүн конкреттүү каражаттарынын натыйжалуулугуна тасир этүүчү көзөмөлдөө чөйрөсү төмөнкү элементтерден турат:

- ушул экономикалык субъектти башкаруунун стили жана негизги принциптери,
- экономикалык субъекттин уюштуруу түзүмү,
- жоопкерчиликти жана ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү,
- кадр саясаты,
- тышкы колдонуучулар үчүн финансылык отчеттуулукту түзүү тартиби,
- ички максаттар үчүн ички башкаруу эсебин жүргүзүү жана отчеттуулукту даярдоо тартиби;
- экономикалык субъекттин чарбалык ишмердүүлүгүнүн колдонуудагы мыйзамдардын талаптарына шайкештиги;

2) көзөмөлдөө процедуралары – конкреттүү максаттарга жетүү үчүн жетекчилик тарабынан кабыл алынган ыкмалар. Көзөмөлдөөнүн процедураларына (конкреттүү каражаттарга) төмөнкүлөр кирет:

- айрым бухгалтердик кызматкерлердин башкаларга отчет берүүсү, ички текшерүүлөр жана маалыматтарды салыштыруу;
- документтерди бекитүү жана документтерди көзөмөлдөө,
- акча каражаттарын, баалуу кагаздарды жана товардык-материалдык баалуулуктарды эсептөөнүн натыйжаларын бухгалтердик эсепке алуу менен салыштыруу;
- ички булактардан алынган маалыматтарды тышкы маалымат булактары менен салыштыруу;
- аналитикалык эсептерди жана жүгүртүү тизмелерин жана жазуулардын арифметикалык тактыгын текшерүү;
- колдонмо программаларын жана компьютердик маалымат тутумдарынын чөйрөсүн көзөмөлдөө;
- активдерге жана жазууларга түздөн түз физикалык жеткиликтүүлүктү чектөө;
- финансылык натыйжаларды сметада каралган чыгымдар менен салыштыруу жана талдоо.

Бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл тутумдары мындай чектөөлөрдүн болушунан улам, мындай системаларга коюлган максаттарга жетишилгендиги жөнүндө ар тараптуу далилдерди камсыз кыла албайт.

- ички көзөмөлдүн чыгымдары күтүлгөн пайдадан ашпашы керек деген жетекчиликтин кадимки талабы;
- ички көзөмөлдүн көпчүлүгүн сейрек кездешүүчү кыймылдарга эмес, учурдагы багытка багыттоо;
- адамдардын ката кетирүү мүмкүнчүлүгү (шалаакылыктан, иштин жоктугунан, чечим чыгаруунун каталарынан жана көрсөтмөлөрдү туура эмес түшүнүүдөн);
- чарба жүргүзүүчү субъектте карата жетекчиликтин же кызматкердин тышкы же ички адамдар менен тил табышуу жолу менен ички көзөмөл жол-жоболорун айланып өтүү мүмкүнчүлүгү;
- ички көзөмөлдү жүзөгө ашыруу үчүн ыйгарым укуктарынан кыянаттык менен пайдалануу мүмкүнчүлүгү;

- шарттардын өзгөрүшүнө байланыштуу процедуралар талапка жооп бербей калышы мүмкүн, ошондуктан процедуралардын натыйжалуулугу начарлашы мүмкүн.

Бухгалтердик эсеп тутуму. Аудитор бухгалтердик эсеп тутумун төмөнкүлөрдү белгилөө үчүн жетиштүү түшүнүшү керек:

- ал жүргүзгөн кыймылдардын негизги топторун жана түрлөрүн;
- мындай кыймылдарды баштоо жолдорун;
- негизги эсеп регистрлерди, отчетторду түзүүдө колдонулган баштапкы документтерди жана эсепке алуу эсептерин тутумдаштырууну жана сактоо ыкмаларын;
- маанилүү кыймылдар жана башка окуялар башталган учурдан тартып, алар финансылык отчеттуулукка киргизилгенге чейин бухгалтердик эсепке алуу жана бухгалтердик отчеттуулукту даярдоо процесси.

Ички көзөмөл тутумун баалоо жана аудит. Аудиттин жүрүшүндө бардык операцияларды текшерүү мүмкүн болбогондуктан, текшерилүүчү субъекттин бардык документтери текшерилет. Аудитордук тобокелдикти азайтуу, маалыматтын ишенимдүүлүгүнө көбүрөөк ишенүү жана текшерүүнүн эмгек сыйымдуулугун төмөндөтүү үчүн аудиторлор экономикалык тутумдун ИКТ маалымат тутумунун негиздеринин бири катары баалашат.

ИКТ аудитин жүргүзүү аудитор үчүн биринчи кезекте уюм берген маалыматтарга канчалык деңгээлде ишене алаарын, компаниянын жетекчилиги тарабынан туура жана толук маалымат алуу үчүн кандай аракеттер көрүлгөндүгүн жана аудитор өз текшерүүсүндө ички көзөмөлдүн натыйжаларын кандайча колдоно аларын түшүнүү үчүн керек. Башка сөз менен айтканда, ИКТ аудитинин натыйжасы ички көзөмөлдүн тобокелдигин аныктоо болуп саналат.

Жалпы ИКТ аудитин айырмалоо керек, б.а. жалпы темалар жана анын негизги объектилеринин аудити (жеткирүү, сатуу ж.б.). ИКТнын аудитин бүтүндөй аудитор жүргүзүшү керек жана аудитор ар бир объект боюнча ички көзөмөлдү текшерүүнүн зарылдыгынын даражасын болжолдуу чыгымдардын катышына (даярдык баскычын эске алуу менен жана эске албастан) жана текшерилген калктын санына жараша аныктайт.

ИКТны баалоо аудитордук компаниялардын аудиторлоруна ал-

дын ала берилген формалардагы негизги көзөмөлдүк суроолорго жоопторду алууга негизделген; негизги аудитор аудит объектинин өзгөчөлүктөрүнө жараша маселелердин тизмесине түзөтүүлөрдү киргизе алат.

Аудитордун көз карашынан алганда, ИКТнын натыйжалуулугун баалоо аудит жүргүзүлүүчү субъектин көзөмөлүнүн артыкчылыкта-рын жана кемчиликтерин баалоо болуп саналат.

ИКТ, эгерде биринчиден, такталбаган маалыматтардын келип чыгышы жөнүндө натыйжалуу эскертсе, экинчиден, так эмес маалымат пайда болгондон кийин, чектелген убакыттын ичинде так эместикти аныктаса, натыйжалуу деп эсептесе болот.

Аудиттин масштабын баалоо жана пландаштыруу үчүн ИКТ натыйжалуулугуна аудитордук баа берүү зарыл. Эгерде аудиттелген жактын ИКТсы аудитор тарабынан натыйжалуу деп бааланса, анда аудиттин көлөмүн кыскартууга, ал эми кээ бир учурларда аны такыр жүргүзбөөгө болот.

Чарбалардагы көзөмөлдөө тутумунун өнүгүшү жана натыйжалуу иштеши үчүн ишкананын жетекчилиги жооп берет. Ички көзөмөл тутуму ишкананын көлөмүнө жана анын ишинин өзгөчөлүктөрүнө канчалык деңгээлде шайкеш келээри ишкананын башкаруусуна байланыштуу.

Эреже боюнча, ИКТнын канааттандыраарлык эмес иштешинин негизги себептери:

- экономикалык субъектин жетекчилигинин көзөмөлдү жүзөгө ашырууга кеткен чыгымдар минималдуу экендиги жөнүндө талабы;

- кааланбаган чарбалык бүтүмдөрдү гана табуу жана адаттан тыш бүтүмдөрдү көзөмөлдөө жетишсиз;

- шалаакылык, иштин жоктугу, туура эмес чечим же каталардын себептери болгон көрсөтмө материалдарды туура эмес түшүнүү;

- кызматкерлерди ушул ишкананын башка кызматкерлери менен дагы, үчүнчү жактар менен дагы сүйлөшүп алуунун натыйжасында көзөмөлдөө тутумун атайылап бузуу;

- көзөмөлдүн иштешине жооптуу жетекчиликтин өкүлдөрү тарабынан кыянаттык менен пайдалануудан улам башкаруу тутумунун бузулушу; ишкердик шарттарындагы же бухгалтердик эсеп эреже-

лериндеги олуттуу өзгөрүүлөр, кээ бир көзөмөлдөө функцияларын жоготууга алып келет.

Ички көзөмөл тутумун изилдөөнүн жана баалоонун жүрүшүндө аудитордук компанияларга төмөнкүлөрдү колдонуу сунушталат:

- өзгөчө иштелип чыккан тестирилөө процедуралары;
- башкаруу персоналынын жана бухгалтердик эсеп кызматкерлеринин пикирин тактоо үчүн мүнөздүү суроолордун тизмеси;
- атайын бланктар (текшерүү барактары);
- блок-схемалар жана графиктер;
- эскертүүлөрдүн, протоколдордун же актылардын тизмелери.

Бышыктоочу суроолор:

1. Аудитти жүргүзүү шарттарына макулдашуу деген эмне?
2. Аудитордук текшерүүнү пландаштыруу кандайча жүргүзүлөт?
3. Аудит программасы деген эмне?
4. Аудиттин маанилүүлүгү деген эмне?
5. Маанилүүлүк деңгээли кандайча аныкталат?
6. Бухгалтердик эсептин өзүнчө счеттору боюнча маанилүүлүктүн деңгээлин аныктоого болобу?
7. Аудитордук тобокелдик деген эмне?
8. Бөлүнгүс тобокелдик эмнени мүнөздөйт?
9. Аудитор же аудитор тарабынан текшерүүнүн жүрүшүндө көзөмөлдөө тобокелдиги аныкталабы?
10. Аудитордук тобокелдиктин кандай мааниси алгылыктуу?

5-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ТЕКШЕРҮҮНҮН ЖАЛПЫ МЕТОДИКАЛЫК ЖОЛДОРУ

5.1. Аудитордук тандап алуу

Аудитордук тандап алуу (тандап алып текшерүү) отчеттуулуктун беренелеринин же бир типтеги кыймылдардын группасынын чегинде бардык элементтерге караганда азыраак аудитордук процедураларды колдонууну камтыйт, мына ошентип ар бир элемент тандалган болуу ыктымалдуулугу болушу керек. Аудитте тандап алып текшерүүдө статистикалык, же статистикалык эмес жолдорду тандап алса болот.

Башкы жыйынды – бул маалыматтардын толук тизмеги, анын ичинен аудитор тандап алынган жыйындыны алат жана ага карата жыйынтык чыгарат.

Тандап алуунун элементи – бул эсепте чагылдырылган жана башкы жыйынды түзүүчү жеке элементтер, мисалы бир типтеги баштапкы документтер, банктын көчүрмөсүндөгү өзүнчө жазуулар, сатуу боюнча счет-фактуралар, дебиторлордун өздүк эсептери боюнча калдыктар.

Мүмкүн болгон ката – бул аудитор алгылыктуу деп эсептеген башкы жыйындынын каталарынын максималдуу өлчөмү. Мүмкүн болгон ката маанилүүлүк деңгээли менен байланышкан.

Аудитордук далилдөөлөрдү алуу максатында тестирилөө үчүн элементтерди тандап алуу.

Аудитордук далилдөөлөрдү түзүүдө аудитор тестирилөө үчүн элементтерди тандоонун тийиштүү ыкмаларын аныктап алуусу керек.

Аудитор төмөнкүлөрдү тандап алуусу мүмкүн:

- бардык элементтерди (баштан аяк текшерүүнү);
- өзгөчөлөнгөн элементтерди;
- өзүнчө элементтер (аудитордук тандоону калыптандырууну).

Кайсы ыкма же алардын айкалышуусун тандоо керектиги жөнүндө чечим текшерүүнүн конкреттүү жагдайына көз каранды.

Тандап текшерүүнүн статистикалык жана статистикалык эмес ыкмалары. Тандап текшерүүгө статистикалык жана статистикалык эмес ыкмаларды колдонуу жөнүндө чечим конкреттүү жагдай-

ларда аудитордук далилдөөлөрдү жетишерлик деңгээлде алуунун көбүрөөк натыйжалуу ыкмасы көз карашында аудитордун кесиптик ой жүгүртүүсүнүн предмети болуп саналат.

Тандоону түзүү. Жыйындыны тандоонун негизги ыкмалары: кокустан болгон, системалуу жана системалуу эмес.

Кокустан тандоо учурунда аудиторго компьютерде кокустук сандардын генераторун же кокустук сандардын таблицасын колдонууга туура келет.

Системалык тандоо учурунда генералдык жыйындыда элементтердин саны тандалган жалпылыктын көлөмүнө тандоонун интервалын камсыз кылуу үчүн бөлүнөт, айтып өтсөк, 50гө барабар, жана биринчи 50 элементтин чегинде баштапкы точканы аныктоодон кийин, андан ары тандоонун ар бир 50 элементи тандап алынат.

Системалык тандоону колдонууда аудиторго башкы жалпылыктын ичинде тандалган жалпылыктын элементтери тандоонун интервалдары генералдык жалпылыктын түзүмүнүн кандайдыр бир конкреттүү өзгөчөлүгүнө дал келүүсү үчүн түзүмгө ээ болбоосуна көзү жетүүсү зарыл.

Системалык эмес тандоо учурунда аудитор кандайдыр бир түзүмдүк ыкмага карабастан тандалган жалпылыкты калыптандырат.

Системалык эмес тандоо статистикалык тандоо колдонулганда колдонулбашы керек.

Блокторду текшерүү үчүн элементтерди тандоо практикасы бар, б.а. генералдык жалпылыктын окшош элементтерин тандоо (мисалы, бир конкреттүү айга тиешелүү эсептин кээ бир бөлүмдөрүнүн баштапкы документтери)

Тандоонун көлөмү (элементтерди текшерүү үчүн тандалгандардын саны) ыктымалдуулук теориясы жана математикалык статистиканын негизинде алынган атайын формулалардын жардамында, же болбосо бул жагдайларды эске алуу менен аудитор тарабынан объективдүү колдонулган кесиптик ойду алып чыгуу аныкталышы мүмкүн.

Элементтердин жыйындысын текшерүүгө туура келген тандоо. Аудитор жыйындыны башкы жыйындыда тандоонун өзүнчө ар бир элементи тандалган деген ыктымалдуулукка ээ болуусу үчүн текшерүүгө туура келген элементтерди тандоосу керек. Статистикалык тандоо тандоо үчүн элементтер кокусунан тандалуусун

талап кылат, б.а. ар бир элементте кээ бир нөлдүк эмес ыктымалдуулук тандалган болуусу үчүн. Тандоонун элементтери натуралдык объекттер (мисалы, счет-фактуралар) же акчалай бирдиктер түрүндө болуусу мүмкүн. Статистикалык эмес тандоодо аудитор кесиптик ойго негизделет.

Аудитордук процедураларды жүргүзүү. Аудитор ар бир тандалган элемент боюнча тесттин конкреттүү максаты үчүн тиешелүү болгон аудитордук процедураларды жүргүзүүсү керек. Эгерде тандалган элемент процедураны колдонуу үчүн тиешелүү эмес болсо, анда процедура көбүнчө кандайдыр бир алмаштыруучу элементке карата жүргүзүлөт.

Каталарды экстраполяциялоо. Мааниси боюнча текшерүүнүн аудитордук процедураларынын жыйынтыгы боюнча аудитор тандалган жыйындыда аныкталган каталарды экстраполяциялашы (таркатуусу) керек, алардын башкы жыйындыда толук мүмкүн болгон бардык өлчөмүн баалоо менен, жана прогноздолгон (экстраполяцияланган) каталарды конкреттүү тестке жана аудиттин башка жаттарына таасир берүүсүн анализдеши керек. Аудитор каталардын диапозонунун жалпыланган көрүнүшүн алуу жана аны кетирилген ката менен салыштыруу үчүн башкы жыйындыда жалпы катаны баалайт.

Тандалган жыйындыда жыйынтыктарды баалоо. Аудитор башкы жыйындыда тиешелүү мүнөздөмөлөр алдын ала баалоо менен ырасталганын аныктоо үчүн тандалган жыйындыда элементтерди текшерүүнүн жыйынтыктарын баалашы зарыл.

5.2. Аудиторлордун ишинин сапатын көзөмөлдөө

220 АЭС «Аудитте иштин сапатын көзөмөлдөө» аудиторлорго аудитордук уюмдардын ишинде жалпы жана өзүнчө аудитордук текшерүүнүн сапатын көзөмөлдөө процедурасында сапатын көзөмөлдөө боюнча саясат жана процедураларга карата түзүүдө методикалык жардам катары колдонулат.

Көбүнчө аудитор ички көзөмөл системасынын сапатын баалайт, себеби алар текшерген финансылык отчеттуулук кийинки баалоодо зарыл болуп саналат.

АЭС да аудитордук уюмдарда бекитилген жана колдонулуучу эреже жана процедуралар камтылган.

Негизги принциптер жана процедуралар төмөнкүлөрдөн турат:

- Сапатты көзөмөлдөөнүн эреже жана процедураларында аудитордук уюмдун ишинде жалпы, о.э. өзүнчө аудитордук текшерүүлөрдү жүргүзүүдө колдонулушу керек.

АЭСке ылайык ар бир аудитордук уюмдун анын масштабына карабастан сапатты көзөмөлдөөнүн системасын түзүү жана колдонуу талап кылынат.

Сапатты көзөмөлдөөнүн системасы – бул аудитке тартылган бардык жактардын жеринде текшерүүнү жүргүзгөн аудитордон баштап аудитордук корутундуга кол койгон жетекчиге чейинки жоопкерчилик чөйрөсү. Аудитке тартылган бардык жактар бири бирине болгон ишке көз каранды. Сапатты көзөмөлдөөнүн бир дагы системасы процесстин бардык катышуучулары өзүнүн функциясын аткармайын кадимкидей иштебейт.

Сапатты көзөмөлдөөнүн ички фирмалык эреже жана процедуралары төмөнкүлөрдүн негизинде аныкталат:

1. мыйзам жана токтомдор менен;
2. аудитордук уюмдун өлчөмү, уюмдун кеңсесинин саны, кызматкерлердин саны менен;
3. уюмдун персоналынын укуктары менен;
4. кызматкерлердин билими жана тажрыйбасы менен;
5. аудитордук уюмдун мүнөзү жана ишмердүүлүгүнүн татаалдыгы менен;
6. чыгымдардын алынган пайда менен ара катышы менен.

Мисал: Сапатты көзөмөлдөөнүн эреже жана процедуралары аудитордук уюмдун ишинде жалпы, о.э. өзүнчө аудитордук текшерүүлөрдү жүргүзүүдө колдонулушу керек.

Аудитти жүргүзүүнүн деңгээлинде: Сапатты көзөмөлдөө процедурасына ылайык аудитордон ар көзөмөлдөөчү тестти аяктагандан кийин аудитти жүргүзүүнүн программасынын тиешелүү бөлүмүндө өзүнүн колун коюусу талап кылынышы мүмкүн. Мындай процедура о.э. аудитордук тапшырмага жооп берген улук аудитордон, б.а. өзүнүн колу менен аудитордун тестти жүргүзүүсүнүн тууралыгын тастыктоосу талап кылынышы мүмкүн.

Уюмдун деңгээлинде: Акыркы аудитордук корутундуну сунуштоого жооп берген жетекчи аудитор жана улук аудитор тарабынан

аудитордук тесттерди жүргүзүүнүн тууралыгы үчүн жоопкерчилик жүргүзүлгөнүн тастыктоо иретинде документке өзүнүн колун коёт.

Аудитордук уюмда аудиттин сапатын көзөмөлдөө боюнча өзүнүн системасы иштелип чыгуусу керек. Мындай эреже жана процедураларды колдонуу бардык аудитордук текшерүүлөр АЭСга ылайык жүргүзүлүп жатканына ишенимди камсыз кылуусу керек.

Сапатты көзөмөлдөөнүн эреже жана процедураларынын системасы аудитордук ишмердүүлүктүн төмөнкү аспектилерин камтуусу керек:

- *кесипкөйлүк* – аудитордун жеке сапаттарын;
- *персонал* – аудитордук звенодун билими жана компетенциясын;
- *аудитти жүргүзүү* – аудитордук ишти көзөмөлдөө жана обзордук текшерүүнү;
- *кардар базасын тартууну жана сактоону*;
- *мониторинг* – сапатты көзөмөлдөөнүн эреже жана процедураларынын иштөө көзөмөлдөөсүн текшерүүнү.

Уюм өзүнүн кызматкерлеринин сапатты көзөмөлдөөнүн эрежелерин жана процедураларын өзүнүн ишинде колдонууга түшүнүүсүн камсыз кылуусу керек.

а) Кесипкөйлүк. Бардык адистерден жана жетекчилерден төмөнкү стандарттарды сактоо талап кылынат:

- *көз карандысыздык* – аудитордо кардар менен өз ара байланыш болбоосу керек, анын мыйзамга каршы келген кардардын пайда-сына чечүүгө көмөк көрсөтүүсүнө алып келүүсү мүмкүн.

- *ак ниеттүүлүк* – аудитор өзүнүн ишин аткарууда ак ниет болуусу керек;

- *объективдүүлүк* – аудитор ак ниет болуусу керек жана кызыкчылыктын конфликтине тартылбоосу керек;

- *сырды сактоо (купуялуулук)* – аудитор текшерүү учурунда колдонулган маалыматка карата сырды сактоого милдеттүү;

- *кесиптик жүрүм-турум* – аудитор кардар, үчүнчү жактар, кызматкерлер жана коомчулуктун алдында анын жоопкерчилик маселесинде аудитордун репутациясына зыян келтирүүгө алып келүүгө жөндөмдүү кандайдыр бир иш-аракеттерди кылуудан качууга милдеттүү.

Аудитордук уюмдун кызматкерлери КРнын Өкмөтү бекиткен аудиттин стандарттарын, ба. АЭСтин сактоого милдеттүү.

б) Персонал (консультанттарды кошо алганда)

Аудитке тартылган адистер кесиптик компетенциянын жана техникалык стандарттарды аткаруу жана колдонуунун билими жана жүргүзүү тартибин билүүсү зарыл, аларсыз өздөрүнүн кесиптик ишмердүүлүгүндө ылайыктуу кылдаттыкты жүргүзүү мүмкүн эмес.

Аудитордук тапшырмалар зарыл болгон окутууларды өткөн жана бул ишти кесиптик деңгээлде аткарууга жөндөмдүү кызматкерлерге тапшыруулусу керек.

Буга окшош эле консультанттар дагы тиешелүү консультациялык кызматтарды жүргүзүү үчүн зарыл болгон техникалык билим жана кесиптик компетенцияга ээ болуусу керек.

с) Аудитти жүргүзүү

Уюмдун жетекчиси жана жетекчилиги тараптан иштин тиешелүү деңгээлде болуусу үчүн көзөмөлгө алынуусу жана кайрадан текшерилүүсү зарыл. Бул өз кезегинде жүргүзүлгөн иш кабыл алынган стандарттарга ылайык аткарылып жаткандыгына кошумча кепилдик катары кызмат кылат.

д) Кардар базасын тартуу жана сактоо

Убакыт өткөн сайын аудитордук уюм өзүнүн учурдагы кардарларына обзор кылуусу жана потенциалдуу кардарларды баалоону жүргүзүүсү керек. Аудитордук уюмдун мындай обзору учурунда төмөнкү маселелер каралат:

- өздүк көз карандысыздыгы;

- өзүнүн жөндөмдүүлүгүн тиешелүү деңгээлде жүргүзүүнү, толук көлөмдө жана тиешелүү түрдө кызмат көрсөтүүнү;

- кардардын ак ниеттүүлүгү.

е) Мониторинг

Аудитордук уюм өзүнүн сапатты көзөмөлдөөнүн эрежелери жана процедураларын өзүнүн актуалдуулугу жана операциялык натыйжалуулугун сактоону орнотуу предметине текшерүүнү жүргүзүүнүн үзгүлтүксүздүгүн орнотуусу керек.

Сапатты көзөмөлдөөнүн ички фирмалык эреже жана процедураларын колдонуу мисалы: Кесипкөйлүк – жыл сайын кызматкерлердин

аудитордун көз карандысыздыгы эрежелерин сактоо зарылчылыгын түшүнүүнү текшерүү.

Персонал – жыл сайын уюмдун кызматкерлерин аудитти жүргүзүү боюнча жоопкерчиликти кабыл алуу үчүн алардын квалификациясынын толуктугун бекитүү предметин текшерүү.

Аудитти жүргүзүү – аудитордук уюмдарда иштин сапатын көзөмөлдөөнү жүргүзүү алкагында ар бир жетекчиден аудитордук текшерүүнүн аягында аудиттин сапатынын ички фирмалык стандарттарын колдоо үчүн жүргүзүлгөн иш-аракеттерди документалдуу түрдө каттоо талап кылынат.

Жаңы кардарларды тартуу – аудитордук уюмдарда потенциалдуу кардарларды жана бул кардарларга карата аудитордук көз карандысыздык тобокелинин бар болуусун билүү максатында атайын комитеттерди түзүү зарыл.

Мониторинг – аудитордук уюмдарда сапатты көзөмөлдөөнүн ички фирмалык эрежелеринин актуалдуулугу жана таасирдүүлүгү маселесин жыл сайын караш үчүн уюмдун жетекчилери жана менеджерлеринин ичинен группаны түзүү зарыл.

Өзүнчө аудитордук текшерүүлөр

Текшерүү функциясын аткаруучу аудитордук уюмдун жетекчиси жана персонал аудит менен алектенген персонал бул ишти аткаруу үчүн кесипкей компетенттүүлүгүнө ишенимдүү болуусу керек. О.э. алар тарабынан жетекчиликте, көзөмөлдөө жана текшерүүдө өзүнчө аудитордун керектөөсү эске алынуусу керек.

Жетекчилик

Жетекчилик ассистенттерге төмөнкүдөй көрсөтмөлөрдү берүү менен байланышкан:

- алардын милдеттери;
- алар тарабынан жүргүзүлгөн аудитордук иштин максаты жана маселелери;
- кардардын ишмердүүлүгүнүн мүнөзү;
- колдонулган аудитордук процедуралардын мүнөзү жана көлөмүнө таасир этүү жөндөмгө ээ көйгөйлөрдүн пайда болуусу.

Аудиттин программасы жана аудиттин жалпы планы кенже кызматкер менен өз ара байланышуунун ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

Көзөмөл

Көзөмөл жетекчилик кылуу жана текшерүү менен байланышкан жана өзүнө бул эки элементти камтуусу мүмкүн. Башкалардын ишине көзөмөлдөө үчүн жооп берген кызматкерлер төмөнкү функцияларды аткарышат:

- аудитордук текшерүүнүн жүргүзүлүүсүн көзөмөлдөйт;
 - зарыл учурда аудиттин программасына жана аудиттин жалпы планына өзгөрүүлөрдү киргизүүдөн пайда болгон көйгөйлөрдү чечишет;
 - өзүнүн кызматкерлеринин пикирлеринде келишпестиктердин пайда болуусунда чечимдерди кабыл алышат.
- Аудиттин жүргүзүлүүсүн көзөмөлдөөдө жооптуу тарап төмөнкү маселелерди кароону кабыл алат:
- кызматкерлерде бул ишти аткаруу үчүн кесиптик билим жана жөндөмдүүлүктөрдүн жетишерлиги;
 - кызматкерлердин аларга берилген көрсөтмөлөрдү түшүнүүсү;
 - аудитти даярдалган аудиттин жалпы планы жана программасына ылайык жүргүзүү.

Текшерүү

Ассистенттердин иши төмөндө көрсөтүлгөндөргө карата чечим кабыл алууга жөндөмдүү кенже кызматкерлер тарабынан көзөмөлдөнөт:

- иш аудиттин планына ылайык жүргүзүлүп жатабы;
- аткарылган иш тиешелүү деңгээлде документтелдиби;
- финансылык отчеттуулукта табылган бузуулар оңдолдубу же аудитордук корутундуга киргизилдиби;
- аудитордук процедуралардын максаты иш жүзүнө аштыбы;
- жасалган жыйынтыктар аткарылган иштин натыйжасына дал келеби жана алар аудитордук пикирди тастыктайбы.

О.э. өз убагында бир канча башка маселелер каралуусу керек, мисалы:

- аудиттин жалпы планы жана аудиттин программасы;
- ажырагыс тобокелди жана көзөмөлдөө каражаттарынын тобокелдерин баалоо, аудитордук план жана аудиттин программасына

кийинки өзгөрүүлөрдү киргизүү менен көзөмөлдөөнүн каражаттарына тесттерди өткөрүү;

- аудитордук процедураларды жүргүзүү учурунда алынган аудитордук далилдөөлөрдү, о.э. алардын негизинде жасалган кийинки жыйынтыктарды документтештирүү;

- финансылык отчеттуулук, божомолдонгон өзгөртүүлөр жана божомолдонгон аудитордук корутунду.

Өзүнчө аудитордук текшерүүлөрдү жүргүзүүдө сапатты көзөмөлдөөнүн ички фирмалык эрежелерин жана процедураларын колдонуунун мисалы:

Жетекчилик – аудитордук уюмдарда аудитордук текшерүүнү көзөмөлгө алган жетекчилерден анын башталышына чейин кызматкерлер менен аудиттин маселелерин талкуулоо талап кылынат. Бул аудиттин алдында турган көйгөйлөрдү эске келүүсүнө жана персонал тарабынан коюлган маселелерди аткаруу мүмкүнчүлүгүн аныктоого алып келет.

Көзөмөл – аудитордук уюмдарда ага аудиторлордон ассистенттердин аудитордук пландарды аткаруусун текшерүү талап кылынат. Ага аудиторлор тарабынан кенже аудиторлордун ишин көзөмөлдөөнү тастыктоо катары аудиттин программаларына кол коюу талап кылынат.

Текшерүү – персонал тарабынан аткарылган бардык иштер тиешелүү билимге жана тажрыйбага ээ болгон жак тарабынан текшерилиши керек.

Сапатты көзөмөлдөөнүн эрежелери жана процедуралары, мисалы
Кесипкөйлүүлүк

Эреже

Аудитордук уюмдун кызматкерлери көз карандысыздык, ак ниеттик, объективдүүлүк, сыр сактоочулук жана кесиптик жүрүм-турум принциптерин сактаганга милдеттүү.

Көз карандысыздык – аудитор өзүнүн кардарынан жана анын пайдасына чечүүгө таасир эткен факторлорго көз каранды болуусу керек.

Процедуралар

Көз карандысыздык, ак ниеттик, объективдүүлүк, сыр сактоочулук жана кесиптик жүрүм-турум.

1. Уюмдун кызматкерлери үчүн аудитордук уюмдун кесипкөйлүгү маселесине тиешелүү эреже жана процедураларды чагылдырган колдонмону иштеп чыгуу, б.а. мүмкүн болгон жагдайларды табуу жана уруксат алуу боюнча талаптарды жана нускамалардын кесиптик жана жөнгө салуучу ички трактовкасын берүү.

2. Консалтингдик кызмат көрсөтүүгө муктаж болгон сырткы уюмдар менен кесипкөйлүк жана өз ара аракет кылууга тиешелүү маселелер үчүн уюмдарда жооптууларды дайындоо. О.э. бул жооптуулар бардык өзгөрүүлөрдүн, толуктоолордун кагаз түрүндө толтурулуусун көзөмөлдөөсү керек жана аларды уюмдун бардык кызматкерлерине жеткирүүнү камсыз кылуу зарыл.

Жооптуунун мойнунда бардык кардарлардын тизмеси болуусу керек, себеби аудитордук көз карандысыздыгы менен кардарлардын болгон байланыш маселелери пайда болуусу мүмкүн. Жооптуулар тарабынан төмөнкү маселелер эске алынуусу керек:

- кошулган жактар менен өз ара мамилелери;

- аудитордун кардардын ишканасы менен жүргүзгөн инвестиция жана бүтүмдөрү.

3. Уюмдун ар бир кызматкеринен анын кесиптик ички фирмалык эрежелерди билүүсүн жана колдонуусун айгинелеген кол коюлган арызды алуу керек.

4. Семинар, чогулуш жана башка иш чараларда кесиптик принциптерди сактоо зарылчылыгына өзгөчө көңүл коюу.

5. Уюмдун финансылык жетекчиси тарабынан аудитордук көз карандысыздык тобокели факторлорунун пайда болуусун идентификациялоо максатында ар бир өзүнчө кардар боюнча кирешелүүлүктү концентрациялоону аныктоо үчүн кирешелерди үзгүлтүксүз текшерүү жүргүзүлүүсү керек.

6. Уюмдун жетекчилеринин бири кесиптик ички фирмалык эрежелер кантип сакталуусуна көз карандысыз текшерүү үчүн жооп берүүсү керек.

7. Ички фирмалык колдонмонун бардык бөлүмдөрүн үзгүлтүксүз кайра карап чыгуу боюнча иш-аракеттерге макулдашуу үчүн жооптууну дайындоо.

Персонал 1-эреже

Аудитордук уюм техникалык стандарттарды жана кесиптик компетенцияларды сактоо зарылчылыгын эске алуу менен кызматкерлерди алуу жана окутууну жүргүзүүсү керек.

Аудитор ага ыйгарылган жумушту тийиштүү деңгээлде аткаруу үчүн кесиптик компетенцияга ээ болушу керек. Билим деңгээли көбүнчө алынган квалификациясы жана окуу курстарын өтүүсү менен аныкталат. Кесиптик компетенция адистин эмгек стажынын негизинде бааланат.

Процедуралар:

1. Уюмда персоналды жалдоону пландаштыруу механизми иштелип чыгуусу жана колдонулушу керек, анын ичинде Кызматтык милдеттерди, Кызматкерлерге болгон талапты камтуучу толук кадрдык план болуусу керек. Жалдоо боюнча планда тиешелүү билимге жана иш тажрыйбасына ээ кызматкерлерди кантип, кайда жана качан алуу боюнча сунуштамалар болуусу керек.

2. Тиешелүү деңгээлде кызматкерлердин кесиптик деңгээлин колдоо үчүн уюмдун жетекчилеринин бирине кызматкерлерди жумуштан бошотуу боюнча чечимди кабыл алууну, о.э. жакшы окуган, демилгелүү жана жөндөмдүү кызматкерлерди ишке кабыл алууну камсыз кылуучу уюмдун кадрдык саясаты үчүн көзөмөлдөөнү тапшырыш керек.

3. Кызматкерлерди жалдоо жана жумуштан бошотуу боюнча нускаманы иштеп чыгуу керек.

Мисалы, ишке алууну төмөнкү маалыматты алуу жана текшерүүдөн кийин жүргүзүү сунушталат:

- адистин резюмеси;
- негизги маалыматты камтуучу ишке алуу жөнүндө арыз;
- кесиптик интервьюер тарабынан жүргүзүлгөн анкета жүргүзүүнүн маалыматы;
- билими жөнүндө күбөлүк;
- тастыкталган сунуштамалар;
- эмгек стажы;
- адистин өздүк маалыматын текшерүү;
- соттук изине түшүү учуру;

- аткарылбаган жагдайлардын бар болуусу.

4. Кызматтык милдеттер бардык деңгээлдердин кызматкерлери үчүн минималдык деңгээлден уюмдун жетекчилигине чейин түзүлүүсү керек.

5. Уюмдун кызматкерлеринин кесиптик деңгээли жана өсүүсүн аныктоо үчүн *аттестациялоо системасын* бекитүү керек. Мындай аттестация кызматкерлерди жылдык же жарым жылдык текшерүү түрүндө жүргүзүлөт да, көбүнчө аттестацияны ийгиликтүү өтүүдө эмгек акыны жогорулатуу менен коштолот.

2-эреже

Уюмдун кызматкерлеринин арасында ишти бөлүштүрүү алардын техникалык даярдыгы, квалификациясынын, о.э. бул кызматкерлердин ишине ага адистер тарабынан зарыл болгон көзөмөлдүн мүнөзү жана көлөмүнүн негизинде жүргүзүлөт.

Процедуралар:

1. Кызматкерлердин арасында тапшырмаларды *бөлүштүрүү үчүн* жооптуу ага адисти дайындоо.
2. *Уюмдун жетекчилеринин бирин сапатты көзөмөлдөө жана жогорку деңгээлдеги аудитордук тобокели* менен тапшырмаларды *бөлүштүрүүнү* тастыктоо үчүн жооптуу дайындоо керек.

3-эреже

Аудитордук уюмдун кызматкерлери үзгүлтүксүз кесиптик квалификациясын жогорулатуулары керек, алар тарабынан өздөрүнүн кызматтык милдеттерди аткаруунун зарыл шарты болуп саналат.

Процедуралар:

1. Кызматкерлердин ички фирмалык талаптарын жана кесиптик өсүү боюнча документтештирүүнү иштеп чыгуу үчүн жооптууну дайындоо керек, анын ичинде төмөнкүлөрдү камсыз кылуу керек:

- персоналдын кесиптик өсүү программаларына катышуусу боюнча *нускамаларды* түзүү;
- бекитилген стандарттар сакталуусу боюнча кепилдикти камсыз кылуу үчүн *жүргүзүлгөн окутуулар боюнча эсеп* жүргүзүлгөн;
- *уюмдун жамаатына жаны кызматкерлерди киргизүү боюнча программаларды* түзүү (кызматтык милдеттер жана ички фирмалык эрежелер менен таанышуу);

- кызматкерлердин милдеттерди жана кесиптик ийгиликтерди аткаруусунун негизинде иштерди жана программаларды чыгаруу аркылуу баалоо;

- ички окуу программаларын түзүү (жалпы жана атайын өзүнчө тармактар боюнча темага акцент кылуу, мисалы, банк иши жана банк аудити).

2. Уюмдун кызматкерлеринин кесиптик өсүүсүнүн бул тармактын талаптары менен дал келүүсүн камсыз кылуу үчүн жооптууну дайындоо.

3. Аудит жааты боюнча бардык өзгөрүүлөрдү жана ички фирмалык нускамаларда бекитилген көз карандысыздык, ак ниеттик, объективдүүлүк, сыр сактоочулук жана кесиптик жүрүм-турум принциптерин сактоо боюнча талаптарды *кызматкерлерге жеткизүү*.

4. Уюмдун кызматкерлеринин *кесиптик өсүүнүн башка иш чараларына* катышуусун колдоо (мисалы, кесиптик өнүгүүнүн кошумча программалары, өзүн окутуу курстары, кесиптик уюмдарда мүчө болуу, кесиптик материалдарды түзүү).

4-эреже

Персоналдын кызматы боюнча жылуусу кызматкердин жаңы кызматтык милдеттерди аткаруу үчүн зарыл болгон квалификациясынын негизинде гана жүргүзүлөт.

Процедуралар:

1. Ички фирмалык эреже жана процедураларды аныктоо жана персоналга жеткирүү үчүн *кадрлар маселеси боюнча жооптууну* дайындоо. Бул уюмдун штатында катышкан ар бир кызматтык бирдик боюнча квалификация деңгээлин бекитүүчү колдонмону түзүп чыгуу менен чагылдырылат. Алар төмөнкүлөр:

- персоналдын ар бир өзүнчө этабында жана кызматы боюнча кийинки жылуусу үчүн кесиптик деңгээлин баалоо критерийлери;

- ар бир кесиптик деңгээл боюнча квалификациялык баалоо ыкмалары.

2. Ар бир кесиптик деңгээл боюнча баалоо талаптарын жана милдеттерди бекитүү, ар бир өзүнчө кызматкер боюнча бекитилген мөөнөт ичинде маалыматтарды баалоо жана анализ жүргүзүү.

3. Кызматкерлерге кесиптик өсүүсү, кызмат боюнча мүмкүн болгон көтөрүлүүсүнө тиешелүү жарым жылдык же жылдык аттеста-

циянын алкагында маалыматтарды *жеткирүү*. Ал төмөнкүлөрдү камтыйт:

- ишмердүүлүктү баалоону;

- көтөрүлүүнү;

- келечектеги максатын (жеке жана ички фирмалык);

- конкреттүү аудитордук тапшырмаларда катышуу боюнча кызматкердин каалоосун;

- карьералык өсүү мүмкүнчүлүгүн;

- кызматкердин күчтүү жана алсыз жактарын;

- окутууга талаптын болуусун.

3. Мындай маалыматты алуу уюмдун жетекчилерине карата дагы зарыл, себеби алардын учурдагы жана жаңы милдеттерди аткаруусунун улануусуна байланыштуу (консультация берүү, «бирдейге бирдей» баалоосу, өзүн өзү баалоо).

Аудитти жүргүзүү

Эреже

Жүргүзүлгөн иштин бардык деңгээлдеринде анын кабыл алынган стандарттарга дал келүүсүн камсыз кылуу үчүн зарыл болгон башкаруу, көзөмөл жана текшерүүгө жакшы көңүл буруулусу керек.

Процедуралар:

1. Көзөмөл үчүн жооптууну бардык аудитордук текшерүүнүн жүрүшүнө *башкаруучу кызматкерди дайындоо* жана аудитти пландаштыруу стадиясында адис-аудиторлорду ишке тартуу. Милдеттерге төмөнкүлөр кирет:

- Мурда жүргүзүлгөн аудитордук текшерүүлөр жана кардардын ишкердик активдүүлүгүнө таасир этүүчү иштердин учурдагы абалы боюнча маалыматты кайра кароо жана жаңылоо;

- Персонал, аудитордук программаларды жана иштерди аткаруунун графигине талаптарды түзүү.

2. Кесиптик ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандарттарын колдоо, тагыраагы:

- бардык персоналдын ишин *көзөмөлдөө*, жеке окутуу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзүү, кесиптик тажрыйбаны жана жалпы кесиптик өнүгүүнү алуу;

- аудитти жүргүзүүгө көмөктөшүү үчүн *текшерүү тизмегин, суро-*

олорду колдонуу.

3. Иштин жүрүшүндө окутуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу, тагыраагы:

- персоналда тапшырылган ишти аткаруу үчүн тиешелүү квалификациянын бар болуусуна ынануу;
- кенже адистерди ага адистердин окутуусун колдоо;
- жеке кесиптик өсүүгө көмөктөшүү, кызматкерлерди ар түрдүү аудитордук тапшырмаларды аткарууга тартуу;
- ар түрдүү аудитордук тапшырмаларды жүргүзүү учурунда персоналдын иштин тажрыйбасын алуусун камсыздоо;
- ар түрдүү жетектөөчү жактын персоналынын ишине мезгилдүү көзөмөл жүргүзүү.

Кардар базасын тартуу жана сактоо

Эреже

- Уюмдун аудитордук көз карандысыздыкка карата коюлган талаптарды сактоо предметине карата учурдагы жана келечектеги кардарларды мезгилдүү текшерүү жүргүзүлүүсү керек жана бул – кардарлардын талаптарына жооп берүү жөндөмдүүлүгү.

Процедуралар:

1. Учурдагы мөөнөттө болгон кардарларды баалоо үчүн уюмдун жетекчилеринин ичинен жооптууну дайындоо жана жаңыларын тартуу боюнча чечимдерди кабыл алуу.

2. Жаңы кардарларды баалоо процедурасы төмөнкүлөрдөн турат:

- мурдагы аудитор менен контакт болгон байланыш;
- жылдык отчетторду жана акыркы финансылык отчеттуулукту текшерүү;
- үчүнчү жактардан – банкирлерден, юристтерден, ишкер өнөктөштөрдөн кардар жөнүндө маалыматты алуу;
- бул кардар үчүн ишти аткарууда мүмкүн болгон *тобокел* факторлорун эсепке алуу;
- *аудитордук көз карандысыздык* жана бул кардарга өзүнүн кесиптик кызматын сунуштоо мүмкүнчүлүгү маселелерин эсепке алуу, б.а. бардык техникалык билимдердин бар болуусу.

1. Бар болгон кардарларга өзгөчө жагдайлардын пайда болуусун-

да кызматты көрсөтүүнү улантууга боло турганын баалоо, мисалы:

- кызмат көрсөтүүнүн мөөнөтүнүн аяктоосу;
- жетекчиликте, уюмга болгон менчик укугунда, финансылык абалда, ишмердүүлүктүн мүнөзүндөгү олуттуу өзгөрүүлөр;
- аткарууга туура келген иштин көлөмү.

Мониторинг

Эреже

Аудитордук уюм ички фирмалык эрежелердин жана сапатты көзөмөлдөөнүн процедурасынын адекваттуулугу жана натыйжалуулугун текшерishi керек.

Процедуралар:

1. Сапатты көзөмөлдөөнүн эрежелеринин жана процедураларынын иштөөсүнүн натыйжалуулугун камсыз кылуу үчүн зарыл болгон механизмдерди аныктоо. Ошондуктан төмөнкүлөрдү эске алуу керек:

- мониторингдин маселелерин;
- алдыдагы иштин көлөмүн;
- мониторинг өткөрүүнүн мөөнөтү жана мезгилдүүлүгүн;
- компетенция жана мониторингди жүргүзүү үчүн персоналды тандоо тартибин.

2. Төмөнкүлөрдү эске алуу менен мониторинг жүргүзүү керек:

- ички фирмалык эреже жана процедуралар;
- АЭС.

3. Сапатты көзөмөлдөөнүн ички фирмалык системасынын мониторингинин жыйынтыгы жөнүндө тиешелүү жетекчилерге маалымат берүү. Мындай процедураны аткарууда төмөнкүлөр эске алынат:

- кабыл алынган түзөтүү аракеттери жана келечекке сунуштар;
- сапатты көзөмөлдөөнүн эрежелери жана процедураларын өзгөртүү зарылчылыгы.

5.3 Аудитордук далилдөөлөр

Аудитордун пикири негизделген акылга сыярлык жыйынтыкты калыптандыруу үчүн аудитор *аудитордук далилдөөлөрдү* алуусу керек.

Аудитордук далилдөөлөрдү көзөмөл каражаттарынын тесттеринин комплексин жана маңызы боюнча текшерүүнүн жетишерлик процедураларын жүргүзүүнүн жыйынтыгында алышат.

Кээ бир жагдайларда далилдөөлөр маңызы боюнча текшерүүнүн процедураларын жүргүзүү аркылуу алынышы мүмкүн.

«Аудитордук далилдөөлөр» – аудитордун текшерүү жүргүзүү учурунда алынган маалыматы, аудитордун пикири негизделет. Аудитордук далилдөөлөргө төмөнкүлөр кирет:

1. баштапкы документтер;
2. финансылык отчеттуулуктун негизинде жаткан бухгалтердик жазуулар;
3. аудиттелген жактын оозеки түшүндүрүүлөрү;
4. о.э. башка булактардан алынган маалымат: массалык маалымат каражаттары (газета, журнал, радио, телевидение ж.б.), аудиттелген жактын банктары, камсыздандыруу уюмдары, ишкер өнөктөштөрү.

Далилдөөлөрдүн аныктыгынын мүнөздөмөлөрү

а) Орундуулук – далилдөөлөр орундуу болуусу керек жана аудиттин предметине тиешеси болуусу керек. Ушул учурда далилдөөлөрдү шексиз деп эсептесе болот.

б) Булактын көз карандысыздыгы – аудиттелген жактын чарбалык системасынан тышкары алынган далилдөөлөрү.

в) Ички чарбалык көзөмөл системасынын натыйжалуулугу.

д) Аудитордун өзүнүн фактылык текшерүү, байкоо, эсептөө жана изилдөөлөрдүн жыйынтыгында алган далилдөөлөрү.

е) Далилдөөлөрдү жөнөткөн жактарды баалоо – аудитор тапшырманы аткарган жактар аны аткаруу үчүн зарыл болгон кесиптик, эксперттик билимге ээ болуусуна ишенүүсү керек.

ф) Объективдүүлүк деңгээли. Объективдүү далилдөөлөр аныктыгына кылдат баалоону талап кылган далилдөөлөргө караганда

ишенимдүү. Объективдүү далилдөөлөргө дебиторлордун сметун тастыктоо, банк көчүрмөлөрү, баалуу кагаздар жана накталай каражаттарды инвентаризациялоонун жыйынтыгы, о.э. сметтор боюнча баланс жана Башкы китептин айлануусу жана жыйынтыгын текшерүү.

Мисал. Субъективдүү далилдөөлөр катары субъекттин адвокатынын бул аудиттелген жактын сметтук териштирүүдө ага каршы жүргүзүлгөн мүмкүн болгон жыйынтыктары, товардык-материалдык баалуулуктардын аларды инвентаризациялоо жүргүзүүдө баалоосу жөнүндө бекитүүсүн атаса болот.

«Ички көзөмөл каражаттарынын тесттери» – уюмдун тийиштүү мүнөзүнө жана бухгалтердик эсептин жана ички көзөмөлдүн системасынын иштөөсүнүн натыйжалуулугу карата аудитордук далилдөөлөрдү алуу максатында жүргүзүлгөн тесттер.

«Маңызы боюнча текшерүүнүн процедуралары» – финансылык отчеттуулукта олуттуу бурмалоолорду табуу үчүн аудитордук далилдөөлөрдү алуу максатында аткарылган тесттер. Алар эки түрдө болот:

(а) деталдуу тесттер – бухгалтердик эсептин сметтору боюнча сальдону жана чарбалык операцияларды чагылдыруунун тууралыгын баалоо;

(б) аналитикалык процедуралар.

Аудитордук далилдөөлөрдү ички көзөмөл каражаттарынын жана маңызы боюнча текшерүүнүн тийиштүү процедураларынын тесттеринин комплексин жүргүзүүнүн жыйынтыгында алышат. Кээ бир жагдайларда далилдөөлөр маңызы боюнча текшерүүнүн процедурасын текшерүү аркылуу гана алынышы мүмкүн. Көпчүлүк кардарлар үчүн ички көзөмөл системасына ишенүү мүмкүнчүлүгү жок, себеби бул көзөмөл формалдуу эмес болуп саналат, же болбоосу мүмкүн, же тестирилөөнү үнөмдүү эмес аткарат. Бул учурда аудитордук далилдөөлөрдү маңызы боюнча процедуралардын жана финансылык отчеттуулукта даярдоо үчүн эсептин системасынын адекваттуулугуна ынануу үчүн сурап билүүнүн жардамында алса болот.

Маңызы боюнча процедуралардын жана тестирилөөнүн жыйынтыгында алынган жетишерлик жана тиешелүү аудитордук далилдөөлөр.

Жетишерлик – аудитордук далилдөөлөрдүн санын/көлөмүн өлчөйт. **Дал келүү** – аудитордук далилдөөлөрдүн сапаты жана ишенимдүүлүгүн өлчөйт.

Төмөнкү факторлор далилдөөлөрдүн дал келүүсүнө таасир этишет:

- финансылык отчеттуулуктун мүнөзүн жана бурмалоонун тобокели даражасын, операциялардын сальдосун жана класстарын баалоо;
- бухгалтердик эсепти жана көзөмөл чөйрөсүн кошо алганда ички көзөмөл системасынын мүнөзү (системасы);
- текшерилген берененин олуттуулугу;
- мурдагы аудиттен алынган тажрыйба, жана аудитордун бизнес жана тармактар жөнүндө билими;
- аудит жана аудитордук иштин процедуралары боюнча табылган фактылар, же алдамчылык же ката көрсөткүчтөрүн кошо алганда;
- жеткиликтүү маалыматтын булагы жана ишенимдүүлүгү.

Эгерде жетишерлик жана тиешелүү аудитордук далилдөөлөрдү алуу мүмкүнчүлүгү жок болсо, анда бул фактордун аудитордук отчетко тийгизген таасирин кароо зарыл.

Ички көзөмөл каражаттарынын тесттери операцияларды жана финансылык отчеттуулуктун сальдосун колдоо үчүн аудитордук далилдөөлөрдү алуу үчүн аткарылат.

Көзөмөл тесттери бухгалтердик эсептин жана ички көзөмөл системасынын натыйжалуулугу жөнүндө аудитордук далилдөөлөрдү алуу үчүн аткарылат.

5.4. Аудитордук далилдөөлөрдү алуунун процедуралары жана ыкмалары

Аудитордук далилдөөлөр бир же бир канча төмөнкү процедуралардын жардамында алынат:

- инспектирлөө;
- байкоо;
- сурап билүү жана тастыктоо;
- эсептөөлөр;
- аналитикалык процедуралар.

Процедураларды тандоо аудиттин убактысынан жана эсептин формасынан бөлүктөп көз каранды.

Инспектирлөө

Инспектирлөө – жазууларды, документтерди же материалдык

активдерди текшерүү. Жазууларды жана документтерди инспектирлөө учурунда аудитор ишенимдүүлүктүн ар түрдүү даражасында алардын мүнөзү жана булагына, о.э. ички көзөмөл каражаттарынын таасирдүүлүгүнөн көз каранды аудитордук далилдөөлөрдү алат. Документалдуу аудитордук далилдөөлөрдүн үч негизги категориялары ишенимдүүлүктүн ар түрдүү даражасы менен мүнөздөлөт жана төмөнкүлөрдөн турат:

- үчүнчү жак түзгөн жана аларда жайгашкан документалдуу аудитордук далилдөөлөр (сырткы маалымат);
- үчүнчү жак түзгөн, бирок субъектте жайгашкан документалдуу аудитордук далилдөөлөр (сырткы жана ички маалымат);
- субъект түзгөн жана анда жайгашкан документалдуу аудитордук далилдөөлөр (ички маалымат);

Уюмдун мүлкүнө тиешелүү документтерди текшерүү алардын бар болуусуна тиешелүү анык аудитордук далилдөөлөрдү сунуштайт, бирок ага менчик укугу же нарктык баалоо мидеттүү эмес.

Байкоо

Байкоо башка жактар тарабынан аткарылган процесс жана процедурага болгон көз караш, мисалы, субъекттин персоналы жүргүзгөн материалдык запастарды эсептөөнү аудитордун байкоосу, же аудит үчүн документалдык күбөлөндүрүү калбаган ички көзөмөл процедураларынын аткарылышын байкоо.

Сурап билүү жана тастыктоо

Сурап билүү – аудиттелген жактын чегинде же андан сырткары кабардар жактарда маалыматты издөө. Сурап билүү ар түрдүү болуусу мүмкүн: үчүнчү жакка даректелген расмий кагаз түрүндө сурап билүү, субъекттин кызматкерлерине даректелген формалдуу эмес оозеки суроолорго чейин.

Сурап билүүгө жооп аудиторго ал мурда ээ болбогон же аудитордук далилдөөлөр тастыктаган маалыматты сунуштоосу мүмкүн,

Тастыктоо - бухгалтердик жазууларда камтылган маалымат жөнүндө сурап билүүгө жооп. Мисалы, аудитор көбүнчө түздөн түз дебиторлордон дебитордук карыз жөнүндө тастыктоону сурайт.

Эсептөөлөр

Эсептөөлөр – баштапкы документтерде жана бухгалтердик жазууларда, же өз алдынча эсептөөлөрдү аткаруунун тактыгын текшерүү.

Аналитикалык процедуралар

Аналитикалык процедуралар дал келүүчүлүктү аныкташ үчүн же изилдөөлөрдүн жыйынтыгы жана күтүлбөгөн катышты, бир далай өзгөрүүсү компаниянын ар түрдүү мөөнөттөрүнөн алынган финансылык маалыматтын беренелеринин же бир мөөнөттөгү финансылык жана финансылык эмес маалыматтардын беренелеринин ортосундагы катышты анализдөөдөн турат.

Аудиторлор өзүнүн ишинин ыкмаларын өз алдынча аныктайт. Аудиттин бардык ыкмаларын шарттуу түрдө эки группага бөлсөк болот:

- 1) аудитти жалпы уюштуруунун ыкмасы;
- 2) операцияларды, счеттордун сальдосун ж.б. текшерүүнүн конкреттүү ыкмалары.

Аудитти жалпы уюштуруунун ыкмалары:

- 1) баштан аяк текшерүү;
- 2) тандап алып текшерүү;
- 3) документалдык текшерүү;
- 4) фактылык текшерүү;
- 5) аналитикалык текшерүү;
- 6) айкалыштырылган текшерүү.

Биринчи төрт ыкма кеңири белгилүү, КРда текшерүү ишинде колдонулган жана колдонулуп жатат. Албетте, баштан аяк же тандап алып текшерүү документалдуу, жана фактылык болуусу мүмкүн.

Аналитикалык текшерүү – аудиттин жүрүүсүндө кардардын эсеп жана отчеттуулугунда көйгөй жана карама каршылыктарды аныктоо үчүн чарбалык ишмердүүлүктү анализдөөнүн, математиканын, статистиканын ар түрдүү ыкмаларын колдонуу.

Кээ бир учурларда (кардар менен аудитордун узак мөөнөт кызматташуусу, текшерилген компаниянын жетекчилигине ишеним ж.б.) аудит аналитикалык текшерүү менен гана чектелүүсү мүмкүн.

Айкалыштырылган текшерүү – аудитти уюштуруунун ар түрдүү ыкмаларынын айкашуусу.

5.5 Аналитикалык процедуралар

Аналитикалык обзор – бухгалтердик эсептин же финансылык отчеттуулуктун маалыматын толук, так жана адилеттүү сунуштоого далилдөөлөрдү издеген аудиттин процедурасы. Же жөнөкөй сөз менен айтканда: маалыматтар чындыкка туура келеби?

Процедуралар финансылык жана финансылык эмес маалыматтын элементтеринин ортосундагы өз ара байланышты системалык үйрөнүү жана салыштырууну жана кутулуучу мамилелердин бир далай өзгөрүүсүн текшерүүнү камтыйт.

АЭС 520 "Аналитикалык процедуралар" төмөнкүдөй колдонмону берет:

1. Аудитор аудитти пландаштыруу жана жалпы обзор стадиясында аналитикалык процедураларды колдонушу керек. Аналитикалык процедуралар башка этаптарда дагы колдонулат.

2. «Аналитикалык процедуралар» башка маалыматка каршы келген өзгөрүүлөрдү жана мамилелерди изилдөөнү кош алганда бир далай коэффициенттерди жана тенденцияларды анализдөөнү жүргүзүүнү түшүндүрөт.

Аналитикалык процедуралардын мүнөзү жана максаттары

3. Аналитикалык процедуралар салыштыруу менен компаниянын финансылык маалыматын кароону камтыйт, мисалы төмөнкү пункттар менен:

- өткөн мөөнөт үчүн салыштырылуучу маалымат;
- компаниянын кутулуучу натыйжасы, бюджет жана прогноз же аудитордун күтүүсү сыяктуу, мисалы, амортизацияны эсептөө;
- сатуудан түшкөн кирешенин индустрия боюнча орточо мааниси менен дебитордук карыздын суммасы менен катышын салыштырууну кошо алганда тармак жөнүндө маалымат.

4. Аналитикалык процедуралар о.э. төмөнкү мамилелерди кароону камтыйт:

- финансылык маалыматтын элементтеринин чөйрөсү, компаниянын тажрыйбасынын негизинде прогнозду тастыктайт, мисалы, дүң пайыздык маржа;

- финансылык маалымат жана тиешелүү финансылык эмес маалыматтын ортосунда, кызматкерлердин белгилүү санындагы эмгек акыны кошкондо.

Аналитикалык процедуралар төмөнкү максаттар үчүн колдонулат:

(а) башка аудитордук процедуралардын мүнөзүн, убактысын жана көлөмүн пландаштырууда аудиторго жардам берүү;

(б) финансылык отчеттуулукту даярдоонун конкреттүү жагдайы боюнча табылбас тобокелди азайтуу үчүн тестирилөөгө караганда маңызы боюнча текшерүүнүн процедурасы катары колдонулушу мүмкүн; жана:

(в) аудиттин акыркы обзордук стадиясында финансылык отчеттуулуктун жалпы обзору катары.

Аудитти пландаштыруудагы аналитикалык процедуралар

6. Аудитор бизнести түшүнүүгө жардам берүү жана потенциалдуу тобокелдин областын аныктоо үчүн пландаштыруу стадиясында аналитикалык процедураларды колдонуусу керек.

7. Аудитти пландаштырууда аналитикалык процедуралар финансылык жана финансылык маалыматты колдонот, мисалы, сатуу жана соода аянтынын аянтынын катышы.

Аналитикалык процедуралар маңызы боюнча текшерүүнүн процедурасы катары

8. Аудитор деталдуу тестирилөө, аналитикалык процедуралар же бул эки компоненттердин айкалышуусунун жардамында билинбеген тобокелди азайтыш мүмкүн. Финансылык отчеттуулукту даярдоонун белгилүү өбөлгөсүнө карата билинбеген тобокелди азайтыш үчүн эмнени колдонуу жөнүндө чечим аудитордун ою жана процедуранын натыйжалуулугуна көз каранды.

Аудиттин аягында жалпы обзордук текшерүүнү жүргүзүүдөгү аналитикалык процедуралар

9. Аудитор финансылык отчеттуулук жалпысынан кардардын бизнес жөнүндө билимине дал келүүсү боюнча жалпы корутундуну калыптандырууда аудиттин аягында аналитикалык процедураларды колдонуусу керек. Мындай процедуралардын натыйжасында көрсөтүлгөн корутунду аудиттин процессинде калыптанган жеке компоненттерди же финансылык отчеттуулуктун элементтерин жыйынтыктап тастыкташ керек жана финансылык отчеттуулукту негиздөө үчүн жалпы жыйынтык алууга жардам берет. Бирок алар кийинки процедуралар талап кылынган областтарды аныктай алат.

5.6. Аудитти документтештирүү

«Документтештирүү» термини катары аудитор тарабынан даярдалган жана аудитор үчүн аудитти аткарууга байланыштуу алынган жана сакталган материал (жумушчу документтер).

Аудиттеги документтештирүү жүргүзүлгөн аудитордук текшерүүнүн сапатын тастыктоо менен байланышкан маселелерди аткарат, тагыраагы:

- аудитордун жумушчу документтери аудит чындыгында жүргүзүлгөнүн айгинелеп турат. Практикалык түрдө келишим алдындагы жумуш этабынан баштап бухгалтердик (финансылык) отчеттуулуктун аныктыгы жөнүндө пикирди калыптандыруу этабы менен аяктаган текшерүүнүн жүрүшүн чагылдыруучу жумушчу документтери менен файлды бурмалоо (фальсификациялоо) мүмкүн эмес;

- аудиттеги документтештирүү аудиттин сапатын ички көзөмөлдөөнүн негизги каражаты болуп саналат. Текшерүүнүн жүрүшүн чагылдыруучу документтердин болуусу, аткарылган процедуралар, алынган далилдөөлөр, калыптанган жыйынтыктар аудитордун иш аракетин анализдөөгө жардам берет, алардын тууралыгын жана натыйжалуулугун баалайт;

- жумушчу документтештирүү аудитордук уюмдун ишмердүүлүгүн күчөтүүгө өбөлгө түзөт, о.э. аудитти жүргүзүү убактысын жана аны жыйынтыктоону, эмгек чыгымдарын оптимизациялайт: анкета жүргүзүү процесси, тестирилөө ж.б. аудит жүргүзүүдө жана аудитордук далилдөөлөрдү алууда колдонгон ыкмалар алдын ала даярдалган анкеталардын бланкалары, тесттер, суроолор, башка документтердин бар болуусунда бир далай жөнөкөйлөтүлөт;

- жумушчу документтештирүүнү текшерүү аудитордук уюмдар көрсөткөн кызматтардын сапатын сырткы көзөмөлдөөнүн чыныгы ыкмасы болуп саналат.

АЭС 230га ылайык аудитордук уюмдар жумушчу документтештирүүнүн формаларын, аларды толтуруу тартиби, берүү жана сактоону иштеп чыгуусу керек жана мунун баары аларды түзүүгө катышкан бардык кызматкерге жеткирилиши зарыл.

Жумушчу документтештирүүнүн мазмуну төмөнкү факторлорго көз каранды:

- аудитордук уюм тарабынан жүргүзүлгөн иштин мүнөзүнө;

- аудиттелген жактын финансылык-чарбалык ишмердүүлүгүн татаалдыгынын мүнөзүнө жана даражасына;

- аудиттелген жактын бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл системасынын абалына;

- аудит процессиндеги колдонулган методика жана технологияларга.

Милдеттүү түрдө жумушчу документтештирүүдө төмөнкүдөй маалыматтар камтылуусу керек:

- аудитордук ишти пландаштыруу жөнүндө;

- аткарылган аудитордук процедуралардын мүнөзү, мөөнөтү жана көлөмү жөнүндө, анын ичинде бардык текшерилген документтер, операциялар жана фактылар жөнүндө, бирок кемчилик берилгендерди эске албаганда;

- аудитордук процедуралардын жыйынтыгы жөнүндө;

- алынган аудитордук далилдөөлөрдүн негизинде кылынган жыйынтыктар жөнүндө.

Жумушчу документтештирүүнүн туура түзүлгөн файлы толук кандуу аудитордук корутундуну түзүү жана аудит аудитордук ишмердүүлүк боюнча мыйзамдардын талабына ылайык жүргүзүлгөнүн тастыктоо үчүн зарыл жана жетишерлик бардык маалыматты камтыйт. Ага төмөнкүлөр кирет:

- аудиттелген жактын юридикалык жана уюштуруучулук түзүмүнө тиешелүү маалымат;

- маанилүү юридикалык документтердин, макулдашуулардын жана протоколдордун көчүрмөлөрү;

- аудиттелген жак өзүнүн ишмердүүлүгүн жүргүзгөн тармак, экономикалык жана укуктук чөйрөсү жөнүндө маалымат;

- аудиттин программасын жана башка аларга болгон өзгөрүүлөрдү кошо эсептегенде пландаштыруу процессин тастыктоочу далилдөөлөр;

- аудитордук уюмдун аудиттелген жактын бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл системасын түшүнүүсүн далилдөө;

- ички чарбалык тобокелди, көзөмөл каражаттарынын тобокелин жана бул баалоолордун башка түзөтүүлөрүн баалоону тастыктоочу далилдөөлөр;

- аудитордук уюмдун ички аудитти жана кылынган жыйынтыктарды

анализдөөсүнүн фактысын тастыктоочу далилдөөлөр;

- счеттордун айлануусун жана сальдосун анализдөө;

- аудиттелген жактын көбүрөөк маанилүү финансылык коэффициенттерин жана өнүгүү тенденцияларын анализдөө;

- аткарылган аудитордук процедуралардын мүнөзү, убактылуу рамкалары жана көлөмү, мындай процедуралардын жыйынтыктары жөнүндө жазуулар;

- аудитордун ассистенттери тарабынан аткарылган иштин аудитордун көзөмөлү менен жүргүзүлгөнүн тастыктоочу далилдөөлөр;

- аудитордук процедуралардын аткаруучуларына жана аны аткаруунун мөөнөтүнө колдонмо;

- аудиттелген жактын бөлүмдөрүнүн бухгалтердик (финансылык) отчеттуулугуна карата колдонулган толук маалымат;

- башка аудитордук уюмдарга, эксперттерге жана үчүнчү жактарга багытталган жана алардан алынган билдирүүлөрдүн көчүрмөсү;

- каттардын көчүрмөлөрү же аудиттелген жакка алынып келинген же алар менен талкууланган аудиттин аспектери боюнча белгилөөлөр;

- аудиттелген жактан алынган кагаз түрүндөгү түшүндүрмөлөр;

- аудиттин маанилүү аспектери боюнча аудитордук уюм тарабынан жасалган жыйынтык;

- бухгалтердик (финансылык) отчеттуулуктун жана аудитордук корутундунун, аудитти жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча кагаз түрүндөгү маалыматтын (аудиттин) көчүрмөлөрү же түп нускасы.

Аудитор тарабынан каралуучу ар бир суроону документтер менен тастыктоо максаттуу эмес. Белгилеп кетсек, жумушчу документтештирүүнүн курамына тиешелүү түрдө түзүлгөн, каталары жок жана чарбалык операцияларга дал келген баштапкы документтердин көчүрмөлөрүн кошуу сунушталбайт. Мындай документтердин көчүрмөлөрүнүн ордуна текшерилген операциялардын тизмегин көрсөтүү жана тиешелүү баштапкы документтердин бар болуусун жана тууралыгын белгилөө менен таблицаны түзсө болот.

Жумушчу документтештирүүнү калыптандыруунун тартиби

Жумушчу документтештирүү өз убагында калыптануусу керек. Жумушчу документтер документтештирүүгө туура келген аракет-

тердин жүргүзүлүшү мөөнөтүндө түзүлүүсү керек. Тиешелүү тартипте текшерүүгө дуушар болгон кылдаттык менен түзүлгөн жумушчу документтердин мазмуну аудиттелген жактын бухгалтердик отчеттуулугунун аныктыгы жөнүндө аудитордун (аудитордук уюмдун) пикирин калыптандыруу үчүн негиз болуп саналат.

Аудиттелген жакка аудитордук корутундуну сунуштоо мөөнөтүнө бардык жумушчу документтештирүү түзүлгөн (алынган) жана толтурулуусу бүткөн болуусу зарыл.

Бардык жумушчу документтерди шарттуу түрдө төмөнкүдөй бөлүштүрсө болот:

- милдеттүү түрдө түзүлгөн, аларды калыптандыруу нормативдүү укуктук актылар менен каралган;
- демилгелүү түрдө түзүлгөн, калыптандыруунун максаттуулугу аудитордук уюм тарабынан аныкталат.

Милдеттүү түрдө түзүлгөн жумушчу документтерге АЭС 230 «Документтештирүү» талаптарына ылайык даярдалган документтер кирет.

АЭС 230га ылайык аудитордук уюмга төмөнкүлөрдү аткаруу милдеттүү:

- божомолдонгон көлөм жана иштердин тизмеги, о.э. аларды өткөрүү мөөнөтүн көрсөтүү менен аудиттин жалпы планын түзүү жана документ түрүндө чагылдыруу;
- аудитордук текшерүү учурунда өзүнчө документ түрүндө маанилүүлүк деңгээлин эсептөөнү түзүү;
- аудиттелген жактын бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл системасын үйрөнүү жана баалоонун бардык этаптарын документтештирүү;
- жумушчу документтештирүүдө аудитордук тандоону жүргүзүүнүн бардык стадияларын жана анын жыйынтыктарын анализдөөнү чагылдыруу;
- эгерде нормативдик укуктук актылардын талаптарын аткарбоо олуттуу болсо, бул бузууларды жумушчу документтештирүүдө чагылдыруу керек;
- жумушчу документтештирүүдө аудиттелген жактын жетекчилиги менен олуттуу байланыш маселесин жана андан алынган түшүндүрүүнү чагылдыруу керек;

- жумушчу документтештирүүдө отчеттук күндөн кийин ар түрдүү мөөнөттөрдө болуп өткөн окуя жана фактыларга карата бардык аракеттер жана чечимдерди чагылдыруу керек;

- негизги аудитордук уюмга башка аудитордук уюмдун жыйынтыгын колдонууну документтештирүү керек.

Жумушчу документтерди даярдоонун жана текшерүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында аудитордук уюмдарга жумушчу документтештирүүнүн папкаларынын (файлдарынын) типтүү түзүмүн, о.э. документтештирүүнүн типтүү формаларын (бланкалар, суроолор, каттар, кайрылуулар) иштеп чыгуу сунушталат. Ишти тагыраак уюштуруу үчүн аудиттелген жактан алына турган түшүндүрүү, аныктама жана башка маалыматты чагылдыруу үчүн унификацияланган бланктарды колдонуу максаттуу болуп саналат.

Ар бир аудиттелген жакка жумушчу документтештирүүнүн эки папкасы: туруктуу жана алмашуучу (жылдык) түзүү сунушталат. Ошону үчүн чоң эмес аудиттелген жактарга, о.э. аудиттин баштапкы же бир жолку буйрутмачыларына туруктуу (аз алмашкан) жана учурдагы маалыматты бир же ошондой эле папкага жайгаштыруу керек. Кийинки аудитти жүргүзүүдө мындай аудиттелген жакта кезектеги отчеттук жылда жумушчу документтештирүүнү өзүнчө папкаларда жайгаштыруу сунушталат.

Туруктуу файлды бир канча жылдарга жүргүзүшөт. Анда олуттуу туруктуу жана аз өзгөрүлүүчү маалымат камтылат, аудиторлор аудиттин башталышына чейин таанышып чыгуусу керек, мисалы:

- аудиттелген жактын уюштуруу документтеринен алардын көчүрмөлөрүн алуу (устав, уюштуруу келишими, башкаруу органдарында, салык кызматында, фонддордо каттоодон өтүү боюнча документтер);
- ишмердүүлүктүн түрлөрүн жүргүзүүгө лицензиянын көчүрмөлөрү;
- башкы акционерлер (бирге ээ болуучулар) жөнүндө маалымат;
- аудиттелген жактын уюштуруучулук түзүмү жөнүндө маалымат;
- документ айлануунун графиги;
- аудитти бир канча жылга жүргүзүүгө маанилүү болгон узак мөөнөттүү макулдашуулардын (банк, жабдуучулар жана подрядчиктер, сатып алуучулар жана буйрутмачылар, ижара берүүчүлөр жана ижара алуучулар ж.б. менен болгон келишимдер) көчүрмөлөрү;

- аудиттелген жактын тиешеси бар аудиттелген жактын же окшош группанын ишканаларынын иштөөсүнө тиешеси бар нормативдик документтердин көчүрмөлөрү;

- тармактык маалымат (мисалы, продукциянын (кызмат, жумуштар) өздүк наркын пландаштыруу жана калькуляциялоо боюнча тармактык методикалык көрсөтмөлөр, бул тармактын өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгүн козгогон мамлекеттик бийлик органдарынын чечимдери, бул тармакка же конкреттүү аудиттелген жакка ж.б. тиешелүү массалык маалымат каражаттарындагы басылмалардын көчүрмөлөрү);

- бул тармакка же конкреттүү аудиттелген жакка, ж.б. тиешелүү маалыматтар.

Аудиттелген жактын документтеринин көчүрмөсүн анын макулдугу боюнча жумушчу документтерге кошуп койсо болот.

Алмашуучу (жылдык) папкада ар бир конкреттүү отчеттук жылдын жыйынтыгы боюнча аудитордук текшерүүнүн учурдагы жумушчу документтери жайгашат. Ар бир аудиттелген жак боюнча жыл сайын өзүнчө папка же (документтештирүүнүн көп көлөмү учурунда) папкалардын комплекти жүргүзүлөт.

Алмашуучу (жылдык) папкада документтерди төмөнкү тартипте жайгаштыруу менен алты бөлүмдү түзүү сунушталат (аудитордук уюмдун керектөөсүнө жана аудитордук текшерүүнү жүргүзүүнүн ырааттуулугу, документтердин жайгашуу тартибине карата):

1-бөлүм. «Отчеттуулук» (аудиттин негизги документтери):

1.1 Бухгалтердик (финансылык) отчеттуулук боюнча аудитордук корутунду (түп нуска же көчүрмө);

1.2 Түшүндүрүү каты (түп нуска же көчүрмө);

1.3 Бухгалтердик баланс (түп нуска же көчүрмө);

1.4 Пайда жана зыяндар жөнүндө отчет (түп нуска же көчүрмө);

1.5 Нормативдик укуктук актыларда каралган бухгалтердик баланс жана пайда жана зыяндар жөнүндө отчетко тиркеме (түп нуска же көчүрмө);

1.6 Аудитти жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча аудитордук уюмдун кагаз түрүндөгү маалыматы (отчет) (түп нуска);

1.7 Аудиттелген жактын КРнын мыйзамарын бузуусу, жыйынтыгында жеке же юридикалык жакка же мамлекетке ири же өтө

чоң көлөмдө зыян келтирилиши жөнүндө кагаз түрүндөгү билдирүүсүнүн көчүрмөсү;

1.8 Аудиттелген жактын башка отчеттуулугу (түп нуска жана көчүрмөлөрдө).

2-бөлүм. «Ишти аяктоо» (аудитордук текшерүүнү аяктоону чакылдыруучу документтер):

2.1 Аудитордук текшерүүнү аяктоо жөнүндө анкета (5.1- тиркемеси);

2.2 Отчеттук күндөн кийинки окуялардын обзору (5.2- тиркемеси);

2.3 Бөлүнүп коюлган иштердин тизмеси (5.3- тиркемеси);

2.4 Аудит үчүн кийинки жылдын эскертүү жана сунуштары (5.4- тиркемеси);

2.5 Жумуш убактысынын эсебинин табели (5.5- тиркемеси);

2.6 Аудиттелген жактан алынган кат;

2.7 Аудитордук кызматты жүргүзүүнүн келишими боюнча кабыл алуу- тапшыруу жана финансылык документтер.

3-бөлүм. «Аудитти пландаштыруу» (ишти пландаштырууну чакылдыруучу негизги жана коштомо документтер):

3.1 Аудиттик кызматты көрсөтүүгө келишим (аудитти жүргүзүүгө макулдук жөнүндө аудитордук уюмдун кат-милдеттенмеси);

3.2 Буйрутмачыда аудитти жүргүзүү мүмкүнчүлүгү жөнүндө анкета (6.1- тиркеме);

3.3 Аудитордук текшерүүнүн катышуучуларынын көз карандысыздыгы жөнүндө анкета (6.2- тиркеме);

3.4 Аудитти алдын ала пландаштыруунун жыйынтыгы (6.3-тиркеме);

3.5 Аудиттелген жактын ишмердүүлүгү жөнүндө маалымат (6.4- тиркеме);

3.6 Аудиттелген жактын бухгалтердик эсеп системасын баяндоо (6.5- тиркеме);

3.7 Аудиттелген жактын бухгалтердик эсеп системасынын өзгөрүүсүнүн текшерүү баракчасы (6.6-тиркеме);

3.8 Аудиттелген жактын текшерүү чөйрөсүнүн ишенимдүүлүк даражасын баалоо (6.7- тиркеме);

3.9 Аудиттелген жактын ички көзөмөл каражаттарын баяндоо жана баалоо (6.8- тиркеме);

3.10 Аудиттелген жактын маалыматтарды компьютердик иштеп чыгуу системасын баяндоо (6.9- тиркеме);

3.11 Экологиялык маселелердин маанилүүлүгүн баалоо (6.10- тиркеме);

3.12 Аудитти пландаштыруу үчүн маалымат (6.11- тиркеме);

3.13 Аудиттин жалпы планы;

3.14 Аудиттин программасы (6.12- тиркеме).

4-бөлүм. «Иштин жүрүүсү боюнча эскертүү» (аудиттелген жак менен иштөө учурунда пайда болгон маанилүү маселелердин жана эскертүүлөрдүн тизмеси);

4.1 Олуттуу көйгөйлөрдүн тизмеси (7.1- тиркеме);

4.2 Табылган айырмалардын таблицасы (7.2- тиркеме);

4.3 Аудитти жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча кагаз түрүндөгү маалыматтын (отчеттун) пункттары (7.3- тиркеме);

4.4 Аудиттелген жактын ишмердүүлүгүнүн үзгүлтүксүздүгү принцибин сактоо боюнча анкета (7.4- тиркеме).

Бул анкета аудиттелген жакка карата ишмердүүлүгүнүн үзгүлтүксүздүгү принцибин колдонууда күмөндүн болбоосунда 5-бөлүмгө жайгаштырылуусу мүмкүн.

5-бөлүм. «Аудиттин процедуралары» (аудитордук текшерүүнүн түздөн түз жүрүүсүн чагылдыруучу документтер: эсептин конкреттүү областын текшерүүнүн схемасы; деталдуу тесттерди, аналитикалык процедураларды жана көзөмөлдөө каражаттарынын тесттерин жүргүзүүнүн программалары; бул процедураларды жана текшерүүлөрдү аткаруунун жүргүзүлүшүн түздөн түз чагылдыруучу жумушчу документтер; мындай процедураларды өткөрүүнүн жыйынтыгын жалпылоочу документтер);

5.1 Негизги каражаттардын эсебин текшерүү;

5.2 Материалдык баалуулуктарга кирешелик салымдардын эсебин текшерүү;

5.3 Материалдык эмес активдердин эсебин текшерүү;

5.4 Айланма эмес активдерге салымдардын эсебин текшерүү;

5.5 Өндүрүштүк запастардын эсебин текшерүү;

5.6 Чыгымдардын эсебин текшерүү;

5.7 Даяр продукциянын (товарлардын, аткарылган иштердин, көрсөтүлгөн кызматтардын) эсебин текшерүү ж.б.у.с.

6-бөлүм. «Көмөкчү бланктар»

6.1 Аудитти пландаштырууга сурап билүүлөр (8.1- тиркеме);

6.2 Ички көзөмөл каражаттарын текшерүү (8.2- тиркеме);

6.3 Аналитикалык процедураларды документтештирүүнүн бланкалары (8.3- тиркеме);

6.4 Чарбалык ишмердүүлүктүн шарттуу фактыларын текшерүүнүн бланкалары (8.4- тиркеме);

6.5 Негизги аудитордук уюмдун башка аудитордук уюмга кат жүзүндө билдирүүсү (8.5- тиркеме);

6.6 Алынган оозеки түшүндүрмөлөрдүн маалыматын камтуучу бланк (8.6- тиркеме);

6.7 Белгилүү көз карашты тастыктоонун сурап билүүсү менен аудитордук уюмдун каты (8.7- тиркеме);

6.8 Документтерди көчүрмөлөгө уруксат алуу (8.8- тиркеме);

6.9 Тандоону аныктоонун таблицалары (сальдо, операциялар).

Эскертүү: документтердин жана бөлүмдөрдүн сунушталган жайгашуу тартиби аудитордук корутунду акырында тигилет жана өзгөрүлмө (жылдык) папкада документтердин жогору тарабында биринчи болот деп божомолдонот.

Текшерилген субъект даярдаган жумушчу документтердин бөлүгү график же аналитикалык таблицалар түрүндө аудитордун ишинде колдонуулусу мүмкүн, ушул учурда гана аудиторго мындай материалдар тиешелүү деңгээлде даярдалганына ишеним артуусу зарыл.

Бышыктоочу суроолор:

1. Аудитордук тандоо деген эмне?

2. Тандоонун көлөмүн аныктоодо статистикалык эмес ыкмаларды колдонсо болобу?

3. Аудиттин сапатын көзөмөлдөөнүн кандай түрлөрү бар жана эмнеси менен алар айырмаланышат?

4. Аудитордук далилдөөлөргө эмне кирет?

5. Аудитордук далилдөөлөрдү алуунун кандай процедуралары

жана ыкмалары бар?

6. Аудитте аналитикалык процедуралар эмне үчүн колдонулат?
7. Аналитикалык процедураларга мисал келтиргиле.
8. Аудитте документтештирүү эмне үчүн зарыл?
9. Аудитордун жумушчу документтештирүүсүнө эмне кирет?
10. Аудитордун каталарды жана аудит учурунда ак ниеттүү эмес аракеттерди кароосу эмне менен байланышкан?

6-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК КОРУТУНДУ

6.1. Аудитордук корутундунун багыты

КРда аудитордук иш боюнча мыйзамга ылайык жүргүзүлгөн аудиттин жана (же) кошумча болуучу кызматтардын жыйынтыгы боюнча аны жүргүзүүчү жак корутундуну сунуштайт. Анын формасы, мазмуну жана сунуштоо тартиби аудиттин тиешелүү стандарттары менен аныкталат.

Аудитордук корутунду – аудиттелген жактардын финансылык отчеттуулугунун колдонуучулары үчүн багытталган, кагаз түрүндө түзүлүп, финансылык отчеттуулуктун олуттуу мамилелеринде аныктыгы жөнүндө даана формулировкаланган пикир камтылган расмий документ.

Бардык олуттуу мамилелерде аныктык катары финансылык отчеттуулуктун маалыматынын тууралык даражасы түшүндүрүлүп, бул отчеттуулуктун керектөөчүлөрүнө анын маалыматынын негизинде аудиттелген жактардын чарбалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы, финансылык жана мүлктүк абалы жөнүндө туура жыйынтык кылууга жана бул жыйынтыкка негизделген чечимдерди кабыл алууга дуушар кылат.

Мыйзамдуулуктун талаптарына дал келген финансылык отчеттуулуктун тууралык даражасын баалоо үчүн аудитор АЭС 320 «Аудиттеги маанилүүлүккө» ылайык финансылык отчеттуулуктун көрсөткүчтөрүнүн маанилүүлүгүнүн жүргүзүлгөн аудитинин максатында аныктоо аркылуу айырмалардын максималдуу боло турган өлчөмүн билүү керек.

Билип туруп жалган аудитордук корутундуну түзүү жеке аудитор жана (же) аудитордук уюмдун аудитордук ишмердүүлүктү жүргүзүүгө алынган уруксатынан ажыратуу (алып салуу) түрүндө жоопкерчилик тартат, ал эми мындай корутундуга кол койгон тарап, о.э. анын аудитордун квалификациялык сертификатынан ажыратуу (алып салуу) жана КРнын мыйзамына ылайык жоопкерчиликке тартуу каралган.

Билип туруп жалган түзүлгөн аудитордук корутунду катары аудитти өткөрбөй түзүлгөн, же болбосо анын жыйынтыгы боюнча түзүлгөн, бирок аудитти жүргүзүү учурунда аудитор же аудитордук уюм тарабынан каралган документтердин мазмунуна карама каршы келген аудитордук корутунду эсептелет.

Билип туруп жалган түзүлгөн аудитордук корутунду соттун чечими боюнча гана жараксыз дептаанылат.

Аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор аудитордук ишти жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга аудитордук корутундуга (отчетко) кол койгондон 5 (беш) жумуш күнү ичинде финансылык отчеттуулуктун стандарттарынын бузуулусу боюнча аудитинин жыйынтыгындагы аныкталгандарды билдирүүсү керек.

6.2. Аудитордук корутундунун негизги элементтери

Аудитордук корутунду төмөндө көрсөтүлгөн элементтерди камтыйт:

а) аталышты;

б) даректи;

в) *киришүү абзацын*:

I) Аудиттелген финансылык отчеттуулук;

II) Юридикалык жактын жетекчилигинин жоопкерчилиги жана аудиторлордун жоопкерчилиги;

г) *аудиттин көлөмүн баяндоочу абзац (аудиттин жаралышын баяндоо)*;

И) АЭСга же тиешелүү улуттук стандарттарга жана практикага шилтеме);

II) Аудитор тарабынан аткарылган иштерди баяндоо;

д) *пикирди камтуучу абзац-финансылык отчеттуулук боюнча пикирди камтыйт*;

е) Аудитордук корутундунун мөөнөтү;

ж) аудитордун дарегин;

з) аудитордун колун.

Аудитордук корутундунун формасы жана мазмунунун бирдейлигин мүмкүн болушунча сакташ керек, аны колдонуучулардын түшүнүүсүн жеңилдетет жана кадимки эмес жагдайлардын пайда болуу учурунда таап алганга жардам берет.

Аталышы

Аудитордук корутунду тиешелүү аталышка ээ болуусу керек.

Аталышында «көз карандысыз аудитор» сөзүн башка жактар түзгөн корутундудан, мисалы Экономикалык субъекттин кызмат адамдары, Директорлор кеңеши же көз карандысыз аудитор үчүн

бекитилген этикалык талаптарды сактоо талап кылынбаган башка аудиторлордун корутундусунан аудитордук корутундуну айырмалаш үчүн колдонуу максаттуу болуп саналат.

Дарек

Аудитордун отчету тиешелүү деңгээлде аудитордук тапшырманын жана жергиликтүү мыйзамдардын бардык шарттарын камтуусу зарыл. Көбүнчө отчет акционерлерге же финансылык отчеттуулугу аудит процессинде жайгашкан юридикалык жактын директорлор кеңешине жөнөтүлөт.

Киришүү абзацы

Аудитордук корутунду экономикалык субъекттин аудитке дуушар болгон финансылык отчеттуулугуна көрсөтмөнү отчеттук мөөнөттүү жана анын курамын көрсөтүү менен камтуусу керек,

Аудитордук корутунду бухгалтердик эсепти жүргүзүү жана финансылык отчеттуулукту даярдоо экономикалык субъектке жүктөлгөндүгү, жоопкерчилиги боюнча арызды, жана аудитордун жоопкерчилиги бул финансылык отчеттуулуктун жүргүзүлгөн аудиттин негизинде ырастыгы жөнүндө пикирди көрсөтүү менен гана байланышкан арызды камтуусу зарыл.

Финансылык отчеттуулук мүлктүк жана финансылык абалы, анын чарбалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы жөнүндө маалыматтардын системасы болуу менен бухгалтердик эсептин маалыматынын негизинде түзүлөт. Мындай отчеттуулукту түзүү экономикалык субъекттин жетекчилигинен тиешелүү эсептерди жана ой жүгүртүнү, о.э. бухгалтердик эсептин ыкмаларын жана финансылык отчеттуулукту даярдоодо колдонулган принциптерди аныктоону талап кылат. Аудитордун жоопкерчилиги финансылык отчеттуулуктун аудитин жүргүзүү жана бул отчеттуулуктун негизинде пикирди калыптандырууда турат.

Төмөндө 700 АЭС боюнча түшүндүрүү мисалы келтирилген:

Киришүү абзацынын №1 мисалы: 201(X)-ж. 31-декабрына карата биз «ҮҮҮ» компаниясынын тиркелген бухгалтердик балансына жана тиешелүү пайда жана зыяндар, капиталдын өзгөрүүсү жөнүндө, акчалай каражаттардын кыймылы жөнүндө отчетторго көрсөтүлгөн мөөнөткө карата аудит жүргүздүк. Бул финансылык отчеттуулукка жоопкерчиликти «ҮҮҮ» компаниясынын жетекчилиги атат. Биздин милдет жүргүзүлгөн аудиттин негизинде бул финансылык отчеттуулук жөнүндө пикирди көрсөтүү менен байланышкан.

Аудиттин көлөмүн баяндоочу абзац

Аудитордун отчету аудит АЭСтин стандарттарына же тиешелүү улуттук стандарттарга же практикага ылайык жүргүзүлгөндүгүн көрсөтүү менен аудиттин көлөмүн баяндаш керек. «Көлөм» термини аудитордун аудиттин процедурасын аткаруу жөндөмдүүлүгүн божомолдойт жана бул жагдайда алар зарыл болуп эсептелинет. Бул колдонуучу аудит бекитилген стандарттарга жана практикага ылайык өткөрүлгөнүнө ишеним болуусу үчүн зарыл.

Аудитордук корутунду финансылык отчеттуулук олуттуу бурмалоолорду камтыбай турганына акылга сыярлык ишенимди камсыз кылуу максатында аудит пландаштырылган жана өткөрүлгөн делген арызды камтуусу зарыл.

Аудитордук корутунду аудит тандалма негизде өткөрүлгөнүн көрсөтүүнү жана төмөнкүлөрдү камтыш керек:

а) финансылык отчеттуулукта аудиттелген жактын финансылык-чарбалык ишмердүүлүгү жөнүндө маанини жана маалыматты ачып берүүнү тастыктоочу далилдөөлөрдү тестирлөөнүн негизинде үйрөнүү;

б) бухгалтердик эсептин принциптерин жана ыкмаларын, о.э. финансылык отчеттуулукту даярдоодо колдонулган эрежелерди баалоо;

в) финансылык отчеттуулукту даярдоодо жетекчилик тарабынан алынган маанилүү баалануучу маанилерди баалоо;

г) финансылык отчеттуулукту жалпы сунуштоону баалоо.

Аудитордук корутунду аудитордун билдирүүсү аудит пикирди чагылдыруу үчүн жетишерлик негиздөөнү сунуштайт дегенди камтуусу керек.

Төмөндө 700 АЭС боюнча түшүндүрүү мисалы келтирилген:

Көлөмдү баяндоочу абзацтагы маалыматты көрсөтүүнүн №2 мисалы: «Биз аудитти Аудиттин эл аралык стандарттарына ылайык жүргүздүк. Бул стандарттар финансылык отчеттуулук олуттуу бурмалоолорду камтыбай турганына акылга сыярлык ишенимди камсыз кылыш үчүн аудитти пландоону жана жүргүзүүнү милдеттендирет. Аудит финансылык отчеттуулукта маани жана маалыматты ачып берүүнү тастыктоочу далилдөөлөрдү тестирлөөнүн негизинде үйрөнүүнү камтыйт. Аудит о.э. жетекчилик тарабынан жасаган бухгалтер-

тердик эсептин принциптерин жана маанилүү маанилерди баалоону, о.э. финансылык отчеттуулукту жалпы сунуштоону баалоону камтыйт. Биз биз тарабынан жүргүзүлгөн аудит биздин пикирди чагылдыруу үчүн акылга сыярлык негиздөөнү сунуштайт деп эсептейбиз».

Пикирди камтуучу абзац

Пикирди камтуучу абзац финансылык отчеттуулукту даярдоо үчүн колдонулган финансылык отчеттуулуктун негизин так көрсөтүшү керек (эгерде бул ФОЭАС болбосо, анда финансылык отчеттуулук колдонулган өлкөнү көрсөтүү зарыл), жана финансылык отчеттуулуктун системасына ылайык финансылык отчеттуулук туура жана объективдүү сунуштоону (же бардык олуттуу аспектилерде адилеттүү сунушталды) көрсөтө алгандыгы боюнча аудитордун пикирин көрсөтүш керек, жана бул керек болсо, финансылык отчеттуулук мыйзам-нормативдик талаптарды аткарып жатабы.

«Анык жана адилеттүү кош карашты берет» жана «бардык олуттуу мамилелерде адилеттүү сунуштайт» терминдери ар түрдүү маанилүү болушат жана аудитор тарабынан пикирди билдирүүдө колдонулат. Бул эки терминдер башкалар сыяктуу аудитор финансылык отчеттуулук үчүн олуттуу болгон суроолорду карай турганын көрсөтөт.

Финансылык отчеттуулуктун түзүмү ФОЭАС, кесиптик органдар тарабынан таанылган эрежелер жана адилеттүүлүктү жана жергиликтүү мыйзамдарды эске алуу менен өлкөнүн ичинде жалпы практиканын өнүгүүсү менен аныкталат.

Аудитордук пикирдин контекстине колдонуучунун жеңил багытталуусу үчүн аудитор финансылык отчеттуулук негизделген системаны/ түзүмдү көрсөтөт.

Аудитор финансылык отчеттуулуктун түзүмүн төмөнкүдөй сөздөр менен көрсөтөт:

«...Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарына ылайык (же (өлкөнү белгилөө менен финансылык отчеттуулуктун системасынын аталышы))...»

Мындай аталыш колдонуучуга финансылык отчеттуулуктун кандай системасын колдонулганын жакшы түшүнүүгө жардам берет. Аудитор финансылык отчеттуулук жөнүндө отчетту даярдоодо башка өлкө үчүн атайын даярдалган финансылык отчеттуулуктун колдонулган системасы жөнүндө финансылык отчеттуулукта тиешелүү ачып көрсөтүү камсыз болгонун карайт.

«Анык жана адилеттүү сунуштоо» (бардык олуттуу мамилелерде адилеттүү сунуштайт) жөнүндө пикирге толуктоо катары аудитордун отчетуна мыйзамдык жана нормативдик укуктук актыларда аныкталган башка талаптарды финансылык отчеттуулук аткарабы деген күмөндү кошуу зарылчылыгы пайда болуусу мүмкүн.

Төмөндө 700 АЭС боюнча түшүндүрүү мисалы келтирилген:

Пикирди камтуучу абзацта маалыматты көрсөтүүнүн №3 мисалы:

«Биздин көз караш боюнча ФОЭАСка (же өлкөнү белгилөө менен финансылык отчеттуулуктун системасынын аталышы) ылайык «ҮҮҮ» компаниясынын 20 (X)-жылдын 31-декабрына карата финансылык абалы, чарбалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы жана акчалай каражаттардын кыймылына 201 (X) жылдын 1-январынан 31-декабры боюнча мөөнөттө финансылык отчеттуулук анык жана адилеттүү көз карашты берет (же бардык мамилелерде адилеттүү сунуштайт).

Аудитордук корутундунун мөөнөтү

Аудитор аудит качан аяктаганы боюнча корутундуда сан менен мөөнөтүн көрсөтүүсү керек, себеби мындай кырдаал колдонуучуга аудитор бул мөөнөткө чейин пайда болгон финансылык отчеттуулукка таасир эткен окуя жана операциялардын таасирин эске алды деген негиздөөнү эсептейт.

Андыктан аудитор экономикалык субъекттин жетекчилигине даярдалган жана сунушталган финансылык отчеттуулук жөнүндө корутундуну түзүүсү керек, аудитор мунун болуп өткөн экономикалык субъекттин жетекчилигинин финансылык отчеттуулукка кол коюу же бекитүү мөөнөтүнүн санына корутундуну мөөнөттөбөш керек.

Аудитордун колу

Аудитордук корутунду аудитордук уюмдун аты менен анын жетекчиси же анын өкүлү жана/же аудитти жүргүзгөн (текшерүүнү жетектеген жактын) аудитордун жеке өзүнүн аты менен кол коюлуусу керек. Бул колдор аудитордук уюмдун мөөрү менен ырасталат. Эгерде аудитордук корутунду бир беттен ашыкча болсо, аудитордук корутундунун акыркы бетине кол койгон жак мурдагы беттерге дагы кол коюусу мүмкүн.

6.3. Аудитордук корутундунун түрлөрү

Кыңтыксыз этпестен оң корутунду аудиторлордун эч кандай эскертүүсүз жана кемчиликсиз берилген пикирин камтыйт.

Аудитордук корутундудагы кыңк этпестен оң пикир качан аудитор бухгалтердик отчеттуулук КРнын бекитилген бухгалтердик эсепти жүргүзүүнүн жана бухгалтердик отчеттуулукту даярдоонун принциптери жана ыкмаларына ылайык аудиттелген жактын финансылык абалы жана финансылык-чарбалык ишмердүүлүгү жөнүндө анык сунуштоону берет деген жыйынтыкка келет деген учурда чагылдырылат.

Кыңтыксыз оң пикир бухгалтердик эсептин принциптеринин жана аларды колдонуунун ыкмаларынын бардык өзгөрүүлөрү, о.э. алардын таасири финансылык отчеттуулукта тийиштүү деңгээлде аныкталды жана ачылып берилди деп көрсөтүлгөндө берилет.

Төмөндө 700 АЭС боюнча түшүндүрүү мисалы келтирилген:

Кыңтыксыз оң пикирди чагылдыруучу толук аудитордук корутундунун №4 мисалы:

Аудитордук отчет (корутунду)

(Тийиштүү адресат)

«201(X)-ж. 31-декабрына карата биз «ҮҮҮ» компаниясынын тиркелген бухгалтердик балансына жана тиешелүү пайда жана зыяндар, капиталдын өзгөрүүсү жөнүндө, акчалай каражаттардын кыймылы жөнүндө отчетторго көрсөтүлгөн мөөнөткө карата аудит жүргүздүк. Бул финансылык отчеттуулукка жоопкерчиликти «ҮҮҮ» компаниясынын жетекчилиги алат. Биздин милдет жүргүзүлгөн аудиттин негизинде бул финансылык отчеттуулук жөнүндө пикирди билдирүүдө турат.

Биз аудитти АЭСка ылайык жүргүздүк. Бул стандарттар бизди финансылык отчеттуулук олуттуу бурмалоолорду камтыбай турганына акылга сыярлык ишенимди камсыз кылуу үчүн аудитти пландоо жана жүргүзүүнү милдеттендирет. Аудит финансылык отчеттуулукта маалыматтын мааниси жана ачып берүүнү тастыктоочу далилдөөлөрдү тестирлөөнүн негизинде үйрөнүүнү камтыйт. Аудит о.э. жетекчилик тарабынан жасалган бухгалтердик эсептин принциптерин жана маанилүү маанини, о.э. финансылык отчеттуулукту жалпы сунуштоону баалоону камтыйт. Биз жүргүзгөн аудит биздин

пикирди чагылдыруу үчүн акылга сыярлык негиздөөнү көрсөтөт деп эсептейбиз.

Биздин көз караш боюнча ФОЭАСка (же өлкөнү белгилөө менен финансылык отчеттуулуктун системасынын аталышы) (жана ...ылайык) ылайык «ҮҮҮ» компаниясынын 201(X) жылдын 31-декабрына карата финансылык абалы, чарбалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы жана акчалай каражаттардын кыймылына 201 (X) жылдын 1-январынан 31-декабры боюнча мөөнөттө финансылык отчеттуулук анык жана адилеттүү көз карашты берет (же бардык мамилелерде адилеттүү сунуштайт).

Аудитор

«ХХ» айы 201(X)-ж.

Дареги.

Модификацияланган аудитордук отчет (корутунду) (*Modified auditor's report*) – аудитордук отчет (корутунду) модификацияланган деп эсептелет, эгерде аспектке көңүлдү буруучу абзац кошулса, же пикир кыңк этпестен оң болгон учурда.

Аспектке көңүлдү тартуучу абзац (*Emphasis of matter paragraph*) – аудитордук отчет (корутунду) модификацияланган болушу мүмкүн бул аспект кеңири талкууланган финансылык отчеттуулуктун тиркемесине кошулган финансылык отчеттуулукка таасирин тийгизүүчү аспекти бөлүп кароо үчүн аспектке көңүлдү тартуучу абзацты кошуунун жардамында.

Мындай аспектке көңүлдү тартуучу абзацты кошуу аудитордун пикирине таасир этпейт. Аудитор өзүнүн отчетуна (корутундусун) аспектке көңүлдү тартуучу абзацты кошуу менен финансылык отчеттуулукту зыян тийгизбөөчү аспектилерди көрсөтүү үчүн модификациялашы мүмкүн.

Эскертүү менен берилген пикир (*Qualified opinion*) – эскертүү менен берилген пикир аудитор кыңктыксыз оң пикирди чагылдыруу мүмкүн эмес деген жыйынтыкка келген учурда чагылдырылат, бирок аудитор терс пикирди же пикир берүүдөн баш тартууну чагылдыруу үчүн бул жетекчилик менен болгон бардык келишпестиктин кесепети же иштин көлөмүн чектөө анчалык олуттуу жана терең болбойт.

Аудитордун корутундуну түзүүдөн баш тартуусу, пикир билдирүүдөн баш тартуусу (*Disclaimer of opinion*) – аудитордун аудиттин көлөмүнүн чектөөсүнүн таасири олуттуу болуу менен корутундуну даярдоодо жетишерлик болгон аудитордук далилдөөлөрдү алууга болбойт деген пикирди жазуу түрүндө көрсөтүү. Баш тартуу о.э. аудит учурунда аудитордун көз карандысыздыгы принцибин бузган жагдайлар пайда болгон кезде түзүлөт.

Терс пикир (*Adverse opinion*) – финансылык отчеттуулук үчүн келишпестиктин кесепети бир далай олуттуу жана терең болгон учурда, аудитор отчетко (корутундуга) эскертүүнү кошуу финансылык отчеттуулуктун мүнөзүнүн толуктугун көрсөтө албаган же ага жаңылууга алып келүүчү ачып көрсөтүү толук эмес учур деп жыйынтыкка келет деп чагылдырылса түзүлөт.

Аудитордук корутундуда аудитордун пикирине таасир этүүчү факторлор

Аудитор кыңк этпестен оң пикирди билдирүүгө дуушар болуусу мүмкүн, эгерде төмөнкү жагдайлардын бирөөсү бар болсо жана аудитордун көз карашына ылайык бул жагдайлар финансылык отчеттуулуктун ырастыгына олуттуу таасирин тийгизе турган болсо:

а) аудитордун ишинин көлөмүндө чектөө болсо;

б) жетекчилик менен келишпестик орносо:

- тандалган эсеп саясатынын жолго коюлуусу;

- аны колдонуу ыкмасы;

- финансылык отчеттуулукта маалыматты ачып берүүнүн адекваттуулугу.

(а) пунктундагы жазылган жагдай төмөнкүлөргө алып келүүсү мүмкүн:

- эскертүү менен пикирди берүү;

- пикирди берүүдөн баш тартуу.

(б) пунктундагы жазылган жагдай төмөнкүлөргө алып келүүсү мүмкүн:

- эскертүү менен пикирди берүү;

- терс пикир.

Бышыктоочу суроолор:

1. Аудитордук корутунду эмне үчүн зарыл?
2. Аудитордук корутундуга кайсы элементтер кирет?
3. Аудитордук корутундунун кайсы түрлөрүн билесиңер?
4. Аудитордук корутундуда кыңтыксыз оң пикир эмнени түшүндүрөт?
5. Кайсы аудитордук корутунду модификацияланган болуп эсептелет?
6. Модификацияланган аудитордук корутундунун негизги түрлөрү кандай?
7. Аудитордук корутундуда эскертүү менен берилген пикир эмнени түшүндүрөт?
8. Аудитордук корутундуда терс пикир эмнени түшүндүрөт?
9. Аудитордук корутундуда пикир берүүдөн баш тартуу эмнени билдирет?
10. Аудитордук корутунду кимге берилүүсү керек?

КЕЙСТЕР

«Кыргыз Республикасындагы аудит жана аудит ишинин маңызы, максаттары жана милдеттери» темасы боюнча «Кыргызстандагы №1 аудитордук компания» 1-кейс.

Бул кейсти «Кыргыз Республикасында аудитордук ишин ченемдик жөнгө салуу» темасын окуп жатканда колдонсо болот.

Кейстин максаты: студенттерди ишканаларды аудитордук текшерүү методдору жана формалары менен тааныштыруу, алардын теориялык билимин бекемдөө жана практикалык көндүмдөрүн чыңдоо, аналитикалык жана критикалык ой жүгүртүү жөндөмдөрүн өнүктүрүү, теория менен практиканы айкалыштыруу, кырдаалдык маселелерди чечүү жана ар кандай позицияларды жана көз караштарды көрсөтүү.

Кейстин түзүмү:

1. «В. Якобс-Аудит» ЖАКтын түзүлүү тарыхы жана уюштуруучулук түзүмү;
2. Ситуациялык тапшырмалар;
3. Студенттерге тапшырмалар жана суроолор.

Кейстин түрү: кабинеттик.

Компания бүгүн. «В. Якобс-Аудит» – 1995-жылдын 13-майында Кыргызстандын аудитордук, бухгалтердик жана консультациялык кызматтар рыногунда иштей баштаган жабык типтеги кыргыз-голландиялык акционердик коому. Компаниянын жалпы аудит жүргүзүү, баалуу кагаздар рыногунун аудитин жүргүзүү жана банк ишинин аудитин жүргүзүү үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Финансылык отчеттуулук жана аудитордук стандарттар боюнча Мамлекеттик комиссиясы тарабынан 2003-жылдын 6-августунда расмий түрдө берилген үч лицензиясы (№ 000003) бар, каалаган компанияны текшерүүгө укуктуу.

Фирмада 34 адис иштейт (аудиторлор жана бухгалтерлер), анын ичинен 21и фирманын адистери Бухгалтерлер жана аудиторлор ассоциациясынын мүчөсү, алардын 19у Эл аралык сертификатталган бухгалтерлер жана аудиторлор кеңешинин сертификаттарынын ээлери, алар «Сертификатталган бухгалтер практик» (CAP) кесиптик категориясына ээ болушкан. «В. Якобс-Аудит» кызматкерлеринин кесипкөйлүгү

фирмага экономиканын ар кайсы тармактарында аудит, бухгалтердик эсеп боюнча консультация жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Туунду компания – 2001-жылдын 23-майында «В. Якобс-Аудит» аудитордук фирмасынын окуу борборунун базасында түзүлгөн УКБЦ «Якобс-Тренинг» ЖЧК компаниясы бухгалтердик эсеп жана салык салуу жаатында окутуу семинарларын өткөрүү менен билим берүү иштерин жүргүзөт; бухгалтердик эсеп реформасынын алкагында өткөрүлгөн кесиптик сынактарга адистерди даярдоо курстары, PRAGMA корпорациясы (USAID) тарабынан жүргүзүлөт; лекция окуу; КРдагы салык салууга, бухгалтердик эсепке алуу менен байланышкан мыйзамдардын көйгөйлөрүн талкуулоо боюнча тегерек столдорду уюштуруу, ошондой эле бухгалтердик эсепти ФОЭАСке ылайык жүргүзүү, ошондой эле бухгалтердик эсеп боюнча персоналды окутуу боюнча алдыңкы аудитордук компанияларда ай сайын практика уюштуруу менен.

2017–2018-жылдардагы «Кыргызстандагы жыл тандоосу» сынагынын жыйынтыгы боюнча «В.Якобс-Аудит» ЖАК «Кыргызстандагы №1 аудитордук компания» номинациясында жеңүүчү деп табылды. Бул жылы фирма 60тан ашуун кардарга кызмат көрсөттү, алардын эн ирилери: «Жерди жана кыймылсыз мүлктү каттоо», «Шаардагы транспорт», Саламаттыкты сактоо секторун реформалоо-11, «Бишкексүт» АК, «Реемтсма», АК доктор Назаралиевдин медициналык борбору ж.б.

1-кырдаал: «Кардардын тандоосу» Дан-Азык акционердик коомунун жетекчилиги жана «Таасир» жоопкерчилиги чектелген коомунун жетекчилиги бир эле мезгилде «В.Якобс-Аудит» аудитордук компаниясына отчеттук мезгилдин жыйынтыгы боюнча аудит жүргүзүү сунушу менен кайрылышат.

Расмий маалымат: акционердик коом мамлекеттик ишкананы менчиктештирүү жолу менен түзүлгөн; сегиз жылдан бери иштеп келе жатат; акыркы эки жылда өндүрүш ишинен түшкөн кирешени 1,7 эсеге көбөйтүүгө жетишти; ошол эле мезгилдеги активдер 90%га көбөйгөн; өткөн жыл үчүн аудитордук корутундунун оң пикири бар.

Квалификациялуу бухгалтерге жана жалпы бухгалтердик эсепке алуу бөлүмүнүн ишине жеке көзөмөл жүргүзүүгө кайрылып, акционердик коомдун жетекчилиги акционерлердин жалпы чогулушуна оң аудитордук корутунду берүү үчүн аудитордук текшерүүнү тез арада жүргүзүүнү суранат.

«Таасир» ЖЧК ортомчулук иши менен алектенет. Компаниянын иши менен алдын ала таанышуунун жүрүшүндө, ЖЧК милдеттүү түрдө текшерүүгө алынбайт экен, бирок акыркы эки жылдын ичинде компаниянын жетекчилиги жылдык балансты тастыктоо үчүн ар кандай компаниялардын аудиторлорун чакырган.

Биринчи аудитордук текшерүү аяктагандан кийин ички аудитордун кызматы бекитилген. Экинчи аудитордук текшерүү аяктагандан кийин, даяр продукциянын кампасында иштеген кызматкерлер алмашты. Отчеттук мезгилдин башында «Таасир» ЖЧКсы биринчи жолу өз ишин өнүктүрүүгө жана кеңейтүүгө багытталган саясат жүргүзүүнү чечти. Ушул максатта бир патенттелген продукцияны өндүрүүдөн түшкөн каражаттын эсебинен жүгүртүүнүн 95%н түзгөн чакан жеке ишканага ээ болду жана отчеттук жылдын жети айында 1500 миң сом суммасында чыгымдарды капиталдаштырды.

Тапшырма жана суроолор:

1. Аудитордук компания эки сунушту тең кабыл ала алабы, бирөө болсо, кайсынысы?
2. Аудитордук компаниянын иш-аракеттерин белгилөө?
3. Аудитордук текшерүүнүн негизги максаты эмне?
4. Аудит деген эмне?
5. Ички жана тышкы аудиттин айырмачылыгы.
6. Кандай учурларда милдеттүү жана ыктыярдуу аудит жүргүзүлөт?
7. Аудитор менен кардардын ортосундагы мамиле кандайча курулат?

2-жагдай: «Ишенимдүү кардар»

А) Бир нече жылдан бери кардар жылдык отчеттуулугун тастыктоо үчүн «В.Якобс-Аудит» аудитордук фирмасынын кызматынан пайдаланып келет. Карым-катнаштын бүткүл мезгилинде ошол эле аудиторлор тобу текшерүүлөргө катышат, алардын кызматкерлери жылдан жылга конкреттүү «алардын» багыттарын текшерүүгө адистешишет («Негизги каражаттар», «Товарлар» ж.б.).

Суроо: Учурдагы кырдаалдын артыкчылыктары же кемчиликтери эмнеде?

Б) «В.Якобс-Аудит» ошол эле кардар үчүн өткөн жылга финансылык отчетун даярдаган. Бир айдан кийин кардар фирмага телефон

чалып, документтердин биринде ката кеткенин айткан.

Суроо: Сапатты көзөмөлдөө чарасы кандай катанын алдын алышы керек эле?

В) «В.Якобс-Аудит» бул компанияда бир аудитордун жубайы сатуу боюнча менеджер болуп иштеген «Аква-ленд» компаниясынын аудитин жүргүзүүгө чакырылган.

Суроо: Аудитордук компания бул сунушту кабыл алабы?

3-кырдаал: «Аудиторлордун эмгек акысы»

Төмөнкү бөлүмдөрдөн жана бөлүмчөлөрдөн турган аудитордук текшерүүнүн программасынын этаптары келтирилген:

1-бөлүм. Ишканадагы чарбалык ишти жана бухгалтердик эсепти уюштурууну иликтөө жана экспертиза.

2-бөлүм. Аудит программасын иштеп чыгуу жана келишимдин аткарылышы.

Бөлүм 3. Бухгалтердик эсептин айрым чөйрөлөрүндөгү аудитордук текшерүү:

- уставдык капиталдын калыптануусун текшерүү;
- бухгалтердик эсептин жана ички көзөмөл тутумунун абалын текшерүү;
- кассалык кыймылдардын аудити;
- банктык кыймылдардын аудити;
- валюта кыймылдарынын аудити;
- продукцияны өндүрүүгө жана сатууга кеткен чыгымдарды текшерүү;
- товардык-материалдык баалуулуктарды жайгаштыруунун толуктугун жана эсептен чыгаруунун тууралыгын текшерүү;
- эсепке алынбаган продукцияны чыгаруу жана сатуу фактыларын текшерүү;
- счеттордун абалын текшерүү;
- материалдык эмес активдерге аудитордук көзөмөл;
- негизги каражаттардын аудитин жүргүзүү;
- пайданы жана финансылык абалды текшерүү;
- балансты реформациялоону текшерүү.

Талап кылынат: Эгерде аудиторлордун эмгек акысына чыгымдардын орточо сааттык чен өлчөмү 20 АКШ долларын түзгөнү белгилүү болсо, мыйзамдуу аудиттин жалпы эмгек сыйымдуулугун жана берилген багыттар боюнча аудиттин эксперттик чыгымын аныктоо; социалдык муктаждыктар үчүн чегерүүлөрдүн стандарты – 30%; аудитордук компаниянын жалпы ишкердик чыгымдарынын деңгээли – 20%; аудитордук компаниянын талап кылынган деңгээли 15%ды түзөт.

4-кырдаал: «Конфликттик кырдаалдар»

Алиев А. А. адистиги боюнча орточо иш тажрыйбасы бар «В.Якобс-Аудит» фирмасынын аудитору. Анын практикалык ишмердүүлүгү аудитордук текшерүүлөргө байланыштуу, кээде салык боюнча кеңештер берет. Бош убактысында Алиев А. А. «В.Якобс-Аудит» фирмасынын кардары болгон компаниялардын коммерциялык материалдарына таянып, ар кандай экономикалык гезит-журналдарга финансы жана бухгалтердик эсеп боюнча материалдарды жазат. Кээде Алиев бизнес чөйрөсүндөгү адамдардын жеке аттарын атайт. Ал эми айрым үчүнчү жактардын ишканалары А. А. Алиев жарыялаган маалыматка кызыгышат.

Талап кылынат: Алиевдин негизги ишмердүүлүгү менен анын жазуучулук карьерасынын ортосунда кызыкчылыктардын кагылышы мүмкүн экендигин аныктаңыз? Эгер ошондой болсо, анда бул кыйынчылыктарды кантип жөнгө салууга болот?

«Аудиттин баштапкы стадиясы» темасы боюнча «Жашоо учурундагы аудит» 2-кейс

Тапшырманын максаты: келишим түзүү жол-жобосун өздөштүрүү, аудиттин алдын ала жана жалпы планын түзүү, аудит программасын жана аудит жүргүзүү боюнча милдеттенме катты түзүү.

Кейстин түрү: кабинеттик.

Тапшырманын шарттары:

«Карина» БИ 2012-жылы ноябрь айында Бишкек шаарында түзүлгөн. Уставдык капиталы – 50000 сом. Уставдык капиталдагы үлүштөр төмөнкүдөй бөлүштүрүлөт: Башкы директор – 25%, италиялык «Бангрин» компаниясы – 45%, «Хаас» кыргыз компаниясы – 30%.

«Карина» БК импорттук өнөр жай товарларын дүң жана чекене соода чөйрөсүндө ишкердүүлүк менен алектенет.

Берилген салык жеңилдиктерин пайдалануу үчүн, уюмдун бүткүл иштеген мезгилинде жетекчилик кызматкерлердин санын көбөйтпөгөн, бул 15 кишиден ашпаган.

«Карина» БК 2019-жылдын октябрь айында 2018-жылдын 1-январынан 30-сентябрына чейинки мезгил аралыгында аудит жүргүзүү үчүн «Марка Аудит» аудитордук фирмасына кайрылган. Аудитордук компания 7 жыл мурун негизделген. Андан бери ал кеңейип, филиалдардын тармагына ээ болду. Фирма аудитордук кызматтарды көрсөтөт, бирок, эреже катары, салык салуу маселелери боюнча консультацияларды кошумча уюштурат жана консультациялар жалпы иштеги аудитордук кызматтардын үлүшүнөн ашып түшөт. Аудитор Н. Келдиевге ушул фирма менен аудитордук келишим түзүү тапшырылды. «Карина» БКнын башкы директору – Усенов Н., «Аудит маркасынын» башкы директору – Бердиев А.

Талап кылынат:

1. Аудит жүргүзүү боюнча милдеттенме кат түзүү;
2. «Карина» БКнын финансылык-чарбалык ишин аудитордук текшерүү үчүн келишим түзүү;
3. «Карина» БКнын финансылык-чарбалык иш-аракеттерине аудит программасын түзүү;
4. Кардар менен иштөө планын түзүү;
5. Кардардан сураш керек болгон документтердин тизмесин түзүү.

Эскертүү:

Аудитордук келишимди түзүүдө тараптар төмөнкүдөй келишимдерге келишти:

- келишимдин жалпы суммасы 1000 АКШ долларын түздү (миң АКШ доллары);

- келишим боюнча жумуштарды аткаргандыгы үчүн, кардар текшерүү башталганга чейин 50% жана кабыл алуу-өткөрүү актысы боюнча 50% өлчөмүндө төлөөгө милдеттенет;

- аткаруучунун текшерүү мезгили 2018-жылдын 31-декабрына чейин чектелген.

Маселени чечүү боюнча усулдук сунуштар:

1 жана 2 тапшырмалар аудитордук текшерүүнүн ЭАС эрежелеринин талаптарына ылайык аткарылат (аудитордук уюмдун аудитордук текшерүүгө макулдугу жөнүндө милдеттенме-кат», «Аудитти пландаштыруу»).

Башкы план жана программа (3.4-тапшырма) «Аудитти пландаштыруу» аудитордук стандартынын талаптарына ылайык түзүлгөн ички көзөмөлдүк тутумун баалоону жана отчеттуулукту талдоону эске алуу менен уюмдун ишмердүүлүгү менен таанышуунун натыйжалары боюнча түзүлүшү керек (1.2-таблица).

Аудиттин жалпы планы (1-табл.)

№	Иштердин пландаштырылган түрлөрү	Өткөрүү мөөнөтү	Аткаруучу	Эскертүү

Аудиттин программасы (2-табл.)

№	Бөлүмдүн номери	Аудитордук процедуралардын тизмеги	Өткөрүү мөөнөтү	Аткаруучу	Жумушчу документтер	Эскертүү

Кардардан суралган документтердин тизмесин (5-тапшырма) түзүүдө бухгалтердик эсептин формасын жана бухгалтердик маалыматты иштетүү ыкмасын эске алуу керек.

Документтердин тизмеси таблица түрүндө көрсөтүлүшү керек (3-таблица)

Текшерүү үчүн суралган документтердин тизмеси (3-табл.)

№	Бөлүмдүн номери	Текшерүү объектиси	Документтин жана регистрлердин аталышы	Сунуштоо мөөнөтү	Алуунун мөөнөтү	Жумушчу документтердеги шилтемелер

Отчеттун болжолдуу түзүмү жана мазмуну

1. Кардар жөнүндө жалпы маалымат (уюмдун аталышы, уюштуруу-укуктук формасы, дареги, уюштуруучулары жана уставдык капиталы, менеджерлери жөнүндө маалымат);

2. Уюмдун уюштуруу түзүмү жана башкаруу түзүмү (түзүмдүк бөлүмдөрдүн курамы, филиалдардын, башкаруу органдарынын болушу, алардын баш ийүүсү);

3. Бухгалтердик эсепти уюштуруу (формасын жана бухгалтердик эсеп тутумун, жумуш агымынын тутумун сүрөттөө, маалымат камтылышынын деңгээлин жана бухгалтердик документтердин толуктугун аныктоо);

4. Ички көзөмөлдүн абалын баалоо;

5. Көйгөйлүү аймактар жана тобокелдиктер;

6. Аудиттин программасы;

7. Керектелген убакытты эсептөө жана келишим боюнча төлөө.

«Аудит жүргүзүүнүн шарттары менен макулдашуу» темасында «Келишим акчага караганда баалуу» 3-кейс

1. *Кейстин максаты:* практикалык көндүмдөрдү калыптандыруу жана кеңейтүү, өнөктөштүктү өнүктүрүү жана ишкер адамдын жөндөмдөрүнө ээ болуу. Кейс студенттин билимин кырдаалды чечүү жолу менен текшерүүгө, аудитордук жана аналитикалык ой жүгүртүүсүн калыптандырууга, аудитордук жана аналитикалык процедуралардын жыйынтыгын чыгара билүүгө жана башкаруунун сапаттуу чечимдерин негиздөөчү чараларды иштеп чыгууга багытталган.

Кейстин түрү: кабинеттик.

2. *1-кырдаал:* Кыргызстандын түштүгүндө, Жалал-Абад шаарында жайгашкан Алтын-Казык уюму. Уюм 2005-жылы жеке ишкер Н. А. Азизов тарабынан ачылып, тамекини кайра иштетүү менен алектенет. Бул ишкананын шаардын бир нече районунда бир нече филиалдары бар. Коңшу Өзбекстан жана Казакстан Республикалары менен кызматташат, ошондой эле Россия Федерациясына тамеки жеткирүү боюнча келишими бар.

Бул уюм шаарда монополист деп эсептелет жана эң кадыр-барктуу кардарларга ээ. 2018-жылдын декабрь айында «Мата» аудитордук фирмасына 2018-жылга аналитикалык эсепти калыбына келтирүү боюнча кызмат көрсөтүү боюнча келишим түзүү сунушу менен кайрылган. Келишим түзүлүп, кызматтар 2018-жылдын декабрь айында көрсөтүлгөн жана төлөнгөн. 2019-жылдын февраль айында «Алтын-Казык» уюму «Мата» аудитордук компаниясына

2017-жылдын финансылык отчетун тастыктоо боюнча кызмат көрсөтүү боюнча келишим түзүү сунушу менен кайрылган.

«Мата» аудитордук компаниясы Кыргызстандын түштүгүндө эң натыйжалуу жана эң тажрыйбалуу адистерге ээ катары белгилүү. Фирма аналитикалык эсепти калыбына келтирүү боюнча кызмат көрсөтөт. «Мата» компаниясынын адистери чет мамлекеттерде билим алышкан жана бухгалтердик эсептин жана отчеттуулуктун бардык түрлөрүн жакшы билишет. Адистердин арасында В. М. Мокаренко эң күчтүү деп эсептелет, анткени анын бухгалтердик тажрыйбасы чоң. Ал тапшырманы тез арада аткарат жана өтө жоопкерчиликтүү адам. Алгачкы жолу «Алтын-Казык» уюмуна бухгалтердик эсеп жүргүзүүгө жөнөтүлгөн.

3. *Талап кылынат:*

а) сунуш аудитордук фирма тарабынан кабыл алынаарын аныктоону;

б) «Алтын-Казык» уюмунун 2018-жылдагы бухгалтердик отчеттуулугун тастыктоо боюнча кызмат көрсөтүү келишимин ал түзө алабы.

4. *Кейсти чечүү боюнча усулдук сунуштар:*

1) кырдаалды кылдаттык менен окуу зарыл;

2) логикалык ой жүгүртүү;

3) кырдаалды талдоо жана жаңы талкуулоо;

4) кырдаалды чечүү боюнча конкреттүү, жыйынтык жана сунуштарды жасоо.

Чечим. «Мата» аудитордук компаниясы финансылык отчеттуулукту тастыктоо боюнча кызматтарды көрсөтүү боюнча келишим түзүүгө укугу жок, анткени ал аналитикалык эсепти калыбына келтирүү боюнча кызмат көрсөтөт. Аудитордук компания 2018-жылга карата бухгалтердик отчеттуулукту тастыктоо үчүн келишим түзө алат.

«Аудитти пландаштыруу» темасы боюнча «Пландоо процедурасы» 4-кейс

1. *Кейстин максаты:* «Аудитти пландаштыруу» темасын бекемдөө, кырдаалды чечүү үчүн керектүү билимди издөө, ар кандай позицияларды жана көз караштарды көрсөтүү, анализдөө жана сынчыл ой жүгүртүү көндүмдөрүн өркүндөтүү, аудитти эз алдынча жана туура пландаштыруу.

2. Кейстин түрү: кабинеттик

3. Тапшырманын шарттары: Белгилүү аудитордук «Мата» фирмасына кардар- «Ак-Шумкар» фирмасынын бухгалтердик, экономикалык жана укуктук документтери менен пландаштырылган (баланс, киреше жана чыгашалар жөнүндө отчет, капиталдык агымдар жөнүндө отчет, акча каражаттарынын агымы жөнүндө отчет, баланска тиркеме, түшүндүрмө кат, буйруктар, чарбалык келишимдер, иштөө графиги, өткөн жылдагы аудитордук отчет ж.б.) документтер берилген.

«Ак-Шумкар» рестораны Жалал-Абад шаарында жайгашкан жана коомдук тамактануу менен алектенет. Ресторандын ээси жеке ишкер Ж. Эгембердиев. Бул ресторан 8 ай мурун ачылган жана документтерди ирээтке келтирип, бухгалтердик эсепке алууну үйрөнүү максатында, «Мата» аудитордук фирмасына кайрылган. Иштеп жаткан мезгилинде «Ак-Шумкар» жетиштүү кардарларга ээ болгон жана ишмердүүлүгүнөн пайда дагы ала алган. Отчеттордо жана баланста эмне көрсөтүлүшү керек, аудитордук компания эмне кылат.

3. Талап кылынат:

1) пландаштырууда аудитор кандай маалыматтарды алышы керектигин белгилөө;

2) текшерүүнү кайсы жол-жоболор аркылуу пландаштыруу керектигин аныктоо;

4. Кейсти чечүү боюнча усулдук сунуштар:

1) кырдаалды окуп жана анализдөө;

2) кырдаалды чечүү үчүн тыянактарды жана сунуштарды иштеп чыгууга.

Аудитор жана кардар пландаштыруу керектигин түшүнүшү керек: иштин мөөнөттөрүн белгилөө, иштин талап кылынган көлөмүн сапаттуу аткарууга ишенимге жетүү, аудиттин натыйжалуулугун жогорулатуу жана аны ишке ашырууга кеткен чыгымдарды минималдаштыруу.

1. Пландаштыруу учурунда аудитор төмөнкүлөрдү алууга тийиш:

а) кардардын бизнеси жөнүндө маалымат;

б) кардардын эсепке алуу тутуму жөнүндө маалымат;

в) компаниянын жетекчилиги – кардардын буйруктарынын маалыматтары;

г) ошондой эле аудитор кардарды аудит жүргүзүү талаптары менен тааныштырышы керек.

2. Башкы китептин синтетикалык эсептериндеги маалыматтарды ушул эле эсептердеги маалыматтар менен эң маанилүү пландалган көрсөткүчтөр менен салыштыруу:

1) компьютердик тутумдардын өзгөчөлүктөрүн аныктоо жана алардын ката кетирүү мүмкүнчүлүгүнө болгон таасирин баалоо;

2) бизнес-процесстерди башкаруу тутумунун натыйжалуулугуна таасирин аныктоо максатында кардар фирмасынын уюштуруу түзүмүн изилдөө;

3) ишкананын менчигине тиешелүү документтерди, мисалы, негизги фонддорду изилдөө.

«Аудитордук тандоо» темасында «Электроника тармагында нурдун нуру» 5-кейс.

1. Кейстин максаты: Теманы бекемдөө жана математикалык көндүмдөрдү жана билимдерди өнүктүрүү. Бул көндүмдөр толук эмес маалымат шарттарында акыл-эстүү жүрүм-турумдун туруктуу жолдорун иштеп чыгууга багытталган.

2. Тапшырманын шарттары: 1944-жылы жазында МТС ондоо заводуна айланган. 1963-жылы завод СССР электрондук өнөр жай министрлигинин бөлүмүнө өткөрүлүп, электр туташтыргычтарына адистештирилген, натыйжада ал «Штепсельных разъемов» заводу деп аталып калган.

1992-жылдын декабрь айынан баштап, «Штепсельных разъемов» заводу менчиктештирилип, ачык типтеги «Нур» акционердик коомуна айландырылды. «Нур» акционердик коомунда 500гө жакын адам иштейт. Жумуштар төмөнкү багыттар боюнча жүргүзүлөт:

- цилиндр жана тик бурчтуу типтеги электр туташтыргычтары;

- «УздЭУавто» ААК үчүн штампталган бөлүктөр, Асака, Өзбекстан.

1997-жылдан бери жыл сайын Damas, Tico, Nexia автоунааларынын тетиктеринин жаңы түрлөрү өздөштүрүлүп келе жатат. Учурда 21 буюм өздөштүрүлдү жана жеткирилди: эл керектөөчү товарлар (розеткалар, сайгычтар, ар кандай типтеги лампалар).

«Нур» акционердик коому «Мата» аудитордук фирмасынын аудитору Ж. Эгембердиевге «Нур» заводундагы товардык запастарга баа бе-

рилгендигин тастыктоо үчүн кайрылган. Жалпы инвентардык наркы \$ 10 000. Жол берилген ката – \$ 50. Тандоодогу тобокелдик 10% ды түзөт.

3. Талап кылынат:

1. тандоонун көлөмүн аныктоо:

а) эч кандай каталар күтүлбөйт;

б) бир ката кетиши күтүлөт.

2. Кардар уюмдун ушул имараттарга менчик укугу бар экендигин аныктоо үчүн кайсы документтерди текшерүү керектигин түшүндүрүү.

4. Кейсти чечүү боюнча усулдук сунуштар:

1. Кырдаалды талдоо жана талкуулоо.

2. Кырдаалды математикалык жол менен чечип, конкреттүү цифраны келтирүү.

3. Конкреттүү жыйынтык чыгаруу.

«Аудитти жүргүзүүдө бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл системасын үйрөнүү жана баалоо» темасы боюнча «Бул жерде камсыздандыруу, бул жерде көзөмөл» 6-кейс

1. Кейстин максаты: Теманы үйрөнүү жана өздөштүрүү. «Ички көзөмөл системасы» темасын түшүнүү жана бышыктоо, о.э. ички жана сырткы аудитордук көзөмөлдөрүн айырмалай билүү. Өзүнө жана өзүнүн күчүнө ишенимди арттыруу. Аудит менен байланышкан башка сабактар боюнча, өз ара байланыш боюнча аудитордук-аналитикалык ой жүгүртүүнү бекемдөө жана жалпылоо, сапаттуу башкаруу чечимдерин негиздөө боюнча иш чараларды иштеп чыгуу.

Кейстин түрү: кабинеттик

2. Жагдай: «Дост-Инвест» компаниясы Жалал-Абад шаарында жайгашкан жана камсыздандыруу ишмердүүлүгү менен алектенет.

«Дост-Инвест» компаниясы бул ишмердүүлүк менен 7 жылдан ашуун убактан бери алектенип, жеке компания катары катталган.

Компаниянын уюштуруучусу катары шаардагы белгилүү ишкер Алымов Д. К. эсептелет. Азыркы учурда компаниянын директору болуп Малабаева Н. эмгектенет. Компанияда кардарларды камсыздандыруу үчүн тарткан камсыздандыруу агенттерин кошкондо 20дан ашуун адам эмгектенет. Камсыздандыруу агенттери үйлөрдү кыдыруу менен ар бир адамга эмне үчүн жана эмнеден камсыздандыруу

экендигин түшүндүрүшөт. Мына ошону менен алар кардарларды тартышат. «Дост-Инвест» компаниясы жакшы имиджге ээ болуу менен өзүнүн камсыздандыруучулары бар. Компания аудитордук текшерүү жүргүзүү үчүн «Жалалабад-Аудит» ЖЧК аудитордук компаниясынан аудитор Кыргызбаев К.К.ны чакырды.

Кыргызбаев К.К. өзүнүн областы боюнча адис болуу менен бир кыйла иш тажрыйбасы бар. Көптөгөн уюмдар, кардарлар жеке ага көп кайрылышат, себеби ал аябай тажрыйбалуу кызматкер. Кыргызбаев К. «Дост-Инвест» камсыздандыруу компаниясынын төмөнкү процедураларын жүргүздү:

1. транспорттук каражаттарды каттоо жөнүндө документтерди текшерүү;

2. транспорттук каражаттарды сатып алуу боюнча документтерди текшерүү;

3. транспорттук каражаттардын фактылык бар болуусун текшерүү;

4. транспорттук каражаттарды сатуучулардан оозеки тастыктоолорду алуу.

3. Талап кылынат:

1. Көрсөтүлгөн процедуралардын кайсынысы уюмдун транспорттук каражаттарга болгон менчик укугу жөнүндө маалыматты сунуштаганын аныктоо;

2. Бул бардык далилдөөлөр түз жана кыйыр тастыктоо катары эсептелгенин аныктоо.

«Аудитордук далилдөөлөр» жана «Аудитордук далилдөөлөрдүн процедуралары жана аны алуунун ыкмалары» темалары боюнча «Далилдөөлөр жок, күнөөсү жок» 7-кейс

Кейстин максаты: Теория жана практиканы бириктирүү. «Аудитордук далилдөөлөр» жана «Аудитордук далилдөөлөрдүн процедуралары жана аны алуунун ыкмалары» темалары темаларынын маңызы боюнча түшүнүк алуу, бышыктоо жана ачып берүү. Андан сырткары студент аудитордук текшерүүнү ревизиядан айырмалоону билүүсү керек. Ар кандай позиция жана көз караштарды демонстрациялоо. Комплекстүү, көп профилдүү көйгөйлөрдү чечүүдө натыйжалуу жүрүм-турум билимин өнүктүрүү.

Кейстин түрү: кабинеттик

1-жагдай: «Азрат - Аюб» уюму ун өндүрүү жана данды кайра иштетүү менен алектенип, рынокто 10 жылдан ашуун мөөнөттө иштеп жатат. Бул уюмдун уюштуруучусу болуп жеке ишкер Торобеков Т. эсептелет. Завод аймактагы эң ири заводдордон болуп саналат. Бул заводдо 300дөн ашуун адам эмгектенет жана жылдан жылга эмгектенгендердин саны өсүп жатат, себеби заводдун өндүрүшү кенейип жатат. Уюм жумушчу документтештирүү боюнча аудитордук текшерүү жүргүзүүнү чечти. Аудитти жүргүзүүнүн сапатын көзөмөлдөөнү текшерүүдө «Азрат-Аюб» уюмунун отчеттуулугунун аудитинин жумушчу документтештирүүсү боюнча төмөнкүдөй папкасы сунушталды:

- уставдын жана уюштуруу документтеринин көчүрмөсү;
- аудитордук корутунду;
- аудитти жүргүзүү боюнча «Азрат-Аюб» уюмунун жетекчилигине кагаз түрүндөгү маалымат;
- текшерүүгө документтерди сунуштоо талабы;
- ички көзөмөлдүн эсебинин абалын баалоо тесттери.

Талап кылынат:

- 1) жетишпеген документтерди аныктоо;
- 2) «Азрат-Аюб» уюмунун отчеттуулугунун аудити боюнча жумушчу документтештирүүнүн папкасынын мазмунун баалоо.

2-жагдай: «Мунайзат» фирмасы «Аудит-Эксперт» ЖЧК аудитордук фирмасына «Мунайзат» фирмасынын кампалык имараттарына караштуу аймакта ремонт жүргүзгөн курулуш уюму тарабынан келтирилген зыянды баалоону аныктоо үчүн кызмат көрсөтүү боюнча келишим түзүү сунушу менен кайрылды.

Варианттар:

1. Кампалык имаратка караштуу аймактагы ремонт өрттүн пайда болуусуна себеп болгон жана анын кесепетинен бардык материалдык баалуулуктар толугу менен күйүп кеткен;

2. Кампалык имаратка караштуу аймактагы ремонт суу камсыз кылуу түйүнүндөгү бузуп кетүүгө себеп болгон. Кампалык имараттардагы суу каптап кетүүнүн жыйынтыгында материалдык баалуулуктар өндүрүштүк керектөө үчүн толук жана бөлүктүк жараксыздыкка алып келди.

Талап кылынат:

1. Келтирилген зыянды баалоону аныктоодо аудитор кандай далилдөөлөрдү чогултуусу зарыл экендигин билүү.

2. Келтирилген зыянды баалоону аудитор кантип аныктай алат.

3-жагдай: «Альфа» фирмасы 1999-жылдан баштап баалуу кагаздар рыногунда өзүнүн ишмердүүлүгүн жүргүзөт. «Альфа» фирмасы 2017-жылы «Компания «Ак Аудит» ЖЧК аудитордук фирмасына 2017-жыл үчүн бухгалтердик отчеттуулукту тастыктоо боюнча кызмат көрсөтүүгө келишим түзүү сунушу менен кайрылган. 2013-2017-жылдар үчүн ишмердүүлүктүн финансылык жыйынтыктары туруктуу жана жогору.

Компания «Ак Аудит» ЖЧК аудитордук фирмасы «Альфа» фирмасынын бухгалтердик отчеттуулугун текшерүүнү жүргүзүү менен имаратты куруудагы капиталдык салымдарды баалоону тастыкташы керек.

Талап кылынат: имаратты куруу бөлүгүндө «Капиталдык салымдар» беренесин тастыктоодо аудитор кандай далилдөөлөрдү алуусу керек экендигин билүү керек.

Методикалык сунуштамалар:

1. Жагдайды анализдөө;
2. Бул кейс боюнча жыйынтык жана аны чечүү;
3. Аудитордук текшерүүнү жүргүзүүдө зарыл документтештирүүнү билүү.

«Аудитордук корутунду» темасы боюнча «Корутунду – аудиттеги мыкты укмуштуу окуя» 8-кейс

Кейстин максаты. Анализ жана критикалык ой жүгүртүү билимин өнүктүрүү; теория жана практиканы бириктирүү; ар түрдүү позицияларды жана ойлорду даана чагылдырууну сунуштоо; аныксыздык шартында альтернативдүү варианттарды баалоо билимин калыптандыруу.

Кейстин түрү: кабинеттик

1-жагдай: «Аудит Эффект» ЖЧК аудитордук фирмасында 7 жылдан ашуун эмгектенген аудитор Кулушев С. экономикалык субъекти өзүнүн ишмердүүлүгүн улантуу жана өзүнүн милдеттенмелерин кийинки отчеттук мөөнөттө, минимум 12 ай аралыгында аткаруу мүмкүнчүлүгү жөнүндө олуттуу күмөндүн бар болуусунда шартсыз он корутунду түзүүгө туура келген жагдайга туш келген, б.а. «иштеп жаткан ишкананын» көйгөйү пайда болгон.

(Ишкана иштеп жаткан болуп эсептелинет, эгерде экономикалык субъекттин өзүнүн ишмердүүлүгүн улантуу жана өзүнүн милдеттемелерин кийинки отчеттук мөөнөттө, минимум 12 ай аралыгында аткаруу мүмкүнчүлүгү жөнүндө олуттуу күмөн жок болсо).

Талап кылынат: мындай корутундуну формулировкалоо үчүн негиз катары эсептелген негизги себептерди аныкташ керек.

2-жагдай «Аудитордук корутунду»: «Аль-Каб» фирмасы курулуш материалдарын сатуу менен алектенип, узак мөөнөттүү келишимдин негизинде иштейт. «Аль-Каб» фирмасы курулуш материалдарынын бир бөлүгүн накталай эсептешүү менен сатат: жалпы кирешенин 750 000 сом суммасынан 125 000 сом суммасы калкка накталай эсептешүү үчүн. Бул сатууда жетишерлик көзөмөл жүргүзүлбөйт, аудитор ага ишенүүгө боло тургандай, жана текшерүү процессинде накталай эсептешүү үчүн сатуунун эсебинин тууралыгын көз карандысыз тастыктоону бере турган бир канча аудитордук процедуралар жүргүзүлгөн эмес.

Талап кылынат: аудитор кандай корутундуну түзүүсү керек экендигин аныктоо керек.

«Аудитордук тобокел» жана «Аудиттеги маанилүүлүк» темалары боюнча «Ким тобокел кылбаса, ал каалаганына жетпейт» 9-кейс

Бул кейсти «Аудиттеги пландаштыруу», «Бухгалтердик эсеп жана аудит жүргүзүүдө ички көзөмөлдү үйрөнүү жана баалоо» аталыштагы темаларды өздөштүрүүдө колдонсо болот.

Кейстин максаты: аудитордук тобокелди аныктоо жана аны оптимизациялоонун ыкмалары, бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл системасын үйрөнүү жана баалоо, студентти практикада теориялык билимин адаптациялоону үйрөтүү, башкаруу жагдайларын анализдөөнү үйрөнүү, аларда башкаруу чечимдерин кабыл алуунун билгичтигин жана көнүмдөрүн өнүктүрүү.

Кейстин түрү: аналитикалык.

1-жагдай: «Эсеп-Аудит» аудитордук фирмасына «Жанар» ААКтын өкүлдөрү 2019-жыл үчүн милдетти аудиттик өткөрүү жөнүндө сунуш менен кайрылышты. «Жанар» ААК 2008-жылы түзүлгөн мамлекеттик өндүрүштүк ишкананын укук улантуучусу болуп эсептелет. ААКтын ишмердүүлүгүнүн негизги түрү болуп моторлорду, аба муздат-

кычындагы дизель кыймылдаткычтарын, о.э. тетик бөлүктөрүн жана ага комплекттелүүчүлөрдү өндүрүү болуп саналат. Ишкана Бишкек шаарында жайгашкан. Ишкананын курамына 5 бөлүм (заводдор): кыймылдаткычтар заводу, автоагрегаттык завод, трансмиссия заводу, штамповка заводу, механикалык жыйноочу завод кирет. Ошондой эле ишкананын курамына «Импек» соода фирмасы дагы кирет жана ал аркылуу мотор жана кыймылдаткычтарды сатуу жүргүзүлөт. Советтик учурларда «Жанар» ишканасы абдан ийгиликтүү иштеп турган. Анын продукциясы өзүнүн талабын ички рынокто, о.э. чет өлкөдө тапкан.

Рынок экономикасына өтүү менен «Жанар» ишканасы башка көптөгөн ири ишканалар сыяктуу дароо эле чарба жүргүзүүнүн жаңы ыкмаларына башкача түзүлгөн эмес. Чарбалык байланыштардын ажырымы ишкананы чийки заттардын негизги жабдуучуларын алмаштырууга жана дароо продукцияны өндүрүү көлөмүн кыскартууга мажбур болду, себеби аны сатууда көйгөйлөр пайда болду. Жалпы маалымат каражаттарынан силер «Жанар» ишканасындагы болуп өткөн көйгөйлөр: айланма каражаттардын жетишпестиги, сатып алуучулардын төлөө жөндөмдүүлүгүнүн начардыгы ж.б. таанышсанар болот. Жергиликтүү прессадан силер о.э. мамлекет Биринчи май райондук администрациясынын атынан ишкана мүмкүн болушунча тезирээк өзүнүн финансылык абалын калыбына келтиришине аябай кызыктар экенин окудуңуздар. Бул тынчсыздануунун келип чыгуусу ишкананын финансылык абалынан бардык райондун жыргалчылыгы көз каранды экендигинде турат, себеби райондун калкынын көпчүлүк бөлүгү ушул ишканада иш менен камсыз болгон.

Жергиликтүү администрация ишкананын абалын чыңдоо үчүн коммерциялык банктар тарабынан сунушталган банк насыялары боюнча, о.э. ар түрдүү боюджеттик ссудаларды ишкананын пайдасы үчүн бөлдүрүүгө кепил катары активдүү катышат.

«Жанар» ишканасынын тарткан кыйынчылыгына карабастан ири россиялык «Титул» корпорациясы Россиянын ишканасы тарабынан иштелип чыккан мотор жана кыймылдаткычтарды өндүрүү технологиясына кызыкты жана корпорация тарабынан ишканага ири инвестицияларды салуу мүмкүнчүлүгүн билдирди. Бирок корпорация ишкананын учурдагы кыйынчылыктарын билүү менен, финансылык отчеттуулугунун кээ бир көрсөткүчтөрүнүн аныктыгы боюнча чочулоо менен инвестициялоого шашпады. Мына ошондуктан россия-

лык корпорация «Жанар» ишканасынын аудитордук текшерүүсүнүн жыйынтыгына аябай кызыктарлыгын билдирди жана өзгөчө аудит экономикалык өнүккөн өлкөлөрдө таанылган стандарттарга ылайык жүргүзүүлүсүн каалады жана билдирди.

«Жанар» ишканасы ачык типтеги акционердик коом катары катталган. Коомдун уставдык капиталы 11319200 даана жөнөкөй 500 сом нарктагы добушка ээ акциялардан жана 5659600 даана артыкчылыкка ээ 250 сом нарктагы акциялардан турат.

Акциялар төмөнкүдөй бөлүштүрүлгөн: 2263840 жөнөкөй добушка ээ акциялар Биринчи май райондук администрацияга; «Жанар» ААКтын башкы директору А. И.ге Пакиров 2037456 жөнөкөй добушка ээ жана 282980 артыкчылыкка ээ акциялар, башкы директордун биринчи орун басары Н. А.га Абытов 1131920 жөнөкөй добушка ээ жана 282980 артыкчылыкка ээ акциялар, башкы директордун экинчи орун басары Ю.П.га Прошкин 1018728 жөнөкөй добушка ээ жана 565960 артыкчылыкка ээ акциялар тиешелүү. Бардык калган акциялар башка акционерлерге бөлүштүрүлгөн.

«Жанар» ишканасынын жетекчилигин башкы директор, анын эки орун басары жана башкы бухгалтер М. И. Тучнова түзүшөт. Башкы директордун орун басары өндүрүштү колдоо жана ири сатып алуучулар жана жабдуучулар менен байланышты күчөтүү үчүн финансылык каражаттарды тартуу маселелерин карайт. Экинчи орун басар ички уюштуруу жана өндүрүштүн иштөөсү маселелерин карайт. Башкы бухгалтер ишканада эсептин туура жүргүзүүлүсүнө жоопкерчиликти таратат.

Ишкананын кызматкерлери менен сүйлөшүү жана документтерди карап чыгуу менен аудиторго ишканада өткөн жылы кадрдык орун алмашуулар болгону, тагыраагы башкы бухгалтер М. И. Тучнова отчеттук финансылык жылдын аякташына жарым жыл калганга чейин өзүнүн жумушуна киришкени белгилүү болду.

Ошондой эле бегилүү болгондой, ишкана ири жана белгилүү аудитордук фирма жүргүзгөн мурдагы аудитордук текшерүүгө аябай нааразы болгон. А. И. Пакиров түшүндүргөндөй көрсөтүлгөн кызматтын сапаты тиешелүү деңгээлде болгон эмес жана ишкананын акционерлеринин жана жетекчиликтин күтүүсүн канааттандырган эмес. Былтыркы жылдын аудитинин жыйынтыгы боюнча ишкананын жетекчилиги аудитордук фирма сунуштаган кээ бир түзөтүүчү

проводкаларга макул болушкан эмес жана аларды ишкананын эсеп жана отчеттуулугуна кийрүүгө зарыл деп эсептеген эмес. Ошондуктан ишкананын жетекчилиги жаны аудитор менен жемиштүү кызматташтыкка үмүттөнөт.

«Жанар» ААКта бухгалтердик эсептин журналдык-ордердик формасы колдонулат. Бардык маалыматтар көбүнчө колдо иштелип чыгат. «Жанар» ишканасынын финансылык отчеттуулугун консолидация жүргүзүлгөн эсеп жана отчеттуулугун башкарууда гана маалыматты компьютердик иштеп чыгуу колдонулат. Эсеп жана отчеттуулукта колдонулган компьютердик программа ААКтын жеке өзү тарабынан түзүлгөн.

Программа электрондук түрдө консолидацияланган айланма-сальдолук ведомостту калыптандырууга жана «Жанар» ишканасынын финансылык отчеттуулугун түзүүгө алып барат. Бардык маалымат ишкананын бөлүмдөрүнүн (заводдорунан) келип түшкөн отчеттордун негизинде башкаруунун аткаруучулары тарабынан программага киргизилет. Бухгалтердик маалыматты иштеп чыгуунун ички көзөмөлү үчүн бардык жоопкерчиликти ишкананын башкы бухгалтери М. И. Тучнова тартат.

Ишканада өзгөчө көңүл запастарга, жабдуучулар жана сатып алуучулар менен эсептешүүгө бурулат. Ушуга байланыштуу ишкананын жетекчилиги башкы бухгалтерге запастардын эсеби жана жабдуучулар жана сатып алуучулар менен эсептешүүнүн толук жана тууралыгы үчүн көзөмөл процедурасын түзүү тапшырылды. Ушуга байланыштуу М. И. Тучнова айымдын буйругу боюнча ишкананын бардык кампаларында мөөнөтү менен чийки заттар жана материалдар, даяр продукцияны инвентаризациялоо, ал эми ишкананын консолидацияланган отчеттуулугун башкарууда тиешелүү мөөнөттө ААКтын алдындагы дебитордук жана кредитордук карыздардын калдыгын тастыктоочу жабдуучулар жана сатып алуучулар менен салыштырып текшерүү жүргүзүлөт.

Тилекке каршы, М. И. Тучнова айымдын аябай жумушу көп болгондуктан дайыма эле жүргүзүлгөн инвентаризациянын жыйынтыгын жана салыштырууну караганга жетише албайт. Ошондуктан инвентаризациянын жыйынтыгында жана салыштырууда байкалган каталарды аныктоо жана өз учурунда оңдоо үчүн бардык жоопкерчилик ишкананын кызматкерлеринин өздөрүнө жүктөлөт.

Тапшырма:

1. «Жанар» ААКтын ишмердүүлүгүнүн аудитин пландаштыруу боюнча зарыл нерселерди анализдегиле жана алардын аудитордук тобокелдикке тийгизген таасирин баалагыла;

2. «Жанар» ААКтын ажырагыс (ички чарбалык) тобокелин баалагыла;

3. Бухгалтердик маалыматты иштеп чыгуунун толуктугу жана тууралыгы үчүн «Жанар» ААКтын жетекчилиги тарабынан реалдуу ички көзөмөл бар экендигин белгилегиле;

4. Бухгалтердик эсептин системасында каталарды өз убагында аныктоо жана жоюу үчүн башкы бухгалтер М. И. Тучнова түзгөн көзөмөл процедурасынын натыйжалуулугун баалагыла;

5. «Жанар» ААКтын ички көзөмөл системасынын тобокелин жана көзөмөл чөйрөсүнүн ишенимдүүлүгүн баалагыла;

6. ААКтын көзөмөл каражатын өркүндөтүү боюнча өзүңөрдүн сунушуңарды бергиле.

2-жагдай: «Тобокелдин индикаторлору»

«Ак-Бата» фирмасы Жалал-Абад шаарынын борбордук бөлүгүндө жайгашкан жана 10 жылдан ашуун мөөнөттөн бери иштеп келет. Бул фирма мурда «Бирюза» деп аталган жана «Ак-Бата» деп өзгөртүлгөн жана катталган. Фирманы жеке ишкер Малабаева Н. ачкан. «Ак-Бата» фирмасы Турция менен тыгыз кызматташат жана ал жактан буюмдар алынып келинет. Келишим боюнча кызматташкан бир нече кардарлары бар. «Ак-Бата» фирмасы аудитордук текшерүүнү жүргүзүү үчүн «Марка Аудит» аудитордук фирмасын тандады. Мурдагы аудитордук фирма менен келишим өз убагында аудитордук корутунду берилбегендиктен токтотулган. «Ак-Бата» фирмасында эки көз карандысыз бөлүм бар. Биринчи жана башкы корпус бир жерде жайгашкан. Биринчи бөлүм кеңсе, заводдор ж.б. үчүн жылытуу системасын жүргүзөт. Бардык жумуштар керектөөчүлөрдүн буйрутмасы боюнча аткарылат. Экинчи бөлүм биринчиден 205 км аралыкта жайгашкан жана тиричилик техникаларын өндүрөт. Ар бир бөлүмдө өзүнүн бухгалтери иштейт. Пайда жана зыяндар жөнүндө отчет жана баланс өз алдынча даярдалат, андан кийин башкы кеңседе консолидацияланган отчеттуулук түзүлөт.

Акыркы жылдары биринчи бөлүм аябай кирешелүү болду,

ошол эле учурда экинчинин рентабелдүүлүгү азайды. Директорлор кеңеши экинчи бөлүм үчүн сатып алуучуларды издөө менен алектеништи. Эгерде аларды табышпаса, анда ал жабылышы мүмкүн. Биринчи бөлүмдүн менеджерлери жогорку кесипкөйлүгү менен айырмаланышат жана жакшы репутацияга ээ. Директорлор бул бөлүм боюнча атаандаштардан мурда ишмердүүлүктүн жыйынтыгын жарыялоо менен ишкананын акцияларынын курсун көтөрүүгө ишенишет. Ошондуктан алар бухгалтердик отчеттуулук боюнча аудитордук корутунду мүмкүн болушунча эртерээк даярдалышын каалашат. Алар коммерциялык маалыматты ошончолук «жашырышат», бизнестин анализин чагылдыруучу бир канча журналисттерге биринчи бөлүм боюнча учурдагы жыл үчүн пайда былтыргыга караганда 30%дан ашык болуусу күтүлөөрү жөнүндө жарыялашты.

Талап кылынат:

- 1) тобокелдин индикаторлорун атап чыгуу;
- 2) тобокелдикти жоюунун мүмкүн болгон жолдорун аныктоо;
- 3) тобокелдик даражасын баалоо;

Кейсти чыгаруу боюнча методикалык кеңештер:

1. Кунт коюу менен окуп чыгуу зарыл (2-3 жолу);
2. Жагдайды анализдөө жана талкуулоо;
3. Бул жагдайды чечүү боюнча конкреттүү жыйынтыктар жана сунуштар.

«Аудитордук тандоо» темасы боюнча «Нур-электрондук өнөр жайда жарыктын шооласы» 10-кейс.

1. *Кейстин максаты:* Теманы бышыктоо жана математикалык көнүмдөрдү жана билимди өнктүрүү. Бул көнүмдөр толук эмес маалымат шартында үнөмдүү жүрүм-турумдун туруктуу ыкмаларын калыптандырууга багытталган.
2. *Тапшырманын шарты:* 1944-жылы жазында МТС ремонттоо заводуна кайра түзүлгөн. 1963-жылы завод СССРдин электрондук өнөр жай министрлигине берилген жана электрондук бириктиргичке адистештирилген, жыйынтыгында «Штепсельных разъемов» заводуна кайра түзүлгөн.

1992-жылдын декабрынан «Штепсельных разъемов» заводу мамлекетсиздендирилди, менчиктештирилди жана «Нур» АКга кайра түзүлдү. «Нур» АКда 500дөй адам эмгектенет жана жумуштар төмөнкү багыттар боюнча жүргүзүлөт:

- цилиндрдик жана тик бурчтуу электрдик бириктиргичтер;
- Өзбекстандын Асака шаарындагы «УзДЭУавто» АК үчүн штампталган тетиктер.

1997-жылдан баштап жыл сайын Damas, Tico, Nexia автомобилдери үчүн тетиктердин жаңы түрлөрү өздөштүрүлүп жатат. Бүгүнкү күндө 21 аталыштагы калкка керектүү товарлар (розеткалар, патрондор, вилкалар, тройниктер, ар түрдүү шамдар) өздөштүрүлгөн жана жөнөтүлөт.

«НУР» акционердик коому «Мата» аудитордук фирмасынын аудитору Эгембердиев Ж.га «Нур» заводунда товардык запастарды баалоону тастыктоо үчүн кайрылат. Запастардын жалпы наркы 10000 \$ түзөт. Жол берилүүчү ката–50 \$. Текшерүү учурундагы тобокел 10%.

Талап кылынат:

1. тандоонун өлчөмүн аныктоо, эгерде:
 - а) каталар күтүлбөсө;
 - б) бир ката күтүлсө.
2. Кардардын имаратка менчик укугу болуусун аныктоо үчүн кайсы документтерди текшерүү керектигин түшүндүрүү.

Кейсти чыгаруу боюнча методикалык кеңештер:

1. Жагдайды анализдөө жана талкуулоо;
2. Жагдайды математикалык ыкма менен чыгаруу жана конкреттүү цифраны берүү;
3. Конкреттүү жыйынтык чыгыруу.

АУДИТ БОЮНЧА ТЕРМИНДЕРДИН ГЛОССАРИЙИ

Аудит (Audit) – уюмдардын жана жеке ишкерлердин бухгалтердик эсебин жана бухгалтердик (финансылык) отчеттуулугун көз карандысыз текшерүү боюнча ишкердик ишмердүүлүгү.

Аудитор (Auditor; Independent Public Accountant) – субъекттердин финансылык-чарбалык ишмердүүлүгүн текшерүүгө зарыл болгон укугу бар физикалык же юридикалык жак. Аудитордук фирмалар көз карандысыз жеке фирма болуу менен өзүнүн ишмердүүлүгүндө мамлекеттин алдында юридикалык жоопкерчилик алышат, бирок алар текшерүүнүн кызмат акысын алар финансылык абалын текшерген коом же компаниядан алышат. КРда аудитор атайын лицензияга ээ болушу керек.

Аудитордук ишмердүүлүк – уюмдардын финансылык отчеттуулугун жана жеке ишкерлерди (аудитке дуушар болгон тараптар) көз карандысыз текшерүү (аудит) жана кошо жүрүүчү кызматтарды жүргүзүү боюнча ишкердик ишмердүүлүгү. Аудитордук ишмердүүлүк КРнын 2002-жылдын 30-июлунда кабыл алынган «Аудитордук ишмердүүлүк жөнүндө» мыйзамынын негизинде жөнгө салынат.

Аудитордук далилдөөлөр – аудитор тарабынан текшерүү учурунда алынган маалыматтар жана анын пикирине негизделет.

Аудитордук далилдөөлөргө баштапкы документтер жана финансылык отчеттуулуктун негизине эсептелүүчү бухгалтердик жазуулар, аудиттелүүчү тараптын оозеки түшүндүрүүлөрү, о.э. башка маалыматтардан (үчүнчү тараптан) алынган маалыматтар кирет.

Аудитордук корутунду - кагаз түрүндө же электрондук түрдө түзүлгөн, аудиттелген тараптардын финансылык отчеттуулугунун керектөөчүлөрү үчүн багышталып, финансылык отчеттуулуктун бардык олуттуу мамилелеринде так калыптанган анык пикирди камтуучу расмий документ.

Аудитордук тапшырма – ички аудитти, көзөмөл системасын өз ара баалоону обзорду, алдамчылык фактыларын териштирүүнү, консалтингди аткаруу боюнча тапшырма.

Аудитордук текшерүү – аудитке дуушар болгон экономикалык субъекттин финансылык абалына тиешелүү аудитордук далилдөөлөрдү чогултуу, баалоо жана анализдоо менен байланышкан жана бул экономикалык субъекттин бухгалтердик эсебин туура

жүргүзүлүүсү жана бухгалтердик отчеттуулугунун тактыгы жөнүндө аудитордун пикирин чагылдыруу жыйынтыгына ээ иш чаралар.

Аудитордук процедура – аудиттин конкреттүү бөлүгүндө зарыл аудитордук далилдөөлөрдү алуу үчүн аудитордун иш-аракеттеринин тартиби жана ырааттуулугу.

Аудитордук тобокелдик (Audit risk) – финансылык отчеттуулукта олуттуу каталар болгон учурда аудитордун тиешелүү эмес аудитордук пикирди чагылдыруу тобокели. Аудитордук тобокел үч курамдык бөлүктү камтыйт: бөлүнгүс тобокел, көзөмөлдөө каражатынын тобокели жана билинбеген тобокелдик.

Аудитордун ассистенти – аудитордук ишмердүүлүктү жүргүзүү укугуна аттестацияланбаган, аудитордук текшерүүгө катышкан, аудитордун жардамчысы болгон жана анын жетекчилиги менен иштеген жеке жак.

Аудитордук уюм, аудитордук фирма (Audit company) – көбүнчө-аудитордук гана ишмердүүлүктү жүргүзүүчү жана бекитилген тартипте ушул ишмердүүлүктү жүргүзүүгө лицензия алган коммерциялык уюм.

Аудитордук уюм-кээде – аудитордук ишмердүүлүктү жүргүзүүчү юридикалык же жеке жак.

Аудитордук стандарттар (Auditing standards) – аудит жана аудитке коштолуучу кызматтарды жүргүзүү, жыйынтыгын көрсөтүү жана сапатын көзөмөлдөө тартибине бирдей талаптар.

Аудитордук отчет (Auditor's report) – көрсөтүлгөн финансылык отчеттуулуктун тактыгына карата аудитордун корутундусун камтуучу жылдык отчеттун бөлүгү.

Аудитордук сертификат (Certificate of accounts) – аудиторлорго берилүүчү жана фирма тарабынан балансты туура көрсөтүлүүсүн тастыктоочу күбөлүк.

Аудитордук кат-тастыктоо (Comfort letter) – андеррайтерлердин суранычы боюнча аткарылган текшерүүнүн жыйынтыгы толук көрсөтүлгөн көз карандысыз аудиторлордун каты; баалуу кагаздардын эмитенти менен андеррайтерлердин терең таанышуусун жөндөйт.

Аудиттин автоматташтырылган ыкмалары – аудитке тиешелүү жалпы программалык камсыздоо, тесстик маалыматтардын генератору, аудит үчүн компьютердик программалар, аудит үчүн атайын программалык тиркемелер жана компьютерлештирилген аудитор-

дук процедуралар сыяктуу аудиттин бардык автоматташтырылган ыкмалары.

Адекваттуу көзөмөл – көзөмөл адекваттуу эсептелет, качан уюмдун максаты жана маселелери натыйжалуу жана үнөмдүү жолго жетиши үчүн жетекчи көзөмөлдү уюштуруп жана пландаган учурда.

Аналитикалык процедуралар – аудитке кабылган жактын ишмердүүлүгүнүн финансылык-экономикалык көрсөткүчтөрүнүн ортосундагы аныктоо, анализдөө жана баалоодон турган аудитордук далилдөөлөрдү алуунун ыкмалары.

Аудитордук тандап алуу (тандап алып текшерүү (Audit sample) – аудитордук текшерүүнүн негизги ыкмаларынын бири, аудитордук процедуралар четтун калдыгы же айлануусунун чегинде текшерилүүчү жыйындынын бардык элементтерине колдонулат. Аудитордук тандап алуу текшерилүүчү жыйындыга жана андан тандалып алынганга тиешелүү жыйынтыктарды калыптандырууга жана калыптандырууда жардам берүү үчүн элементтердин кээ бир мүнөздөмөлөрүнө карата аудитордук далилдөөлөрдү алууга жана баалоого мүмкүнчүлүк берет.

Аудитордук группа – белгилүү экономикалык субъекттерди аудитордук текшерүү жүргүзүүгө түздөн түз катышкан группанын жетекчилерин, аудиторлорду, аудиторлордун ассистенттерин, эксперттерди, стажерлерди жана техникалык кызматкерлерди камтыган жактардын группасы.

Аудитордук кепилдиктин деңгээли – экономикалык субъектин бухгалтердик отчеттуулугунун ырастыгынын кээ бир жактары жөнүндө аудитордун өзүнүн пикиринин, бул отчеттуулуктун керектөөчүлөрүнүн көз карашы боюнча ишенимдүүлүгүн субъективдүү баалоо.

Аудитордун шарттуу-оң корутундусу – аудитордун шексиз корутунду түзүлбөйт деп эсептеген учурунда, бирок аудитордун терс корутундусун түзүү үчүн же аны түзүүдөн баш тартканда бул факторго жолтоо болуусу олуттуу эсептелбейт.

Аудиттин коштоочу (сопутствующие) кызматтары – аудиторго аудитордук текшерүүдөн тышкары уруксат берилген кызматтар: бухгалтердик эсепти киргизүү, калыбына келтирүү жана жүргүзүү боюнча кызматтар, кирешелер жөнүндө декларацияларды жана бухгалтердик отчеттуулукту түзүү, финансылык-чарбалык иш-

мердүүлүктү анализдөө, экономикалык субъекттин актив жана пассивдерин баалоо, финансылык, салык, банк жана КРнын башка чарбалык мыйзамдуулук маселелери боюнча кеңеш берүү, о.э. өзүнүн ишмердүүлүгүнүн профили боюнча окутууну жана башка кызмат көрсөтүүнү жүргүзүү.

Аудитордун этикалык нормалары – аудитордук уюмдар (аудиторлор) өзүнүн ишмердүүлүгүн жүргүзүү учурунда кесиптик мүнөздөгү бардык чечимдерди кабыл алуу үчүн негиз катары кесиптик этикалык принциптерди (көз карандысыздык, тартиптүүлүк, объективдүүлүк, кесиптик компетенттүүлүк жана тийиштүү кылдаттык, сыр сактоочулук, кесиптик жүрүм, мыйзам талаптарына жана техникалык стандарттарга баш ийүү) сактоого жана колдонууга милдеттүү.

Аудиттин сапатын көзөмөлдөө – аудитордук уюм тарабынан кабыл алынган, анын жетекчилиги ушул уюм тарабынан жүргүзүлгөн бардык аудитордук текшерүү учурунда аудитордук ишмердүүлүктүн эрежелеринин талаптары жана КРнын аудитордук ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу башка нормативдик актылардын аткарылуусу боюнча акылга сыярлык ишенимди алуусу үчүн методика жана процедуралар.

Аудиттин эл аралык стандарттары (АЭС) – аудит жана анын кошумча кызматтарынын сапатынын тиешелүү деңгээлин сактоону камсыз кылууда бирдиктүү талаптарды калыптандыруучу документтер.

АЭС документтердин жыйнагын жана төмөнкүлөрдү камтыйт: киришүү, кесиптик бухгалтерлердин этикасынын кодекси, терминдердин глоссарийи жана эн негизгиси 10 бөлүмдөн турган аудиттин эл аралык стандарттары.

Алдамчылык (мошенничество) – жетектөөчү курамдын бир же бир канча тарабы, кызматкерлер жана үчүнчү тараптын алдын ала ниеттенген иш-аракети болуу менен финансылык отчеттуулукту жалган сунуштоого алып келет.

Аудитордун пикири (мнение) – бекитилген формада чагылдырылат:

- текшерилген экономикалык субъекттин бухгалтердик отчеттуулугунун ырастыгы жөнүндө аудитордун жыйынтыгы болуу менен аны аудитор өзүнүн корутундусунда көрсөтүүгө милдеттүү; жана

- аудитордун корутундусун даярдоо үчүн чогултулган аудитордук далилдөөлөрдүн жетишерлиги жөнүндө аудитордун жыйынтыгы.

Аудитордун көз карандысыздыгы (Auditor independence) – аудитордо анын пикирин калыптандырууда милдеттүүлүгү көрсөтүлгөн аудиттин принциптери:

- текшерилүүчү экономикалык субъектте финансылык, мүлктүк, туугандык же башка кызыкчылыктардын жок болуусу; жана

- үчүнчү тарап, менчик ээлери же аудитордук уюмдун жетекчилеринен кандайдыр бир көз карандылыктын болбоосу.

Аудиттин жалпы планы – божомолдонгон аудитти жүргүзүүнүн көлөмү жана мүнөзүн, экономикалык субъекттин өзгөчөлүгүн жана божомолдонгон аудитордук текшерүүнүн өзгөчөлүгүн жана аудит процессинде колдонулган методдорду жана техникалык ыкмаларды логикалык көрсөтүү.

Аудитордук текшерүүнүн көлөмү – толук кандуу аудитор тарабынан аудитордук процедуранын санын жана текшерүүнүн тереңдигин, убакыт чыгымын, толук кандуу аудитордук текшерүүнү жүргүзүү жана аудитордун негиздүү корутундусун даярдоо үчүн адистердин саны жана курамын баалоо.

Аудитордун милдеттери – мыйзамдардын талаптарын милдеттүү түрдө сактоо, буйуртмачыга текшерүүгө катышууга мүмкүн эместиги тууралуу (байкалган чектөөгө байланыштуу), о.э. кошумча адистерди тартуу зарылчылыгы жөнүндө тез арада билдирүү;

- текшерүүнү квалификациялуу өткөрүү жана башка аудитордук кызматтарды жүргүзүү;

- текшерүү учурунда алынган жана түзүлгөн документтердин сакталуусун камсыз кылуу жана текшерилүүчү субъекттинин макулдугусуз алардын мазмунун жайылтпоо (мыйзамда каралган учурлардан башка).

Аудитордун шексиз оң корутундусу – аудитор экономикалык субъекттин бухгалтердик отчеттуулугу бардык олуттуу жагдайларды эске алуу менен анын финансылык абалын туура чагылдырат, ал эми алар тарабынан жүргүзүлгөн финансылык жана чарбалык кыймылдар негизинен нормативдик актыларга туура келет деген пикирге келген учурдагы корутунду.

Аудиттин көлөмүн чектөө – текшерилүүчү экономикалык субъекттин, же үчүнчү жактын өкүлдөрү тарабынан толук кандуу аудитордук корутундуну же/жана аудитордук отчетту даярдоо үчүн

аудитордун зарыл деп эсептеген көлөмдө башталган аудитордук текшерүүнү өткөрүүгө тоскоолдук кылуусуна багытталган ачык же ачык эмес иш-аракеттери.

Аудитордун жоопкерчилиги – экономикалык субъект менен түзүлгөн келишим боюнча аудитордун өзүнүн милдеттерин аткаруу же ылайыксыз аткарууга байланышкан аудитти текшерүүгө санкциялар. Жоопкерчиликтин формасы жана түрлөрү колдонулуп жаткан мыйзамдар жана тараптардын макулдашуусу менен аныкталат.

Аудитордун корутундуну түзүүдөн баш тартуусу, пикир билдирүүдөн баш тартуусу (Disclaimer of opinion) – аудитордун аудиттин көлөмүнүн чектөөсүнүн таасири олуттуу болуу менен корутундуну даярдоодо жетишерлик болгон аудитордук далилдөөлөрдү алууга болбойт деген пикирди жазуу түрүндө көрсөтүү. Баш тартуу о.э. аудит учурунда аудитордун көз карандысыздыгы принцибин бузган жагдайлар пайда болгон кезде түзүлөт.

Аудитордун терс корутундусу – төмөнкү учурда түзүлгөн аудитордун корутундусу:

- эгерде аудитор экономикалык субъекттин бухгалтердик отчеттуулугу олуттуу бурмалоолорду камтыйт жана бухгалтердик отчеттуулуктун колдонуучуларын адашууга алып келет деп эсептесе; жана/же

- эгерде аудитордун аудитордук текшерүү учурунда бухгалтердик эсепти жүргүзүү тартибинин каралган нормативдик актылардан олуттуу айырмачылыктары белгиленсе;

- аудитор аудиттин жыйынтыгы боюнча шарттуу-оң корутунду түзүлүүсү болбойт деп эсептесе.

Аудитордун отчету – төмөнкүдөй толук маалыматты камтып экономикалык субъекттин жетекчилерине жана/же менчик ээлерине жөнөтүлгөн документ:

- аудитордук текшерүүнүн жүрүшү жөнүндө;
- бухгалтердик эсепти жүргүзүүнүн бекитилген тартибинен белгиленген айырмачылыктар жөнүндө;
- бухгалтердик отчеттуулукту даярдоонун олуттуу тартип бузуулары жөнүндө;
- текшерүү жүргүзүү учурунда алынган жана аудитти жүргүзүүнүн келишиминде каралган башка маалыматтар.

Аудитордун милдеттенме каты – аудитордук текшерүү жүргүзүү жөнүндө макулдашууну түзүү этабында экономикалык субъект жана аудитордун милдеттери жана жоопкерчилигин жөнгө салуучу документ.

Аудитти пландаштыруу (Audit planning) – аудиттин стратегия жана тактикасын, аудитордук текшерүүнүн көлөмүн, аудиттин жалпы планын түзүү, аудитордук программаны жана конкреттүү аудитордук процедураларды түзүүнү аныктоодон турган аудиттин милдеттүү этабы.

Аудиттин стандарттары жөнүндө жобо (Statements on Auditing Standards (SAS)) – аудиттин стандарттарын иштеп чыгуу үчүн жооп берген негизги орган – Дипломдуу көз карандысыз бухгалтерлердин Америкалык институтун алдындагы Аудиттин стандарттары боюнча Кеңештин нормативдик документтери.

Аудитордук иштин эрежелери – бирдиктүү талаптарды жөнгө салуучу нормативдик документтер:

- аудит жана анын кошумча кызматтарын жүргүзүүгө жана түзүүгө;
- аудиттин сапатын баалоого;
- аудиторлорду даярдоо тартибине;
- аудиторлордун квалификациясын баалоого.

Аудиттин программасы (Audit program) – бекитилген формада документалдуу түзүлгөн аудиттин методдору жана ыкмаларынын жыйындысы.

Аудиттин программасы өзүнө конкреттүү аудитордук текшерүүдө колдонулган аудитордук процедуралардын тизмегин, о.э. алардын мүнөзүн, мөөнөтүн, көлөмүн жана конкреттүү аткаруучуларды камтыйт.

Аудитордун кесиптик пикири – аудитордун билимине, квалификациясына жана иш тажрыйбасына негизделген көз карашы, бир жактуу жана катуу анын иш-аракетинин тартибин аныктоо мүмкүн болбой калган ар түрдүү жагдайларда алардын субъективдүү чечимдерди кабыл алуу үчүн негиз катары кызмат кылат.

Аудитордун кесиптик скептицизми – аудитордун өзүнүн пикирин калыптандырууда объективдүү жана субъективдүү себептерден улам алар тарабынан алынган аудитордук далилдөөлөр туура эмес болуусун, каталарды жана бурмалоолорду камтуусун эске алуу менен байланышкан зарыл сапаты.

Аудиттин жумуштук документациясы – аудитордун өзү тарабынан, текшерилген экономикалык субъекттин жана аудитордук текшерүүнүн башталышына чейин, учурунда жана аяктаганда үчүнчү тараптын кызматкерлери тарабынан түзүлгөн маалыматтын материалдык алып жүрүүчүлөрүнүн жыйындысы.

Аудиттин жумуштук документациясы анык отчетту жана аудитордун корутундусун даярдоо үчүн, о.э. аудитти учурдагы жана кийинки көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгү үчүн зарыл болгон маалыматты камтыйт.

Аудитордук корутундуну түзүү мөөнөтүнө чейин болгон окуялар – бухгалтердик отчеттуулукту түзүү мөөнөтүндө чагылдырылган экономикалык субъекттин финансылык абалы жана анын чарбалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы жөнүндө көрүнүштү олуттуу өзгөртүүчү жагдайлар жана чарбалык турмуштун фактылары.

Аудиттин баскычтары (Audit stage) – төмөнкү этаптардан турган чарбалык субъект менен аудитордук текшерүүнүн өз ара бири бири менен байланышкан процедурасы:

- пландаштыруу;
- ички көзөмөл системасын текшерүү жана алдын ала баалоо;
- эсептик каттагычтардын кыймылдарынын көз карандысыз текшерүүсүн жүргүзүү;
- финансылык отчеттуу текшерүү;
- корутундуну түзүү.

Атайын жүргүзүлгөн аудит (экологиялык, операциялык ж.б.) – аудиттелген жактын ишмердүүлүгүнүн конкреттүү аспектерин, белгилүү процедураларды, нормаларды жана эрежелерди сактоону текшерүү.

Башкаруу (өндүрүштүк) аудит – уюм тарабынан өндүрүштүк ишмердүүлүктүн сапаттуу жактарын уюштуруу жана башкарууну текшерүү жана өркүндөтүү, өндүрүштүн натыйжалуулугун жана финансылык салымдарды, эмгек өндүрүмдүүлүгүн, каражаттарды иштетүүнүн үнөмдүүлүгүн баалоо.

Баштапкы аудит – аудиттелген жак үчүн аудитор (аудитордук фирма) тарабынан биринчи жолу жүргүзүлөт.

Белгисиздик, аныксыздык (неопределенность) – жыйынтыгы аудиттелген жактын түз эмес көзөмөлүндө болгон келечектеги аракеттерден же окуялардан көз каранды болгон жагдай, бирок финансылык отчеттуулукка таасири тийиши мүмкүн.

Билинбеген тобокелдик (Detection risk) – аудитордук процедура-лар маңызы счеттордун калдыгында же кыймылдардын класстарында бурмалоону табууга уруксат бербегендиги болгон тобокелдик.

Бурмалоо, ката (искажение) – ката жана алдамчылыктын кесепетинен пайда болгон финансылык маалыматтын жаңылыштыгы.

Бухгалтердик (финансылык) отчеттуулуктун ырастыгы жөнүндө аудитордун пикири – КРнын бухгалтердик эсепти жүргүзүү жана бухгалтердик (финансылык) отчеттуулукту даярдоо тартибин жөнгө салуучу нормативдик актылардын бардык олуттуу мамилелерине бухгалтердик (финансылык) отчеттуулуктун дал келүүсү тууралуу аудитордук уюмдун баалоосу.

Бухгалтердик эсептин системасы (Accounting system) – субъекттин иш-аракетинин жана эсептик жазууларынын жыйындысы, анын жардамында эсептик финансылык документтерди жүргүзүү үчүн чарбалык кыймылдар кайра иштелип чыгат. Мындай системалар отчетто чарбалык кыймылдарды жана башка окуяларды идентификациялоо, чогултуу, анализдөө, эсептөө, классификациялоо, каттоо, жалпылоо жана чагылдыруу максатында колдонулат.

Бөлүнгүс тобокелдик (Inherent risk) – зарыл болгон ички көзөмөл каражаттарынын жок болуусунан счеттордун калдыгынын же кыймылдардын классынын каталарга туш болуусу.

Демилгелүү аудитордук текшерүү – каалаган убакта жүргүзүлүүчү жана экономикалык субъекти башкаруу органынын өз алдынча чечими менен бекитилген аудитордук текшерүү

Жалпы кабыл алынган аудиттин стандарттары (General Accepted Auditing Standards (GAAS)) – Аудитордук изилдөөлөрдө чоң бирдей-ликти камсыз кылуу үчүн Дипломдуу көз карандысыз бухгалтерлердин америкалык институту тарабынан бекитилген стандарттар.

Жанылыштык (ошибка) – финансылык отчеттуулукту даярдоодо атайы иштелбеген жаңылыштык аракеттер.

Жанылыштык – ички көзөмөл каражатынын нормалдуу иштөөсүнөн айырмалар (ички көзөмөл тесттерин аткарууда), же эсеп жана отчеттуулуктагы бурмалоо (маңызы боюнча текшерүүнүн аудитордук процедураларын аткарууда).

Өз алдынча иштеген аудитор – жеке жак катары юридикалык жакты түзбөстөн ишкердик ишмердүүлүктү жүргүзүүчү, жеке ишкер

катары бекитилген тартипте катталган аудитордук ишмердүүлүк менен алектенген аудитор.

Ички аудит (Internal audit) – экономикалык субъектте анын менчик ээлеринин кызыкчылыгы үчүн жана бекитилген бухгалтердик эсепти жүргүзүү тартибин сактоодо жана ички көзөмөл системасынын иштөөсүнүн ишенимдүүлүгүндө көзөмөл системасынын ички документтери менен жөнгө салуу максатында уюштурулган бөлүм.

Ички аудит институттарына экономикалык субъекттин менчик ээлери тарабынан дайындалган текшерүүчүлөр, текшерүү комиссиялары, ички аудиторлор же ички аудиторлор группасы кирет.

Ички аудитор – экономикалык субъект тарабынан уюшулган ички аудит бөлүмүнүн кызматкери.

Ички көзөмөл системасы (Internal control system) – аудиттелген жактын жетекчилиги кабыл алган жетекчиликтин максатын иш жүзүнө ашырууга жардам көрсөткөн, ал канчалык деңгээлде практикалык түрдө аткарыла турганын көздөгөн, жетекчиликтин саясатын катуу колдонуу, активдердин сакталуусун камсыз кылуу, алдамчылык жана ката кетирүү фактыларын алдын алуу жана табуу, бухгалтердик жазуулардын тыкандыгы жана толуктугу, о.э. анык финансылык маалыматты өз убагында даярдоону эске алуу менен бизнести тартиптелген жана натыйжалуу жүргүзүүнүн бардык саясатын жана процедураларын (ички көзөмөл каражаттары) камтыйт.

Ички көзөмөл каражаттарынын тесттери - бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл системасынын иштөөсүнүн уюштурулушу жана натыйжалуулугунун тийиштүү мүнөзүнө карата аудитордук далилдөөлөрдү алуу максатында өткөрүлгөн тесттер.

Ишенимдүү маалымат – тиешелүү аудитордук процедураларды колдонуу менен толук жана ишеним арттырган маалымат.

Калдыктык тобокелдиктер – терс окуялардын, анын ичинде тобокелдигерге карата көзөмөлдүк процедураларды жүргүзүүдөн кийин пайда болуу таасирин жана ыктымалдуулугун азайтуу боюнча жетекчиликтин кабыл алган аракеттеринен кийин калган тобокелдиктер.

Көзөмөлдөө чөйрөсү (Control environment) – ички көзөмөл системасына карата директор жана жетекчиликтин жалпы мамилеси, кабардар болгондугу жана аракеттери, о.э. субъект үчүн мындай системанын маанилүүлүгүн түшүнүүнү камтыйт.

Кенеш берүүчү (консультациялык) кызматтар – аудиттелген жакка кенеш, сунуштар түрүндө кызмат көрсөтүү боюнча ишмердүүлүк, мүнөзү жана мазмуну аудиттелген тарап менен макулдашылат, корпоративдик башкаруу процессине жардам жана өркүндөтүүгө, тобокелдүү жана көзөмөлдүү башкарууга багытталган.

Көз карндысыздык – ички аудит бөлүмүнүн өзүнүн милдеттерин калыс аткарууда шарттардан эркин болуусу.

Көз карандысыз аудитордук процедура – төмөнкүлөрдү камтычуу аудитордук процедуралар:

- бухгалтердик эсепте счеттор боюнча айланууларды жана калдыктарды чагылдыруунун тууралыгын деталдуу текшерүү;

- же аналитикалык процедура.

Көзөмөлдөө каражаттарындагы тобокелдиктер (Control risk) – счеттордун калдыгына же кыймылдардын класстарына карата орду бар бурмалоо болгон тобокелдин, жана башка счеттордун же кыймылдардын классынын бурмалоосу менен өз алдынча же жыйындысы боюнча олуттуу болуусу мүмкүн, бухгалтердик эсептин системасы жана ички көзөмөлдүн жардамында өз убагында алдын ала болтурбоо же байкоо жана ондоого болбойт.

Макулдашылган (кайаланган) аудит – аудитор (аудитордук фирма) тарабынан кайрадан же регулярдуу негизде жүргүзүлөт, ошондуктан аудиттелген жактын өзгөчөлүгү, анын бухгалтердик эсепти уюштурууда он жана терс жактары, аудиттелген жактын узак мөөнөттүү кызматташуусун (кенеш берүү, ички көзөмөл системасын уюштурууда жардам) билүү маанилүү.

Милдеттүү аудитордук текшерүү – өзүнчө экономикалык субъекттерге карата жүргүзүлгөн аудитордук текшерүү, тандоо критерийлери жана аудитти жүргүзүү мөөнөтү түздөн түз мамлекеттик укук актылары жана/же КР нын эл аралык келишимдери менен бекитилет жана жөнгө салынат.

Модификацияланган аудитордук отчет (корутунду) (Modified auditor's report) – аудитордук отчет (корутунду) модификацияланган деп эсептелет, эгерде аспектиге көңүлдү буруучу абзац кошулса, же пикир кынк этпестен он болгон учурда.

Маанилүүлүк – маалымат маанилүү болуп эсептелет, эгерде аны киргизүү же бурмалоо финансылык отчеттуулуктун неги-

зинде кабыл алынган керектөөчүлөрдүн экономикалык чечими-не таасир эте алса.

Объективдүүлүк – аудиторлорго аудитордук тапшырмаларды ак ниеттүү аткарууга алып келген белгилүү ой менен иштелбеген мамиле жана иштин сапаты маселесинде олуттуу айырмачылыктарга жол бербөө.

Объективдүүлүк ички аудитор аудит маселелери боюнча өзүнүн пикири менен башка жактардын пикирине баш ийбөөсүн талап кылат.

Оперативдүү аудит – бухгалтердик эсеп жана отчеттуулуктун абалын жалпы баалоону алып чыгуу, мыйзамду сактоо, ички көзөмөлдүн натыйжалуулугун, ишмердүүлүктү баалоо үчүн кыска мөөнөттүү аудитордук текшерүү.

Салык аудити – салыктарды эсептөө жана тоонун, салык саясатын сактоонун тууралыгы жана толуктугун аудитордук текшерүү.

Системалык-багытталган аудит – ички көзөмөл системасын анализдөөнүн негизиндеги аудитордук экспертиза.

Уюштуруучулук аудит – кабыл алынган стандарттар, нормалар, мыйзамдар жана принциптердин негизинде уюмду башкаруу механизмин жана түзүмүн көзөмөлдөө.

Ырастоочу аудит – бухгалтердик документтерди жана отчеттуулукту текшерүү жана ырастоо.

Финансылык отчеттуулуктун аудити – субъекттин отчеттуулугун анын бухгалтердик эсептин бекитилген критерийлерине жана жалпы кабыл алынган эрежелерине дал келүүсү жөнүндө корутундуну чыгаруу максатында текшерүү.

АУДИТ БОЮНЧА ТЕСТТИК СУРООЛОР

1. Аудит деген эмне?

- а) Ишкананын ишин пландаштыруу кызматы;
- б) Ишканалардын финансылык отчеттуулугунун ишенимдүүлүгүн көзөмөлдөө жана тастыктоо;
- в) Ишкананын финансылык салымдары;
- г) Мамлекеттик кызматтар тарабынан текшерүү;
- д) Рыноктук суроо-талапты изилдөө.

2. Ички аудитти ким жүргүзөт?

- а) Финансылык мекеме;
- б) Мамлекеттик салык кызматы;
- в) Келишимдин негизинде жеке жактар;
- г) Аудитордук фирмалар;
- д) Аталган ишкананын адистиги.

3. Аудитор кайсы материалдардан кардар үчүн керектүү маалыматтарды ала алат?

- а) Кардардын акционерлерге жылдык отчеттору;
- б) Учурдагы жана мурунку мезгилдер үчүн ички финансылык отчеттор;
- в) Өткөн жылдын жумушчу аудитордук документтери;
- г) Фирманын персоналынын отчеттору;
- д) Бардык жооптор туура.

4. Аудитордун максаты

- а) Баштапкы документтердин катталышын көзөмөлдөө;
- б) Бухгалтердик эсепти калыбына келтирүү жана жүргүзүү;
- в) Чарбалык ишмердүүлүктү талдоо жана ишкананын финансылык абалын жакшыртуу боюнча иш чараларды иштеп чыгуу;
- г) Финансылык отчеттуулуктун тууралыгын күбөлөндүрүү.

5. Аудитордук документтин аткарган кызматы

- а) Ага мүнөздүү болгон максаттуу багытталуусу;
- б) Социалдык маалыматты сактоо жана берүү;
- в) Убакыт жана мейкиндик боюнча маалыматты берүү;
- г) Бардык жооптор туура эмес.

6. Документтер түзүлгөн учурдан баштап архивге өткөрүү боюнча кыймылдын аталышы кандай?

- а) Иш кагаздарын жүргүзүү;
- б) Документтештирүү;
- в) Документтердин жүгүртүлүшү;
- г) Архив.

7. Аудиттин негизги максаты

- а) Документтерди каттоо;
- б) Финансылык отчеттуулуктун ишенимдүүлүгүн белгилөө;
- в) Документтерди түзүү;
- г) Документтерди текшерүү.

8. Аудиторлордун кандай түрлөрүн билесиз?

- а) Оперативдик, ревизорлор, финансылык;
- б) Ички жана салыктык;
- в) Көз карандысыз, ички жана мамлекеттик;
- г) Көз карандысыз жана аттестацияланган;
- д) Бир гана мамлекеттик.

9. Аудиттин стандарттары деген эмне?

- а) Аудитордун кесиптик деңгээлдеги жүрүм-туруму боюнча көрсөтмөлөр;
- б) Ишкана өзү белгилеген норматив;
- в) Мамлекет тарабынан белгиленген типтүү норматив;
- г) Ишканаларда эсепти жүргүзүү боюнча жетекчилик;
- д) Бул аудитордун иш планы.

10. Тараптардын макулдашуулары боюнча түзүлгөн документ кандай аталат?

- а) Устав;
- б) Келишим;
- в) Акт;
- г) Тактама.

11. Аудитордук текшерүүнүн биринчи этабы

- а) Документтерди тандоо;
- б) Аудитти пландаштыруу;
- в) Ишкананы баалоо;
- г) Аудитти жүргүзүү.

12. Кызматкерлердин укуктары, милдеттери жана жоопкерчилиги көрсөтүлгөн документ

- а) Кызматтык иш кагаздар;
- б) Кызматтык милдеттер;
- в) Кызматтык нускама;
- г) Устав.

13. Бухгалтериянын ишинин ички ченемдик укуктук базасы

- а) КСБУ;
- б) кызматтык түзүмү;
- в) бухгалтердик эсеп жөнүндө жобо;
- г) эсеп саясаты.

14. Аудитордун документтеринин бирдиктүү формаларын иштеп чыгуу кандайча аталат?

- а) Документтерди стандартташтыруу;
- б) Документтердин унификациясы;
- в) Документтерди түзүү.

15. Оң аудитордук корутунду бул:

- а) финансылык отчеттуулуктун бир бөлүгүнүн ишенимдүүлүгүн белгилөөчү корутунду;
- б) финансылык отчеттуулуктун толук ишенимдүүлүгүн ырастаган корутунду;
- в) отчеттордун маалыматынын ишенимсиздиги жөнүндө айтылган корутунду;
- г) ишкананын бухгалтердик ишиндеги кемчиликтер жөнүндө толук баяндоо.

16. Терс аудитордук корутунду

- а) Финансылык отчеттуулуктун бир бөлүгүнүн ишенимдүүлүгүн белгилөөчү корутунду;
- б) Финансылык отчеттуулуктун толук ишенимдүүлүгүн ырастаган корутунду;
- в) Бухгалтердик отчеттуулуктун маалыматтарынын так эместиги аныкталган корутунду;
- г) Ишкананын бухгалтердик ишиндеги кемчиликтер жөнүндө толук баяндоо.

17. Аудиторлордун ишинин сапатына мамлекеттик көзөмөлдүн формалары

- а) Аудиторлордун ишин тандап текшерүү;
- б) Адистештирилген мекемелердеги кесиптик билим берүү;
- в) Аудиторлорду аттестациялоо жана алардын ишин лицензиялоо;
- г) Аудитордун планын жана иш программасын текшерүү.

18. Аудитордук фирманын кызматкерлеринин ишине көзөмөлдөө кандай формада жүзөгө ашырылат?

- а) Аудиторлорду аттестациялоо;
- б) Аудиторлордун ишин тандап текшерүү;
- в) Аудиторлордун планын жана иш программасын текшерүү;
- г) Бардык жооптор туура.

19. Ишкананын ишмердүүлүгүнүн өзгөчө аспектерин жөнгө салуучу эрежелерди белгилөө максатында чыгарылган же бекитилген укуктук акт

- а) Жобо;
- б) Устав;
- в) Буйрук;
- г) Көрсөтмө.

20. Инвентаризация (тактоо) бул:

- а) Кыймылдарды чагылдыруу;
- б) Кыймылдарды каттоо ыкмасы;
- в) Бухгалтердик эсептин маалыматтары менен салыштыруу максатында объектилердин бар экендигин текшерүү;
- г) Туура жооп жок.

21 Аудитордун документтери бул:

- а) Бухгалтердик документтерде чарбалык кыймылдарды чагылдыруу жолу;
 - б) Өздүк наркын аныктоо ыкмасы;
 - в) Чыгымдарды топтоо ыкмасы;
 - г) Бухгалтердик балансты түзүү ыкмасы.
- #### **22. Эсеп-фактура качан колдонулат?**
- а) Материалдарды өндүрүшкө чыгаруу;
 - б) Жеткирүүчүлөрдөн чийки заттарды жана материалдарды сатып алуу;
 - в) Эмгек акыны берүү;
 - г) Жол чыгымдарын алуу.

23. Инвентаризациянын максаты

- а) Ката табу;
- б) Четтетүү үчүн каталарды аныктоо;
- в) Мүлктүн сакталышын көзөмөлдөө;
- г) Бардык жооптор туура эмес.

24. Пландык инвентаризация бул:

- а) отчеттуулук инвентаризация;
- б) капыстан инвентаризациялоо;
- в) алдын ала белгиленген инвентаризация;
- г) материалдык жооптуу адамдарды алмаштырууда, табигый кырсыктарда жүргүзүлүүчү инвентаризация.

25. Аудитордук далилдерди чогултуу ыкмалары

- а) Документтик текшерүү;
- б) Инвентаризациялоо;
- в) Жеринде байкоо жүргүзүү;
- г) Ишкананын персоналын сурамжылоо;
- д) Бардык жооптор туура.

26. Аудиторду атоого болот:

- а) жогорку билимдүү;
- б) квалификациялык сертификаты жана лицензиясы бар;

в) орто атайын билими жана беш жылдан ашык экономикалык иш тажрыйбасы бар, аудитор эч кандай шартсыз ишке тартылышы мүмкүн.

27. Күтүүсүз инвентаризация бул:

- а) отчеттуулук инвентаризациясы;
- б) капыстан инвентаризациялоо;
- в) алдын-ала белгиленген инвентаризация;
- г) материалдык жооптуу адамдарды алмаштырууда, табигый кырсыктарда жүргүзүлүүчү инвентаризация.

28. Инвентаризацияны жүргүзөт:

- а) кассир;
- б) бухгалтер;
- в) материалдык жооптуу адам;
- г) атайын комиссия.

29. Инвентаризациялоонун оң натыйжасы

- а) Тартыштык;
- б) Ашыкча чыгым кылуу;
- в) Ашып кетүү;
- г) Пайда.

30. Инвентаризациялоонун терс натыйжасы

- а) Тартыштык;
- б) Ашыкча чыгым кылуу;
- в) Ашып кетүү;
- г) Пайда.

31. Инвентаризацияны баштоодон мурун материалдык жооптуу адам төмөнкүлөрдү берет:

- а) акт;
- б) ишеним кат;
- в) протокол;
- г) тизмек (опись).

32. Ашыкча чыгуу бул:

- а) материалдык жооптуу адамга берилет;
- б) пайда катары кирештелет;

в) жетекчиге эсептен чыгарылып берилет;

г) акционерлерге өткөрүлүп берилет.

33. Аудит жүргүзүү үчүн чыгарылат:

- а) мыйзам;
- б) буйрук;
- в) жарлык;
- г) билдирүү.

34. Кыргыз Республикасында аудиттин төмөнкү багыттары аныкталган:

- а) жалпы жана жеке аудит;
- б) камсыздандыруу компанияларынын жана банк ишинин аудити;
- в) жалпы, баалуу кагаздар рыногунун жана банк ишинин аудити;
- г) баалуу кагаздар рыногунун аудити жана мамлекеттик ишканалардын аудити;
- д) бир гана багыт аныкталган – бул ишканалардын жалпы аудити.

35. Аудитордук отчет бул:

- а) бухгалтердик эсептин абалы жөнүндө маалымат бардык колдонуучуларга жөнөтүлгөн документ;
- б) мамлекеттик финансы органдарына берилген документ;
- в) ишкананын жетекчилигине бухгалтердик эсептин ишинин абалы толук чагылдырылган документ;
- г) Бардык жооптор туура.

36. Аудиттин жалпы планы төмөнкүлөр үчүн түзүлөт:

- а) Аудитордук процедураларды өткөрүү тартиби жөнүндө макулдашуу;
- б) Маанилүүлүктүн деңгээлин жана аудитордук тобокелдикти аныктоо;
- в) Аудиттин натыйжалуулугуна жана натыйжалуулугуна жетишүү;
- г) Бардык жооптор туура.

37. Аудитордук тобокелдик:

- а) ички көзөмөл тутуму тарабынан каталарды аныктабоо коркунучу;
- б) тандап текшерүүнү жүргүзүү процессинде олуттуу каталарды таппоо коркунучу;

в) финансылык отчеттуулуктун натыйжалары боюнча туура эмес корутунду түзүү коркунучу;

г) уюмдун ишмердүүлүгүнүн мүнөзүнө жана шартына байланыштуу кардардын бизнесине мүнөздүү тобокелдик.

38. Туура белгилөөнү көрсөтүңүз

а) Аудитордук текшерүүнүн натыйжасында ички көзөмөлдүн коркунучу азайышы мүмкүн;

б) Компаниянын ишмердүүлүгүнүн түрүнө жараша өзүнүн тобокелдиги өзгөрүлбөйт;

в) Эгер көзөмөлдөө тобокелдиги төмөн болсо, анда аудитор тандоонун көлөмүн азайта алат;

г) Туура жооп жок.

39. Аудитти жүргүзүүнүн эң салттуу методологиясы

а) Бухгалтердик;

б) Юридикалык;

в) Тармактык;

г) Туура жооп жок.

40. Аудитти жүргүзүүнүн методологиясынын негизги жоболоруна төмөнкүлөр кирбейт:

а) аудитти ченемдик камсыздоо;

б) текшерүүнүн предметтик областы;

в) бухгалтердик эсептин негизги бөлүмдөрүн текшерүү методикасы;

г) туура жооп жок.

41. Жумушчу документтер бул:

а) аудитордук отчет;

б) аудитордук корутунду;

в) аудитордук процедуралар жүргүзүлгөн учурдагы жазуулар;

г) аудитордук текшерүүгө келишимди түзүү үчүн документтер.

42. Аудитордун жумушчу документтеринин санына жана курамына таасир этпейт?

а) аудитордун квалификациясы;

б) текшерилип жаткан ишкананын жетекчилигинин квалификациясы;

в) аудитти жүргүзүү үчүн келишимдин шарттары;

г) эксперттин болуусу.

43. Төмөнкү документтер текшерүүнүн акыркы этабына дал келбейт:

а) аудиттин планы;

б) аудитордук отчет;

в) аудитордук корутунду;

г) бардык жооптор туура эмес.

44. Аудитордук корутундуга кол коет:

а) Аудитордук фирманын жетекчиси гана;

б) Аудитордук текшерүүнү түздөн түз жүргүзгөн аудитордук фирманын жетекчиси жана аудитор;

в) Аудитордук фирманын жетекчиси жана текшерилген ишкананын жетекчиси;

г) Текшерүүгө катышкан бардык аудиторлор жана корутундунун тексти аудитордук фирманын жетекчиси тарабынан бекитилет.

45. Аудитордук отчеттун түрлөрүн төмөнкүлөргө байланыштырууга болбойт:

а) шарттуу оң корутунду;

б) шарттуу терс корутунду;

в) сөзсүз оң корутунду;

г) терс корутунду.

46. Эгерде фундаменталдуу келишпестик болсо, анда адатта түзүлөт:

а) оң корутунду;

б) шарттуу оң корутунду;

в) терс корутунду;

г) корутунду берүүдөн баш тартуу.

47. Бухгалтердик эсепти жүргүзүү тартибинин сакталышын жана ички көзөмөл тутумунун иштешинин ишенимдүүлүгүн көзөмөлдөө тутуму бул:

а) ички эсеп;

б) ички аудит;

в) ички чарбалык көзөмөл;

г) туура жооп жок.

48. Чарбалык кыймылдардын мыйзамдуулугун, максатка ылайыктуулугун жана ишенимдүүлүгүн изилдөө процессии бул:

а) кыймылдарда аныкталган мыйзам бузууларды изилдөө;

б) аудиттик версияларды иштеп чыгуу;

в) чарбалык кыймылдарды изилдөө;

г) аудитордук далилдерди чогултуу.

49. Жазуу жүзүндө же оозеки түрдө текшерилген субъекттен алынган маалыматтарды камтыган аудитордук далилдер

а) Ички аудитордук далилдер;

б) Тышкы аудитордук далилдер;

в) Аралаш аудитордук далилдер;

г) Туура жооп жок.

50. Баштапкы документтердин арифметикалык тактыгын текшерүү кандай деп аталат?

а) Өз ара көзөмөл;

б) Хронологиялык текшерүү;

в) Ырастоо;

г) Эсептөө;

д) Туура жооп жок.

51. Ишкананын кызматкерлеринен же анын чегинен тышкары маалыматтарды чогултуу кандайча аталат?

а) Байкоо;

б) Сурамжылоо;

в) Каршы текшерүү;

г) Аналитикалык процедуралар.

52. Төмөндөгү белгилөөнүн кайсынысы туура эмес?

а) Аудитти жүргүзүү учурунда жумуштун көлөмүн азайтуу максатында жүргүзүлгөн тандоо;

б) Генералдык жалпылыкка экстраполяцияланган тандалган жалпылыкты талдоонун жыйынтыгы;

в) Формалдык эмес ыкмага караганда, үлгүлөрдү алууга фор-

малдык мамиле;

г) Туура жооп жок.

53. Төмөндөгү белгилөөнүн кайсынысы туура?

а) Тандоонун көлөмү табуу тобокелдигинин деңгээлине жараша болот;

б) Тандоонун көлөмү материалдуулук деңгээлине көз каранды эмес;

в) Тандоонун көлөмү өзүнүн тобокелдик деңгээлине жараша болот;

г) Туура жооп жок.

54. Аудиттик тандоону уюштуруунун этаптарына төмөнкүлөр кирбейт:

а) тандоонун репрезентативдүүлүгүн текшерүү;

б) тандоо методдорун аныктоо;

в) тандоого таасир этүүчү факторлордун жыйындысынын өлчөмүн аныктоо;

г) тандап текшерүүнүн максатын аныктоо.

55. Ички аудиттин функцияларына төмөнкүлөр кирбейт:

а) Ички көзөмөлдү текшерүү;

б) Башкаруунун бардык звенолорун текшерүү;

в) Атайын долбоорлордун үстүндө иштөө;

г) Туура жооп жок.

56. Аудитордук текшерүүнүн жыйынтыктоочу документтерине төмөнкүлөр кирбейт:

а) Аудитордук тобокелдикти баалоо боюнча документтер;

б) Тартылган адистин экспертизасынын жыйынтыгы;

в) Аудиттин жалпы планы;

г) Бардык жооптор туура.

57. Тандап текшерүүлөрдүн түрлөрүнө төмөнкүлөр кирбейт:

а) Атрибутивдик;

б) Нормалдуу;

в) Сандык;

г) Туура жооп жок.

58. Жазуу түрүндө үчүнчү жактардан алынган маалыматты камтуучу аудитордук далилдер

- а) Ички аудитордук далилдер;
- б) Сырткы аудитордук далилдер;
- в) Аралаш аудитордук далилдер;
- г) Туура жооп жок.

59. Жумушчу документтерди түзүүнүн максаттарына төмөнкүлөр кирбейт:

- а) кардарларды тартууга жардам берүү;
- б) аудитти жүргүзүүнүн укуктук негиздерин камсыз кылуу;
- в) аудиттин иш убактысын көзөмөлдөө;
- г) текшерүүнүн методдорун жана ыкмаларын тандоочун негиздемеси.

60. Кардардын финансылык отчеттуулугу жөнүндө аудитордук корутунду бул:

- а) аудитордук компания тарабынан финансылык жана статистикалык отчеттуулуктун бардык көрсөткүчтөрүнүн туура жана так эсептелгендигин ырастоо;
- б) финансылык-чарбалык ишмердүүлүктү текшерүү актысы;
- в) кардардын финансылык отчеттуулугунун ишенимдүүлүгү жөнүндө аудитордун корутундусу;
- г) бухгалтердик эсептеги аныкталган кемчиликтерди четтетүү боюнча сунуштар.

61. Аудиттик тандоону уюштуруунун этаптарына кирбейт:

- а) иштин ушул түрү үчүн акынын өлчөмүн аныктоо;
- б) байкоо бирдигинин аныктамасы;
- в) маалыматтарды жайылтуу тартибин аныктаңыз;
- г) тандоо бирдигин аныктоо.

62. Аудитордук далилдер бул:

- а) текшерүү фактылары боюнча аудиттин версиялары;
- б) отчеттуулуктун ишенимдүүлүгү жөнүндө корутунду түзүү үчүн маалымат;
- в) аудит учурунда жүргүзүлгөн жазуулар;
- г) туура жооп жок.

63. Жумушчу документтердин негизги талаптарына төмөнкүлөр кирбейт:

- а) мурунку жана келечектеги мезгилге байланыштуу маалыматтарды чагылдыруу;
- б) финансылык отчеттуулукту белгиленген белгилери жана критерийлери менен баалоо;
- в) колдонулган кыскартууларды же шарттуу сөздөрдү камтуу;
- г) аудитордун аты-жөнүн, датасын, колун көрсөтүү;
- д) туура жооп жок.

64. Аудитордук текшерүүлөрдү жүргүзүү методикасы:

- а) мыйзам тарабынан белгиленген;
- б) кыргызстандын Эсептөө палатасы тарабынан иштелип чыккан;
- в) ар бир аудитордук фирма тарабынан иштелип чыккан;
- г) туура жооп жок.

ТИРКЕМЕЛЕР

1-тиркеме

Аудитордук ишмердүүлүктү жүргүзүүгө лицензия алуу үчүн документтердин тизмеси

(булак: www.fsa.kg)

Юридикалык жактар үчүн:

1. Лицензия берүү үчүн сумманын төлөнгөндүгүн тастыктаган квитанциянын көчүрмөсү;
2. Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин органдарында мамлекеттик каттоодон өткөндүгү жөнүндө күбөлүктүн көчүрмөсү;
3. Арыз ээсине камсыздандыруу төгүмүн төлөөчүнүн номерин ыйгаргандыгын тастыктаган документтин көчүрмөсү;
4. Арыз ээсине салык төлөөчүнүн идентификациялык кодун (номерин) ыйгаргандыгын тастыктаган документтин көчүрмөсү;
5. Уюмдун кызматкерлерине кеминде эки аудиторду кабыл алуу жөнүндө буйруктардын көчүрмөсү;
6. Аудитордук уюмдун жетекчисин шайлоо жөнүндө буйруктун көчүрмөсү;
7. Аудиторлордун квалификациялык сертификаттарынын көчүрмөлөрү;
8. Уюштуруу документтеринин көчүрмөлөрү.

Жеке адамдар үчүн:

1. Лицензия берүү үчүн сумманын төлөнгөндүгүн тастыктаган квитанциянын көчүрмөсү;
2. Мамлекеттик статистика органдарында жеке ишкердин мамлекеттик каттоодон өткөндүгү жөнүндө күбөлүктүн көчүрмөсү;
3. Арыз ээсине камсыздандыруу төгүмүн төлөөчүнүн номерин ыйгаргандыгын тастыктаган документтин көчүрмөсү;
4. Арыз ээсине салык төлөөчүнүн идентификациялык кодун (номерин) ыйгаргандыгын тастыктаган документтин көчүрмөсү;
5. Квалификациялык сертификаттын көчүрмөсү.

2-тиркеме

Аудитордун квалификациялык сертификатын алуу үчүн документтердин тизмеси

(булак: www.fsa.kg)

Аудитордун квалификациялык сертификатын алууга арыз берген адамдар (мындан ары – арыз берүүчүлөр) аудитордук ишти жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга (мындан ары – ыйгарым укуктуу орган) төмөнкү документтерди беришет:

- өз колу менен кол коюлган белгиленген формадагы арыз (№1 тиркеме);
- жогорку экономикалык билим жөнүндө дипломдун көчүрмөсү же башка жогорку билим жөнүндө дипломдун көчүрмөсү тиркеме менен кошо (нотариалдык жактан күбөлөндүрүлгөн);
- эмгек китепчесинин көчүрмөсү (нотариалдык күбөлөндүрүлгөн),
- экономикалык адистик боюнча үч жылдан кем эмес иш стажын тастыктаган, ал эми жогорку экономикалык билими жок болсо (каржылык) эмгек китепчесинин көчүрмөсү (каржы, бухгалтердик эсеп жана аналитикалык, контролдук-текшерүү ишинде жети жылдан кем эмес стаж менен). Эгерде чет өлкөлүк талапкерлерде эмгек китепчеси жок болсо, анда жогоруда көрсөтүлгөн иш тажрыйбасын тастыктаган документ берилет;
- паспорттун көчүрмөсү;
- ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан берилген жалданма кылмыштар үчүн соттуулугу жок экендиги жөнүндө далилдер;
- арыз ээси белгилүү бир кызматты ээлөө же белгилүү бир иш менен алектенүү укугунан ажыратылбагандыгын тастыктаган документ;
- эки сүрөт (көлөмү 3 × 4).

3-тиркеме

Аудитордук уюмдун

Аудиттелген жактын расмий аталышы бланкы же бурч мөөрү
Жооптуу адамдын фамилиясы, аты, атасынын аты жана кызматы

Чыгуучу номери [...],
кол коюлган күн

АУДИТ ЖҮРГҮЗҮҮГӨ МАКУЛДУК ЖӨНҮНДӨ МИЛДЕТТЕНМЕ-КАТ

(булак: www.fsa.kg)

Жетекчиликке (чарба жүргүзүүчү субъекттин аталышы)

Биз ушуну менен (аудиттелүүчү субъекттин аталышы) финансылык отчеттуулугуна аудитордук текшерүү жүргүзүү боюнча сунушуңуздун кабыл алынгандыгын расмий тастыктайбыз. Колдонулуп жаткан ченемдик укуктук актыларга жана аудиттин стандарттарына ылайык, бухгалтердик баланс, финансылык натыйжалар жөнүндө отчет, бухгалтердик баланска тиркемелер, бухгалтердик эсеп регистрлери жана (текшерүү жүргүзүлүп жаткан мезгил үчүн) айрым баштапкы документтер текшерилет.

Аудит биз тарабынан Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык жүргүзүлөт (аудитордук ишмердүүлүктү жана финансылык отчеттуулукту түзүү тартибин жөнгө салуучу мыйзамдар жана ченемдик актылар көрсөтүлөт).

Аудиттин максаты – аудитордук уюмдун (ушул жылдын же башка отчеттук мезгилдин) (ушул жылдын же башка отчеттук мезгилдин) финансылык отчеттуулугунун ишенимдүүлүгү жөнүндө бардык олуттуу аспектилеринде пикирин билдирүү. Аудиттин жүрүшүндө иш-чаралар дагы текшерилет (текшерилүүчү экономикалык субъектинин филиалдарынын, бөлүмдөрүнүн жана телчик фирмаларынын тизмеси берилет). Биздин тыянактарыбызды далилдөө үчүн, биз бухгалтердик маалыматтын ишенимдүүлүгүн жана жетиштүүлүгүн, ички көзөмөлдүн абалын текшерүү үчүн бир катар тесттерди жана жол-жоболорду колдонобуз, аларды жүзөгө ашырууда сиздердин уюмдун кызматкерлеринин жардамына үмүттөнөбүз.

Текшерилген документтердин көлөмүнүн чоңдугуна, текшерүүлөрдүн тандалма мүнөзүнө жана аудиттин башка мүнөздүү чектөөлөрүнө байланыштуу, айрым каталарды жана так эместиктерди таппай калуу коркунучу бар. Биз бул тобокелдикти акылга сыярылык минимумга чейин азайтуу үчүн болгон күчүбүздү жумшайбыз, бирок (аудитордук текшерүүдө жалпысынан кабыл алынган) корутундулардын абсолюттук тактыгына кепилдик бере албайбыз. Бухгалтердик эсепке алууда жана отчеттуулукта белгиленген тартиптен аныкталган четтөөлөр жөнүндө, ошондой эле биз тарабынан ачылган финансылык отчеттуулукту атайылап бурмалоо фактылары жөнүндө, биздин жазуу жүзүндөгү отчетубуз менен сизге маалымат берилет.

Мындан тышкары, биз сизге төмөнкү кошумча кызматтарды көрсөтө алабыз (тизмесин берүү).

Көрсөтүлгөн кызматтар үчүн аудитордук текшерүү жөнүндө учурдагы мыйзамдарда жана аудитордук келишимде аныкталган тартипте жооп беребиз. Биз сиздин уюмдун коммерциялык сырларын сактоого милдеттенебиз.

Финансылык отчеттуулукту түзүү, анын ичинде бухгалтердик эсепке алуунун жана ички контролдун шайкештигин камсыз кылуу, бухгалтердик эсеп саясатын тандоо жана колдонуу, бухгалтердик эсепке алуунун баштапкы маалыматтарын тиешелүү чагылдыруу менен кошо, (аудит жүргүзүлүүчү субъекттин аталышы) жетекчилигинин жоопкерчилигин эскертебиз. Биз (аудиттелүүчү жактын аталышы) жетекчилигинен аудит үчүн берилген маалыматтардын тууралыгын жазуу жүзүндө тастыктоону сурайбыз.

Сиздин кызматкерлер менен ар тараптуу кызматташууга үмүттөнөбүз жана бизге бухгалтердик документтер, компьютердик маалымат базалары жана толук аудит жүргүзүү үчүн зарыл болгон башка маалыматтар берилет. Карызкорлордун жана кредиторлордун даректерине алар тарабынан берилген карыздын тиешелүү экендигин тастыктаган (тастыктаган эмес) каттарды жөнөтүү сиздин милдетиңиз.

Сиздин финансылык отчеттуулугуңуздун шенимдүүлүгү жөнүндө биздин оюбузду өзгөртүү үчүн биздин кызматкерлерге эч кандай кысым көрсөтүлбөйт деп үмүттөнөбүз. Бул шартты бузуу, аудитордук текшерүүдө кабыл алынган стандарттарга ылайык, аудитордук келишимди бузуу үчүн негиз болуп саналат.

Көрсөтүлгөн кызматтардын баасы (аудитордук фирманын аты-лышы) тарабынан колдонулган бир сааттык тарифтердин негизинде аудит жүргүзүү үчүн талап кылынган убакытка жараша аныкталат. Айрым жумуш түрлөрү үчүн акы төлөө жоопкерчилигинин деңгээлине, тажрыйбасына жана аудиторлордун талап кылынган квалификациясынын деңгээлине жараша өзгөрүлүшү мүмкүн. Эсептешүүлөрдүн тартиби жана мөөнөттөрү аудитордук келишимде аныкталат.

Бул каттын финансылык отчеттуулукту текшерүү келишимдерине болгон түшүнүгүңүзгө шайкештигин көрсөтүп, ага кол коюп, тиркелген көчүрмөсүн кайтарып берүүнү же анын мазмунуна бизге эскертүү берүүнү суранабыз.

Аудитор _____
(колу, фамилиясы, аты, жөнү, кызматы, датасы)

Финансылык отчеттуулуктун ишенимдүүлүгүн аудитордук текшерүү шарттарына макулмун,

Аудит жүргүзүүчү жактын жетекчиси _____

(колу, фамилиясы, аты, жөнү, кызматы, датасы)

**Аудитордук кызматтарды көрсөтүү жөнүндө
КЕЛИШИМ**

(булак: www.fsa.kg)

«__» _____ 20__ ж. Бишкек шаары

атынан _____ (аудитордук уюм)

аудитордук ишмердүүлүктү _____
(№, берилген датасы)

жүзөгө ашыруу үчүн ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан берилген лицензиянын жана (уставдын, жобонун) негизинде иш алып барган жетекчи мындан ары «Аткаруучу» деп аталат, бир жагынан жана мындан ары «Буйрутмачы» деп аталат, _____ тарабынан көрсөтүлөт (толук аты-жөнү)

(толук дареги, паспорттун чоо-жайы)

ушул макулдашууну төмөнкүчө түзүштү:

КЕЛИШИМДИН ПРЕДМЕТИ

1.1. Буйрутмачы көрсөтмө берет жана Аткаруучу төмөнкүдөй кызматтарды көрсөтүүгө милдеттенет:

а) Кардардын финансылык отчеттуулугуна (мезгилдин башталган датасы) (мезгилдин аяктоочу датасы) чейинки аудитин жүргүзүү жана ушул отчеттордун ишенимдүүлүгү жөнүндө аудитордук корутундуну түзүү;

б) аудитордук кызматтарды көрсөтүү (кызмат көрсөтүүлөрдүн тизмеси)

1.2. Кызмат көрсөтүүнүн шарттары: _____ ден _____ чейин

БУЙРУТМАЧЫНЫН МИЛДЕТТЕНМЕЛЕРИ ЖАНА УКУКТАРЫ

2.1. Аткаруучу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын жетекчиликке алып, буйрутмачынын финансылык отчеттуулугуна аудит жүргүзөт.

2.2. Жумуш аткаруучу тарабынан буйрутмачынын тиешелүү до-

кументтеринин негизинде жүргүзүлөт. Аткаруучу буйрутмачы тарабынан ага берилген алгачкы документтердин же башка маалыматтардын тактыгы үчүн жооптуу эмес.

2.3. Аудиттин жүрүшүндө, Аткаруучунун адистери финансылык-чарбалык иш боюнча документтерди толугу менен текшерүүгө, Буйрутмачы тарабынан материалдык баалуулуктарга, баалуу кагаздарга жана акча каражаттарына инвентаризация жүргүзүүгө, материалдык баалуулуктардын сарпталышынын тууралыгын текшерүүгө, келип чыккан маселелер боюнча түшүндүрмөлөрдү алууга жана аудит жүргүзүү үчүн зарыл болгон кошумча маалыматтарды алууга укуктуу.

2.4. Аткаруучу кызматтарды өз убагында жана ылайыктуу түрдө көрсөтүүгө милдеттенет.

2.5. Аудит жүргүзүүдө Аткаруучу аны өткөрүүнүн формаларын жана ыкмаларын өз алдынча аныктайт.

2.6. Аткаруучу аудитордук текшерүүнү жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон маалыматты жазуу жүзүндө (оозеки) суроо-талап боюнча үчүнчү жактардан өз алдынча жана Буйрутмачынын жардамы менен алууга укуктуу. Мындай маалыматты алууга жардам берүү Буйрутмачы үчүн милдеттүү.

2.7. Аткаруучу келишимдик негизде, татаал маселелерди чечүү үчүн аудитордук текшерүүгө катышуу үчүн квалификациялуу адистерди тартууга укуктуу.

2.8. Аткаруучу аудитордук корутундуну ички стандарттарга ылайык түзөт.

2.9. Аткаруучу текшерүү учурунда ал тарабынан кабыл алынган жана түзүлгөн документтердин сакталышын камсыз кылат.

2.10. Аудиттин жүрүшүндө, Аткаруучунун ички корпоративдик стандарттары менен аныкталган жагдайлар олуттуу деп таанылат.

2.11. Аудиттин жүрүшүндө, Аткаруучу Буйрутмачынын баштапкы документтерин келишимдин предмети болгон максаттарга жетүү үчүн зарыл болгон көлөмдө тандап текшерет.

2.12. Аткаруучу аудиттин жыйынтыгы боюнча аудитордук корутундуну түзөт, корутундуда бардык чыгым көрсөткүчтөрү Кыргыз Республикасынын валютасында чагылдырылган.

2.13. Эгерде Буйрутмачы аны жүргүзүү үчүн зарыл болгон до-

кументтерди бербесе, Аткаруучу аудит жүргүзүүдөн баш тартууга укуктуу.

БУЙРУТМАЧЫНЫН МИЛДЕТТЕНМЕЛЕРИ ЖАНА УКУКТАРЫ

3.1. Буйрутмачы өз убагында жана сапаттуу аудит жүргүзүү үчүн шарттарды түзүүгө милдеттүү (анын ичинде жумушчу орундар, жабдууларды эсептөө жана көчүрүп алуу, кызматтык бөлмөлөргө кирүү), ошол эле учурда бардык керектүү документтерди камсыздап, анын тактыгы үчүн өзү жооп берет (колдонуудагы мыйзамдарга ылайык жана ушул келишимдин чегинде). Керектүү маалыматтарды жана документтерди берүүнүн көлөмү жана мөөнөттөрү тараптардын ортосунда макулдашылып, Аткаруучу тарабынан, керек болсо, аудитордук корутунду даярдалганга чейин көрсөтүлөт. Бул талап келишимдин маанилүү шарты болуп саналат.

3.2. Эгерде Аткаруучу үчүн кошумча маалымат керек болсо, Буйрутмачы текшерүү жүргүзүү үчүн суралган маалыматты банктардан, каржы, салык органдарынан жана башка мекемелерден (жактардан) кат жүзүндө сурап алууга милдеттүү. Аткаруучунун өтүнүчү боюнча жазуу жүзүндө түшүндүрмөлөрдү берүүгө, текшерүүчү материалдарга тиркөө үчүн Аткаруучу сураган документтердин көчүрмөсүн берүүгө милдеттүү. Бул талап келишимдин маанилүү шарты болуп саналат.

3.3. Аудитке жана ага каралган жумушка (даярдык, эксперт) жана иштин башка этаптарына өз убагында жана так төлөп берүү.

3.4. Буйрутмачы Аткаруучудан аудитордук ишмердүүлүккө байланыштуу мыйзамдардын талаптары, Тараптардын укуктары жана милдеттери, ошондой эле консультациянын сын-пикирлери жана Аткаруучунун корутундулары негизделген ченемдик укуктук актылар жөнүндө маалымат алууга укуктуу.

3.5. Буйрутмачы финансылык отчеттуулукка жана Буйрутмачынын салыктарын эсептөөгө таасир этиши мүмкүн болгон корутундуда көрсөтүлгөндөн башка жагдайлар жок экендиги жөнүндө Аткаруучунун кепилдиги катары аудитордук отчетту кабыл ала албайт жана кабыл албашы керек.

3.6. Буйрутмачы аудитордук отчеттун көчүрмөлөрүн кызыкдар колдонуучуларга, анын ичинде уюштуруучуларга (катышуучуларга), салык органдарына ж.б. бергендиги үчүн жоопкерчилик алат.

3.7. Буйрутмачы текшерүү учурунда аныкталган жана аудитордук

корутундуда келтирилген бузууларды жана бурмалоолорду эске алуу менен финансылык отчеттуулукка өзгөртүү киргизүүгө милдеттүү. Буйрутмачы финансылык отчеттуулукту жана жүргүзүлгөн транзакциялардагы же жазуулардагы аудиттин жүрүшүндө табылган каталарды жана мыйзам бузууларды оңдоого жооптуу.

3.8. Буйрутмачы аудит жүргүзүү үчүн берилген финансылык отчеттун ишенимдүү болушуна кепилдик берет жана алардын тактыгы үчүн жооп берет.

КЫЗМАТТАРДЫН ЧЫГЫМЫ ЖАНА ТӨЛӨӨ ТАРТИБИ

4.1. Ушул келишим боюнча аудитордук кызмат көрсөтүүлөрдүн наркы _____
(сумма сандар жана сөздөр менен)

4.2. Буйрутмачы аудитордук кызмат үчүн _____
негизинде төлөйт

4.3. Аудитордук кызматтар үчүн төлөм өз убагында _____

төмөнкүдөй тартипте: _____ жүргүзүлөт

4.4. Буйрутмачы аудит жүргүзүүгө байланыштуу кызмат көрсөтүүлөрдүн акысын Аткаруучу тарабынан көйгөйдү изилдөө, документтерди даярдоо жана түздөн түз консультация жүргүзүү үчүн Аткаруучу тарабынан сарпталган адам саатына сарпталган убакыттын негизинде аныкталган, аудит менен байланышкан кызматтардын наркын эске алуу менен жүргүзөт.

4.5. Эгерде кошумча чыгымдар келип чыкса, анын ичинде иш сапары, почта жана телеграф, шаарлар аралык телефон чалуулары, Буйрутмачы аларды баштапкы документтердин көчүрмөлөрүн тиркөө менен, Аткаруучунун эсептери боюнча өзүнчө төлөйт.

4.6. Аткарылган аудитордук кызматтарга акы төлөө кечиктирилген ар бир күн үчүн Буйрутмачы Аткаруучуга аудитордук кызмат көрсөтүүлөрдүн наркынын суммасынан _____% өлчөмүндө туум төлөйт.

ТАРАПТАРДЫН ЖООПКЕРЧИЛИГИ, ТАРТЫШТАРДЫ ЧЕЧҮҮ ТАРТИБИ

5.1. Эгерде Буйрутмачы Аткаруучуга аудитордук текшерүү үчүн талап кылынган документтерди берүүдөн баш тартса, 3.1; 3.2.; 3.3. пункттарын аткарбоо, Аткаруучуга же анын кызматкерлерине алардын объективдүү пикирин өзгөртүү же анын ишине башкача

жол менен тоскоолдук кылуу максатында кысым көрсөтүү болсо, Буйрутмачынын күнөөсү менен келишим бузулушу мүмкүн. Аткаруучу Буйрутмачыга келишимдин бузулгандыгы жөнүндө билдирет.

5.2. Буйрутмачы тарабынан текшерүү жүргүзүү үчүн Аткаруучуга талап кылынган документтер толук берилбесе, ошондой эле Буйрутмачы тарабынан бурмаланган маалымат берилген учурда, экинчиси келишим боюнча талаптарды коюуга укугу жок, ал эми Аткаруучу жоопкерчилик тартпайт.

5.3. Тараптардын ар бири өз милдеттенмелерин ушул келишимдин талаптарына ылайык, тиешелүү түрдө аткарууга, ошондой эле экинчи тарапка өз милдеттенмелерин аткарууда ар тараптуу жардам көрсөтүүгө милдеттүү.

5.4. Талаш-тартыштар болгон учурда, тараптар аларды чечүү үчүн сүйлөшүүлөр аркылуу бардык чараларды көрүшөт.

5.5. Эгерде сүйлөшүүлөр жолу менен макулдашууга жетишилбесе, анда 5.7 пунктунда каралган учурларды кошпогондо, ушул келишимдин аткарылышына байланыштуу келип чыккан бардык талаш-тартыштар, келишпестиктер жана чыр-чатактар, ошондой эле келишим бузулган учурда, Арбитраждык сот тарабынан чечилет.

5.6. Тараптар ушул келишим боюнча милдеттенмелерди жарым-жартылай же толугу менен аткарбаганы үчүн жоопкерчиликтен бошотулушат, эгерде бул колдонуудагы мыйзамдарга ылайык аныкталган форс-мажордук кырдаалдардын натыйжасы болсо.

5.7. Ушул келишимде каралбаган бардык нерселерде тараптар колдонуудагы мыйзамдарды, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин жоболорун жетекчиликке алышат.

5.8. Консультация жана текшерүү учурунда жана текшерүү максатында аудиторлор тарабынан түзүлгөн бардык документтер аудитордун менчиги болуп саналат.

КУПУЯЛУУЛУК

6.1. Ачууга жатпаган маалыматтын көлөмүн Буйрутмачы аныктайт.

6.2. Тараптар ушул келишимди аткаруу учурунда алынган маалыматтын купуялуулугун сактоого милдеттүү жана алынган маалыматты ачыкка чыгаруудан сактоо үчүн бардык чараларды көрүшөт.

6.3 Ушул келишим күчүн жоготкон күндөн тартып _____ жыл ичин-

де купуя маалыматты үчүнчү жактарга берүү, мындай маалыматты жарыялоо же башка жол менен ачыкка чыгаруу, ушул келишимдин колдонулушун токтотуу себептерине карабастан, экинчи тараптын жазуу жүзүндөгү макулдугу менен гана жүзөгө ашырылышы мүмкүн.

6.4. Маалыматтарды ачыкка чыгарууга коюлган чектөөлөр жалпыга жеткиликтүү маалыматтарга же тараптардын күнөөсү жок ушундай болуп калган маалыматтарга, ошондой эле башка тараптан алынганга чейин же андан кийин партияга башка булактардан белгилүү болгон маалыматтарга жайылтылбайт.

6.5. Буйрутмачы маалыматты Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык аны сурап алууга укуктуу мамлекеттик органдарга берген учурда, жоопкерчилик тартпайт.

ЖЫЙЫНТЫК ЖОБОЛОР

7.1. Ушул келишимге киргизилген бардык толуктоолор жана өзгөртүүлөр, эгерде алар жазуу жүзүндө түзүлүп, ыйгарым укуктуу адам тарабынан кол коюлса гана күчүндө болот.

7.2. Бул келишим кол коюлган күндөн тартып күчүнө кирет.

7.3. Бул келишим «__» ____ 20__ жылы, тараптардын ар бири кол койгон эки нускада түзүлүп бекитилди. Келишимди жүргүзүү орду

КЕЛИШИМДИН МӨӨНӨТҮ ЖАНА ТАРАПТАРДЫН ЮРИДИКАЛЫК ДАРЕКТЕРИ

8.1. Келишимдин мөөнөтү чектелген эмес.

8.2. Келишим тараптардын биринин өтүнүчү боюнча экинчи тарапка жазуу жүзүндө эскертүү менен бузулганга чейин 15 күн мурун бузулушу мүмкүн.

8.3. Тараптардын даректери жана эсептешүү эсептери

Аткаруучу: _____

Буйрутмачы: _____

Аткаруучу:

Буйрутмачы:

Мөөр орду

Мөөр орду

Суралган документтердин көрсөтмө тизмеси

(булак: www.fsa.kg)

Аудитордук уюмдун аталышы	№ РД
Аудит жүргүзүлүүчү жактын аталышы	Текшерилген мезгил: _____ чейин

СУРАЛГАН ДОКУМЕНТТЕРДИН ТИЗМЕСИ

№	Документтин аталышы	Өтүнүч датасы	Жиберген датасы
1.	Уюштуруу документтери (аудитордук уюмга уставдын көчүрмөсүн берүү менен)		
2.	Акционерлердин реестри		
3.	Көз каранды коммерциялык уюмдардын тизмеси		
4.	Филиалдардын, өкүлчүлүктөрдүн, телчик ишканалардын тизмеси		
5.	Буйрутмачынын үлүшү бар ишканалардын тизмеси; буйрутмачынын үлүшү		
6.	Продукциялардын (жумуштардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн) тизмеси		
7.	Директорлор кеңешинин курамы		
8.	Уюштуруу жана башкаруу түзүмүн жөнгө салуучу документтер		
9.	Штаттык жадыбал		
10.	Ишмердүүлүктүн уюштуруу-өндүрүштүк схемасы		
11.	Салык жеңилдиктеринин тизмеси		
12.	Жеткирүүчүлөрдүн тизмеси (көпчүлүгү менен – негизгилери)		
13.	Сатып алуучулардын тизмеси (көп санда – негизгилери)		

14.	Каттоо журналдары: - келген товарларды (товарларды жана материалдарды) эсепке алуу; - берүүчүлөр жана подрядчиктер менен түзүлгөн келишимдер; - катуу отчеттуулуктун формалары; - товарларды жана материалдарды алууга ишеним каттар; - келген, чыккан буйруктар; - төлөм тапшырыктары; - кардар колдонгон башкалар		
15.	Келишимдер (бир келишим боюнча – ар бир финансылык жана чарбалык операциялардын өкүлү): - жеткирүүчүлөр менен; - подрядчиктер менен; - жеке адамдар менен келишим түзүү; - биргелешкен иш-аракеттер үчүн насыя; - ижара; - финансылык жооптуу адамдар менен күрөө; - товарларды жана материалдарды сактоо (жайгаштыруу) жерлери боюнча; - башка жеткиликтүү		
16.	Мүлктүн жана милдеттенмелердин инвентаризациясынын актылары		
17.	Өткөн жылдагы аудиттин жыйынтыгы боюнча жазуу жүзүндөгү маалымат (отчет).		
18.	Аудит жүргүзүлүүчү жактын негизги ишмердүүлүгүнө буйруктар: - ички көзөмөл тутуму жөнүндө; - аудиттордук уюмга көчүрмөсүн берүү менен эсеп саясаты жөнүндө; - накталай акчаларды отчетко беруу тартиби жана отчет алдындагы адамдар жөнүндө; - товардык-материалдык баалуулуктарды сактоо, чыгаруу, ташуу үчүн материалдык жооптуу адамдар жөнүндө; - инвентаризация өткөрүү жана инвентаризациялык комиссия түзүү жөнүндө;		
19.	Бухгалтердик эсеп кызматкерлери үчүн кызматтык нускамалар		
20.	Документ жүгүртүүнүн графиги		
21.	Счеттордун жумушчу планы		
22.	Текшерилген мезгил үчүн аралык финансылык отчет		

23.	Бухгалтердик эсеп регистрлери, баштапкы документтер (уюмду жана бухгалтердик эсепке визуалдык баа берүү үчүн) (тандалма)		
24.	Негизги каражаттарды акыркы жолу кайра баалоо боюнча материалдар		
25.	Статистикалык отчеттуулук		
26.	Ички аудиторлордун отчету		
27.	Салык текшерүүлөрүнүн жана башка көзөмөл органдарынын материалдары		
28.	Буйрутмачынын келечектеги ишмердүүлүгүн пландаштырууга документтер (сметалар, пландар, долбоорлор)		

Талапты жөнөттү:

Кызматы

КОЛУ

Φ.Α.Α.

Датасы:

Талапты кабыл алды:

Кызматы

КОЛУ

Φ.Α.Α.

Датасы:

2002-жылдын 30-июлу № 134

«Аудитордук иш жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамы

Ушул Мыйзам Кыргыз Республикасында аудитордук ишти жүзөгө ашырууда пайда болуучу мамилелерди жөнгө салат.

I глава. Жалпы жоболор**1-статья. Аудитордук иш**

Аудитордук иш (аудитордук кызмат көрсөтүүлөр) уюмдардын жана жеке ишкерлердин (мындан ары – аудиттелчү жактар) финансы отчетун көз карандысыз текшерүү боюнча (аудит) ишкердикти жана бул ишти коштоочу кызмат көрсөтүүлөрдү билдирет.

Аудиттин максаты финансылык отчет берүүнүн колдонулуучу негиздерине ылайык финансылык отчеттун бардык олуттуу аспектеринде анын аныктыгына болгон пайдалануучулардын ишениминин даражасын жогорулатуу болуп саналат.

Финансы отчетун берүүнүн негизи катары финансы отчетунун эл аралык стандарттары жана (же) финансы отчеттору ага ылайык түзүлгөн финансы отчетторунун дагы башка стандарттары түшүнүлөт.

Маани-маңыздуу жактар катары финансылык отчеттун, мындай отчетту пайдалануучуга, анын негизинде аудиттелген жактардын финансылык жана мүлктүк абалы тууралуу, ошондой эле чарбалык ишинин натыйжалары жөнүндө туура тыянактарды, мындай тыянактарга негизделген негиздүү чечимдерди чыгарууга мүмкүндүк берген маалыматтардын тактыгынын даражасы түшүнүлөт.

Аудитти коштоочу кызмат көрсөтүүлөр деп төмөнкүлөр түшүнүлөт:

- финансы отчетунун баяндамасы;
- макулдашылган жол-жоболор боюнча милдеттенмелерди аткаруу;
- финансы маалыматтарын топтоо жана иштеп чыгуу.

Аудитордук уюмдарга жана жеке аудиторлорго аудит жүргүзүүдөн жана ушул статьяда каралган кызмат көрсөтүүлөрдөн башка кандайдыр бир башка ишкердик иш менен алектенүүгө тыюу салынат.

Аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор аудитордук кызмат көрсөтүүлөр менен бирге аудитордук иш менен байланышкан кызматтарды көрсөтө алышат, алар төмөнкүлөр:

- бухгалтердик эсепти жолго коюу, калыбына келтирүү жана жүр-

гүзүү, бухгалтердик (финансылык) отчетторду түзүү, бухгалтердик консультацияларды берүү;

- салыктык консультацияларды берүү, анын ичинде салыктык эсептерди жолго коюу, калыбына келтирүү жана жүргүзүү, салыктык эсептерди жана декларацияларды түзүү;

- уюмдардын жана жеке ишкерлердин финансылык-чарбалык иштерин талдоого алуу, экономикалык жана финансылык консультацияларды берүү;

- башкаруучулук, анын ичинде уюмдарды кайра түзүү же аларды менчиктештирүү менен байланышкан консультацияларды берүү;

- маалыматтык тутумдарга аудит;

- Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандартынын жана аудиттин эл аралык стандартынын талаптарына ылайык баалоо иши;

- ички аудит менен байланышкан кызмат көрсөтүүлөр;

- аудитордук ишке байланыштуу жааттарда, ошондой эле бухгалтердик эсепке, экономикага жана финансыга окутуу.

Аудитордук иш ишкердиктин лицензияланчу түрү болуп эсептелет. Аудитордук ишти лицензиялоо Кыргыз Республикасынын лицензиялоо жөнүндө ченемдик укуктук актыларына ылайык жүргүзүлөт.

Караңыз:

(КР Өкмөтүнүн 2001-жылдын 31-майындагы № 260 токтому менен бекитилген) «Ишкерликтин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө» жобо

Аудитордук ишти Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жеке ишкер (жеке аудитор) катары катталган аудиторлор жана (же) аудитордук уюмдар жүргүзүшөт.

Эгерде мыйзамда башкача белгиленбесе, чет өлкөлүк юридикалык жактар жана жарандар, ошондой эле жарандыгы жок адамдар Кыргыз Республикасынын аймагында аудитордук ишти жалпы негизде жүргүзүүгө укуктуу болушат.

(КР 2019-жылдын 18-мартындагы № 35 мыйзамынын редакциясына ылайык)

1-1-статья. Банктардын аудити

Банктардын жана банктык эмес финансы-кредиттик уюмдардын (мындан ары – банк) аудити Кыргыз Республикасынын банктык мыйзамдарынын талаптарына жана аудиттин эл аралык стандарттарына ылайык жүзөгө ашырылат.

Ушул Мыйзамдын нормалары Кыргыз Республикасынын банктык мыйзамдарына каршы келбеген бөлүгүндө банктарга аудит жүргүзүүгө карата колдонулат.

(КР 2016-жылдын 16-декабрындагы № 207 Мыйзамынын редакциясына ылайык)

2-статья. Аудит стандарттары

Аудиттин стандарттары деп аудитти жана аудитти коштогон кызмат көрсөтүүлөрүн өткөрүүнүн жана жыйынтыктарын жол-жобо-лоштуруунун тартибине, ишенимдүүлүктү камсыз кылган тапшырмаларга жана аудиттин сапатын контролдоого карата бирдиктүү талаптар түшүнүлөт.

Аудиттин стандарттары Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

(3-бөлүк КР 2016-жылдын 16-декабрындагы № 207 Мыйзамына ылайык күчүн жоготту)

Аудитордук ишти жүзөгө ашырууда аудиторлор Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилген Этика кодексинин талаптарын сактайт.

(КР 2004-жылдын 14-июнундагы № 75, 2009-жылдын 29-июнундагы № 196, 2016-жылдын 16-декабрындагы № 207, 2019-жылдын 18-мартындагы № 35 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык)

3-статья. Милдеттүү жана демилгелүү аудит

Аудит милдеттүү жана демилгелүү болушу мүмкүн.

Төмөнкүлөр тарабынан жыл сайын милдеттүү аудиттен өтүүгө тийиш:

- Кыргызстан банкы лицензиялануучу банктар жана башка уюмдар;
Караңыз:

(Улуттук банк Башкармасынын 2005-жылдын 14-июлундагы № 22/2 токтому менен бекитилген) «Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынан лицензия алышкан банктардын жана башка финансы-кредиттик ме-кемелердин тышкы аудитине карата минималдуу талаптар жөнүндө» жобо

- камсыздандыруу уюмдары;
- баалуу кагаздардын коомдук сунуштарын жүзөгө ашыруучу коомдук компаниялар;
- инвестициялык фонддор;
- мамлекеттик эмес пенсиялык фонддор;
- Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларында ка-

ралган учурлардагы башка жактар.

Милдеттүү аудит жүргүзүлчү аудиттелчү жактар аудитордук уюм менен милдеттүү аудит жүргүзүү жөнүндө келишим түзүүгө, аудитти өз убагында жана толук жүргүзүүгө көмөк көрсөтүүгө, аудит жүргүзүү үчүн зарыл болгон документтердин баарын берүүгө, оозеки же жазуу жүзүндөгү суроо-талап боюнча толук түшүндүрмө жана ырастамаларды берүүгө милдеттүү.

Демилгелүү аудит жеке ишкердин же уюмдун компетенттүү башкаруу органынын чечими менен, ал эми Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган учурларда, ошондой эле аудит жүргүзүүнүн башка буйрутмачыларынын талабы боюнча да жүргүзүлүшү мүмкүн.

Жүргүзүлгөн милдеттүү аудиттин жыйынтыгы боюнча аудиттелүүчү жактар төмөнкүлөргө милдеттүү:

- жалпыга маалымдоо каражаттарында аудитордук корутундусу (отчету) менен бир комплектте финансылык отчетторун жарыялоого;

- милдеттүү аудит жүргүзүлгөндүгү жана жалпыга маалымдоо каражаттарында аудитордук корутундусу (отчету) менен бир комплектте финансылык отчетторунун жарыяланганы жөнүндө аудитордук ишти жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга билдирүүгө.

(КР 2009-жылдын 29-июнундагы № 196 Мыйзамынын редакциясына ылайык)

4-статья. Аудитор

Аудитордук квалификациялык сертификаты бар, ыйгарым укуктуу орган белгилеген квалификациялык талаптарга жооп берген жеке жак аудитор боло алат.

Аудиторлор өзүнүн кесиптик ишин жүргүзүп жаткан учурда, илимий, педагогикалык жана башка чыгармачылык иштен тышкары, мамлекеттик кызматта турууга жана бөлөк акы төлөнүүчү иште иштөөгө укугу жок. Аудиторлор банктардын, финансылык-кредиттик мекемелердин жана коомдордун Директорлор кеңешинин/аудит боюнча Комитеттин мүчөсү да боло алышат.

Мында аудитор:

- эгерде ал акыркы беш жылдын ичинде ушул банкта аудитордук текшерүү жүргүзгөн болсо, банктын Директорлор кеңешинин/аудит боюнча Комитеттин мүчөсү боло албайт;

- ал Директорлор кеңешинин/аудит боюнча Комитеттин мүчөсү болуп саналса же мурда Директорлор кеңешинин/аудит боюнча Комитеттин мүчөсү болсо, аны жумуштан бошоткон же ээлеген кызмат ордуна ыктыярдуу түрдө кеткен учурдан тартып беш жыл ичинде ушул банкта аудитордук текшерүү жүргүзө албайт;

- эгерде кандай болбосун башка банкта Директорлор кеңешинин/аудит боюнча Комитеттин мүчөсү болуп саналса, башка атаандаш банктарда аудитордук текшерүү жүргүзө албайт.

Аудитор эмгек келишими же келишим (контракт) боюнча аудитор катары бир гана аудитордук уюмдун курамында өз ишин жүзөгө ашырат.

(КР 2017-жылдын 24-февралындагы № 35. 2019-жылдын 29-мартындагы № 39 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык)

5-статья. Аудитордук уюм

Ушул Мыйзамдын 1-статьясында аныкталган ишти жүзөгө ашырган коммерциялык уюм аудитордук уюм болуп саналат.

Аудитордук уюм ачык акционердик коом болгондон башка учурларда чарбалык шериктештиктер жана коомдор түрүндө гана түзүлүшү мүмкүн.

Аудитордук уюмдун кадрдык курамынын 75 пайыздан аз эмесин Кыргыз Республикасынын аймагында туруктуу жашаган Кыргыз Республикасынын жарандары түзүүгө тийиш.

Чет өлкөлүк аудитордук уюмдар Кыргыз Республикасында аудитордук ишти тиешелүү аудитордук уюмдарды – Кыргыз Республикасынын резиденттерин түзгөндө, Кыргызстан банкынын ишине тышкы аудитти жүргүзүү учурун кошпогондо гана жүргүзө алат.

Аудитордук уюмдун аткаруучу органынын жетекчиси аудитор гана болушу мүмкүн.

Аудитордук уюм аудит жүргүзүү боюнча ишин Кыргыз Республикасынын лицензиялоо жөнүндө мыйзамдарында каралган шарттарда жана тартипте лицензия алгандан кийин гана жүргүзө алат.

Аудитордук уюмдун штатында 2ден кем эмес аудитор болууга тийиш.

Аудитордук уюмдар алар тарабынан жүргүзүлүүчү аудитордук текшерүүлөрдүн сапатына ички контролдун стандарттарын белгилөөгө жана сактоого милдеттүү. Көрсөтүлгөн стандарттарга коюлуучу талаптар аудиттин стандарттары менен жөнгө салынат.

(КР 2008-жылдын 23-октябрындагы № 233. 2009-жылдын 29-июнундагы № 196. 2019-жылдын 18-мартындагы № 35 Мый-

замдарынын редакцияларына ылайык)

5-1-статья. Аудитордук уюмдун капиталы

1. Аудитордук уюмдун уставдык капиталынын негизин толук төлөнгөн уставдык капитал түзөт.

2. Аудитордук уюмдун уставдык капиталы Кыргыз Республикасынын улуттук валютасында гана, накталай эмес формада жана катышуучулардын (акционерлердин) акча каражаттарынын эсебинен түзүлөт.

3. Аудитордук уюмдун уставдык капиталынын минималдуу өлчөмү 100000 сомду түзөт.

(КР 2019-жылдын 29-мартындагы № 39 Мыйзамынын редакциясына ылайык)

6-статья. Аудитордук корутунду (отчет)

Жүргүзүлгөн аудиттин жана (же) коштоочу кызмат көрсөтүүлөрдүн жыйынтыктары боюнча аны аткарган адам аудитордук корутунду (отчет) берет, анын формасы, мазмуну жана берүүнүн тартиби аудиттин тийиштүү стандарттары менен аныкталат. Аудитордук корутундуга (отчетко) квалификациялык сертификаттын номери жана берилген датасы көрсөтүлүп, аудитордук уюмдун аткаруу органынын жетекчисинин (аудитордун), ошондой эле тапшырманын жетекчисинин колу коюлат жана аудитордук уюмдун мөөрү менен ырасталат.

Аудиттин белгиленген стандарттарын бузуу менен аудит жүргүзүүнүн жүрүшүндө, ошондой эле анык эмес же жетишсиз финансылык, бухгалтердик, башкаруучулук жана башка маалыматтардын негизинде аудитор же аудитордук уюм тарабынан түзүлгөн аудитордук корутунду (отчет) жарандык сот өндүрүшү тартибинде соттун мыйзамдуу күчүнө кирген чечими менен жараксыз деп таанылышы мүмкүн.

Аудиторлор тарабынан өзүнүн иш-милдеттерине туура келбеген, аудитти жүргүзүүсүз түзүлгөн, же болбосо анын натыйжалары боюнча түзүлсө да, аудитти жүргүзүүнүн жүрүшүндө аудитор же аудитордук уюм тарабынан каралган документтердин мазмунуна ачык карама-каршы келген жалган аудитордук корутундуну (отчетту) билип туруп жасоо аркылуу өз ыйгарым укуктарынан кыянат пайдалануу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген жазык жоопкерчилигине алып келет.

Өз ыйгарым укуктарынан кыянат пайдаланганы үчүн аудиторго карата соттун айыптоо өкүмүнүн мыйзамдуу күчүнө ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын арызын кароонун негизинде

чыгарылган соттун чечими менен жеке аудитордун жана (же) аудитордук уюмдун аудитордук ишти жүзөгө ашыруу лицензиясын жокко чыгаруу үчүн, ал эми мындай аудитордук корутундуга (отчетко) кол койгон жак үчүн анын аудитордук квалификациялык сертификатынан ажыратуу (алып коюу) үчүн негиз болуп саналат.

Аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор аудитордук ишти жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга, бир эле убакта аудит жүргүзүлгөн жактарга аудитордук корутундуга (отчетко) кол коюлган датадан тартып беш жумушчу күндүн ичинде аудиттин натыйжасында табылган финансылык отчеттуулук стандарттарынын бузулгандыгы жөнүндө маалымдоо менен билдирүүгө милдеттүү.

(КР 2019-жылдын 18-мартындагы № 35 Мыйзамынын редакциясына ылайык)

7-статья. Маалыматтын купуялуулугу

Аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор аудитордук ишти жүргүзүү учурунда алышкан жана (же) түзүшкөн маалыматтардын жана документтердин сакталышын камсыздоого милдеттүү жана ал документтерди же алардын көчүрмөлөрүн буйрутмачыдан жана аудитордук ишти жөнгө салуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдан башка эч бир үчүнчү тараптарга берүүгө же ушул Мыйзамда же Кыргыз Республикасынын башка мыйзамдарында каралгандан башка учурларда, аларда камтылган маалыматтарды аудит жүргүзүлгөн жана коштоочу кызматтар көрсөтүлгөн жактын, ошондой эле эгерде ал аудиттелүүчү жак болбосо буйрутмачынын да жазуу жүзүндөгү макулдугу болмоюнча ачыкка чыгарууга укугу жок.

(КР 2009-жылдын 29-июнундагы № 196 Мыйзамынын редакциясына ылайык)

II глава. Аудитордук ишти мамлекеттик жөнгө салуу

8-статья. Аудитордук ишти мамлекеттик жөнгө салуу

Аудитордук ишти мамлекеттик жөнгө салууну аткаруу бийлигинин атайын ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы жүзөгө ашырат. Үйгарым укуктуу орган жөнүндө жобо Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

Үйгарым укуктуу органдын негизги иш-милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат:

- аудитордук иштин стандарттарын иштеп чыгууну уюштуруу, аларды Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн бекитүүсүнө берүү;

- Кыргыз Республикасында аудиторлорду аттестациялоо, окутуу жана алардын квалификациясын жогорулатуу тутумун уюштуруу үчүн ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуу, аудитордук ишти лицензиялоо;

- аудитордук уюмдар жана жеке аудиторлор тарабынан аудитордук иштин стандарттарынын аткарылышын контролдоо;

- аудитордук уюмдардын жана жеке аудиторлордун ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга отчет берүүсүнүн жана финансылык отчет берүүнүн көлөмүн аныктоо жана берүү тартибин иштеп чыгуу;

- ыйгарым укуктуу орган тарабынан бекитилүүчү реестрлер жүргүзүү жөнүндө жобого ылайык аудиторлордун, аудитордук уюмдардын, жеке аудиторлордун, кесиптик аудиторлук бирикмелердин мамлекеттик реестрлерин жүргүзүү, ошондой эле реестрлерде камтылган маалыматты бардык кызыкдар жактарга берүү.

Караңыз:

КР 2019-жылдын 29-мартындагы № 39 Мыйзамы менен 8-статьянын расмий тилиндеги редакциясына өзгөртүү киргизилди.

(КР Өкмөтүнүн 2011-жылдын 30-мартындагы № 127 токтому менен бекитилген) «Кыргыз Республикасында аудиторлордун, аудитордук уюмдардын, жеке аудиторлордун, кесиптик аудитордук бирикмелердин мамлекеттик реестрлерин жүргүзүү тууралуу» жобо

9-статья. Аудитордук иш жүргүзүүнү каалаган жеке жактарды аттестациялоо

Аудитордук ишти жүргүзүүнү каалаган жеке жактарды (мындан ары - талапкерлер) аттестациялоо алардын квалификациясын текшерүү максатында жүргүзүлүп, кийин талапкерлерге аныкталган үлгүдөгү мөөнөтсүз квалификациялык сертификат берилет.

Караңыз:

КР Өкмөтүнүн 2011-жылдын 8-июлундагы № 377 «Аудитордук ишти жөнгө салуу жаатындагы ченемдик укуктук актыларды бекитүү жөнүндө» токтому

Квалификациялык сертификат алуу укугуна төмөнкү адамдар ээ болушат:

- жогорку экономикалык билими барлар;

- аудит жана аудитти коштоочу кызмат көрсөтүүлөр жаатында акыркы үч жыл ичинде же экономикалык адистик боюнча акыркы беш жыл ичинде иш стажы барлар;

- экономикалык кылмыштар үчүн соттолбогондор;
- белгилүү бир кызмат ордун ээлөө же белгилүү бир иш менен алектенүү укугунан ажыратылбагандар.

Кыргыз Республикасында аудитордук ишти жүргүзүүнү каалаган жеке жактарды, анын ичинде чет өлкөлүктөрдү аттестациядан өткөрүү максатында ыйгарым укуктуу орган аттестациялык комиссия түзөт, анын курамынын 1/3ү кесиптик аудитордук бирикмелердин өкүлдөрүнөн турушу керек.

Квалификациялык сертификаты бар ар бир аудитор сертификат алгандан кийинки жылдан баштап, ар бир календардык жылдын ичинде ыйгарым укуктуу орган бекиткен квалификациясын жогорулатуу программалары боюнча окуудан өтүүгө милдеттүү.

Квалификацияны жогорулатуу боюнча курстан өткөндүгүн ырас-тоочу документ кийинки жылдын 1-февралынан кечиктирилбестен аудитор тарабынан ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга берилет.

Кыргыз Республикасында аудитордук иш менен алектенүүнү каалаган жеке жактарды аттестациялоонун тартиби Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат.

(КР 2004-жылдын 14-июнундагы № 75, 2009-жылдын 29-июнундагы № 196, 2019-жылдын 18-мартындагы № 35, 2019-жылдын 29-мартындагы № 39 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык)

Караңыз:

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 8-июлундагы № 377 «Аудитордук ишти жөнгө салуу жаатындагы ченемдик укуктук актыларды бекитүү жөнүндө» токтому

10-статья. Квалификациялык сертификаттан ажыратуунун (алып коюунун) негизи жана тартиби

Аудиторду квалификациялык сертификатынан ажыратуу (алып коюу) төмөнкүдөй негиздер болгондо гана ишке ашырылат:

1) анын квалификациялык сертификатты аттестацияга кирүү үчүн керек болгон жасалма документтерди пайдалануу менен алгандыгы аныкталганда;

2) ыйгарым укуктарын кыянат пайдаланганы үчүн аудиторго карата соттун айыптоо өкүмү мыйзамдуу күчүнө киргенде;

3) аудит жүргүзүүдө, аудитор тарабынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген талаптарды же аудит стандарттарын такай (эки же андан ашык жолу) бузган фактылар аныкталганда;

4) ошол аудитор кол койгон аудитордук корутундуну (отчетту) жараксыз деп таануу жөнүндө соттун чечиминин мыйзамдуу күчүнө кириши;

5) аудитор ушул Мыйзамдын 7 жана 11-статьяларынын талаптарын аткарбаган учурда;

6) квалификациясын ар жыл сайын милдеттүү түрдө жогорулатып туруу жөнүндө талапты жүйөлүү себептерсиз эки ирет бузганда.

Аудиторду квалификациялык сертификаттан ажыратуу (алып коюу) жөнүндө чечимди ыйгарым укуктуу орган чыгарат. Аудиторду квалификациялык сертификаттан ажыратуу (алып коюу) жөнүндө чечим дароо күчүнө кирет жана ыйгарым укуктуу орган белгилеген массалык маалымат каражаттарында жарыяланат.

Квалификациялык сертификаты жүйөлөштүрүлгөн тийиштүү чечим менен алынып коюлган аудитор бул чечимге карата сот тартибинде даттана алат. Аудиторду квалификациялык сертификатынан ажыратууну (алып коюуну) мыйзамсыз деп тааныган соттун чечими күчүнө кирген учурда, ыйгарым укуктуу орган соттун мындай чечимин ушул статьянын экинчи бөлүгүндө каралган тартипте жарыялоого милдеттүү.

Эгерде соттун белгилүү бир кызмат орундарын ээлөө же белгилүү бир иш жүргүзүү укугунан ажыратуу түрүндө жазалоону белгилеген өкүмүндө башка мөөнөт каралбаса, аудитор квалификациялык сертификатынан ажыратуу (алып коюу) жөнүндө чечим чыгарылгандан алты айдан кем эмес убакыттан кийин аттестация өткөрүүнүн графигине ылайык жалпы негизде аудитордун квалификациялык сертификатын алуу тууралуу арызы менен кайрадан кайрылууга укуктуу.

Аудиторлор тарабынан аудиттик стандарттарды жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын талаптарын бузуу фактыларын аныктоо ыйгарым укуктуу органдын түздөн түз компетентциясы болуп саналат.

Аудитордук корутундунун мазмуну жана сапаты боюнча талаш-тартыштар сот органдарында каралган учурда эксперттик корутундуларды берүүгө аудитордун квалификациялык сертификатына ээ болгон адистер гана укуктуу болушат.

(КР 2009-жылдын 29-июнундагы № 196, 2019-жылдын 18-мартындагы № 35 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык)

III глава. Аудит жүргүзүүнүн жана аудитордук кызматтарды көрсөтүүнүн тартиби

11-статья. Аудит жүргүзүүдөгү чектөөлөр

Аудиттелүүчү жактардын уюмдаштыруучулары (катышуучулары), акционерлери, аудиттелип жаткан жактардын кызматкерлери, алар менен жакын туугандыкта же карым-катнашта (ата-энеси, жубайлар, бир туугандары, эже-карындаштары, балдары; жубайлардын бир туугандары, эже-карындаштары, ата-энелери жана балдары) болгон адамдар тарабынан, ошондой эле ал аудитор аудиттелчү жактарга карата аудит жүргүзүүдөн жана коштоочу кызматтарды көрсөтүүдөн башка кандайдыр бир мүлктүк кызыкчылыгы болгондо аудит жүргүзүлүшү мүмкүн эмес.

Аудитордук уюм тарабынан төмөнкүлөргө карата аудит жүргүзүлүшү мүмкүн эмес:

- ошол аудиттелген жактардын уюмдаштыруучулары (катышуучулары) акционерлери болгон же ошол аудитордук уюмдарда башка мүлктүк кызыкчылыгы болгон аудиттелчү жактарга;

- ошол аудитордук уюм уюмдаштыруучусу (катышуучусу), акционерлери болгон же ал жана аудиттелчү жактарга карата аудит жүргүзүүдөн жана коштоочу кызматтарды көрсөтүүдөн башка кандайдыр бир мүлктүк кызыкчылыктары бар аудиттелчү жактарга;

- көрсөтүлгөн аудиттелчү жактардын туунду уюмдарына, филиалдарына жана өкүлчүлүктөрүнө.

Аудитордук текшерүүдөн мурдагы эки жыл бою юридикалык жана жеке жактарга бухгалтердик эсепти калыбына келтирүү жана жүргүзүү, ошондой эле финансылык отчет түзүү боюнча кызмат көрсөтүшкөн жеке аудиторлор жана аудитордук уюмдар ал жактарга карата аудит жүргүзө алышпайт.

Аудит жүргүзүү жана аны коштоочу кызматтарды көрсөтүү үчүн (анын ичинде милдеттүү аудит жүргүзүүдө) акы төлөөнүн тартиби, өлчөмү жана формасы келишимдерде аныкталат жана аудиттелчү жактардын аудиттин натыйжасы менен чыгарылчу корутундулардын мазмунуна карата кандайдыр бир талаптарынын аткарылышына көз каранды болушу мүмкүн эмес.

12-статья. Аудиторлордун, жеке аудиторлордун, аудитордук уюмдардын жана аудиттелүүчү жактардын жоопкерчиликтири

Аудиторлор, жеке аудиторлор, аудитордук уюмдар жана аудит-

телүүчү жактар Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларын, анын ичинде ушул Мыйзамдын жоболорун бузгандыгы үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тартышат.

(КР 2009-жылдын 29-июнундагы № 196 Мыйзамынын редакциясына ылайык)

13-статья. Аудитордук уюмдардын жана жеке аудиторлордун жарандык жоопкерчиликтирин камсыздандыруу

Аудитордук уюмдардын жана жеке аудиторлордун жарандык жоопкерчиликтири Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында аныкталган тартипте жана шарттарда камсыз кылынууга тийиш.

14-статья. Кесиптик аудитордук бирикмелер

Аудиторлор, жеке аудиторлор, аудитордук уюмдар өз мүчөлөрүнүн аудитордук иши үчүн шарттарды камсыз кылуу, алардын кызыкчылыктарын коргоо максатында коммерциялык эмес негизде иштөөчү жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык түзүлгөн кесиптик аудитордук бирикмелерге бириге алышат.

15-статья. Ушул Мыйзамды күчүнө киргизүүнүн тартиби

Ушул Мыйзам расмий жарыяланган күндөн баштап күчүнө кирет.

Кыргыз Республикасынын «Аудитордук иш жөнүндө» Мыйзамы (Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Ведомосттору, 1998-жыл, № 10, 380-ст.) күчүн жоготту деп табылсын.

Ушул Мыйзам колдонууга киргизилгенге чейин ушул Мыйзамда каралгандан айырмалуу уюштуруучулук-укуктук формада түзүлгөн аудитордук уюмдар үч айлык мөөнөттө ушул Мыйзамда каралган уюштуруучулук-укуктук формада кайра уюштурулууга тийиш.

Ушул Мыйзам күчүнө киргенге чейин берилген аудитордук квалификациялык сертификаттар, аудитордук ишти жүзөгө ашырууга берилген лицензиялар аларда каралган мөөнөт бүткөнгө чейин жарактуу болот.

Ушул Мыйзам күчүнө кирген күндөн тартып үч айлык мөөнөттүн ичинде аудитордук уюмдар өздөрүнүн уюмдаштуруу документтерин жана аудитордук уюмда иштеген адамдардын курамын ушул Мыйзамдын 5-статьясында белгиленген талаптарга ылайык келтирүүгө тийиш.

Кыргыз Республикасынын Президенти

А. Акаев

АВТОРЛОР ЖӨНҮНДӨ МААЛЫМАТТАР

Кожошев Арзыбек Орозбекович (25.06.1968-ж. туулган) – экономика илимдеринин доктору, доцент, КРнын эмгек сиңирген экономисти, КРнын 3-класстагы мамлекеттик кеңешчиси, РАЕНдин (Россия Табигый илимдер академиясынын) академиги, М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз Экономикалык университетинин, Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын, КРнын Президентине

караштуу башкаруу академиясынын ардактуу профессору.

Ош мамлекеттик университетинин “География, кошумча биология” адистигин артыкчылык диплому менен (1994-ж) жана КМУУнун “Бухгалтердик эсеп жана аудит” адистигин (2000-ж) аяктаган, КРнын Улуттук Илимдер академиясынын аспирантурасын (1999-ж), М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз Экономикалык университетинин докторантурасын (2015-ж) бүткөн.

КРнын Финансы министрлигинин жетектөөчү адиси, башкы адиси, бөлүм башчысы (1995-1999-ж), Бюджеттик саясат башкармалыгынын башчысы, Бюджеттер аралык мамилелер башкармалыгын башчысы болгон (2005-2007-ж). КРнын Финансы министринин орун басары болуп иштеген (2007-2015-ж), 2015-2019-жылдарда КРнын Жогорку Кеңешинин депутаты. КРнын Экономика министри болгон. 2019-жылдан тартып азыркы мезгилде Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматынын төрагасы.

Классикалык (грек-рим) күрөш боюнча СССРдин спортунун чебери. КРнын грек-рим күрөшү Федерациясынын президенти. КРнын эмгек сиңирген тренери наамы ыйгарылган (2011-ж).

Республикалык, аймактык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларга катышкан. 4 монография, 70 илимий макалалар жана 2 окуу китеби бар. Анын жетекчилиги астында 2 экономика илиминин кандидаты даярдалган, учурда 2 аспиранты экономика илиминин кандидатынын наамын коргоого даярданууда. 2 окуу китеби: “Жергиликтүү бюджеттин башкаруу тутумун өркүндөтүү”, “КРнын жергиликтүү өз алдынча башкаруунун негиздери” чыккан. Эл

аралык, жергиликтүү жана республикалык гезиттерде экономика жана финансы маселелери боюнча макалалары жарыяланган.

Сыйлыктары: КРнын Финансы министрлигинин ардак грамотасы (1999-ж), КРнын Ардак грамотасы (2009-ж), Эл аралык күрөш федерациясынын (FILA) алтын ордени (2012-ж), КРнын Улуттук олимпиадалык комитетинин алтын ордени (2017-ж), Евразиялык экономикалык комиссиянын төш белгиси (2019-ж), «КРнын финансылык-экономикалык кызматынын отличниги» (2002-ж), «КРнын Бажы кызматынын отличниги» (2009-ж), «КРнын Салык кызматынын отличниги» (2009-ж), «КРнын Дене тарбия жана спорттун отличниги» (2011-ж), «КРнын Мамлекеттик кызматтын отличниги» (2013-ж), экономиканын отличниги (2017-ж), Билим берүүнүн отличниги (2019-ж).

Абдиев Мурат Журатович (1977-жылы 27-ноябрда төрөлгөн) – экономика илимдеринин доктору, доцент. Аймактык менеджмент академиясынын мүчө-корреспонденти (Казахстан).

1995-жылы Жалал-Абад Коммерциялык институтунун (азыркы К. Ш. Токтомаматов атындагы Эл аралык университет) “Эсеп-финансы” факультетин артыкчылык диплому менен аяктаган (2000-ж). Ош ТУ-

нун 08.00.12 «Бухгалтердик эсеп жана чарбалык ишмердүүлүктүн анализи» адистиги боюнча аспирантурада окуган (2000–2003-ж), М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз Экономикалык университетинин докторантурасын (2015-ж) бүткөн

Ош технологиялык университетинде (ОшТУ) эмгек жолун “Финансы-экономикалык” факультетинин “Бухгалтердик эсеп жана аудит” кафедрасынын кабинет башчысы, окутуучусу, ага окутуучусу кызматында эмгектенген (1999-2008). “Бухгалтердик эсеп, менеджмент жана туризм” факультетинде декандын орун басары болуп эмгектенген (2008–2010-ж) Ош ТУнун Окумуштуулар кеңешмесинде доцент кызматына жана “БЭЖА” кафедрасында доценттик кызматында иштеген (2012-2020-ж), профессордун милдетин аткаруучу болуп эмгектенип келүүдө (2020-ж азыркы мезгилге чейин). Экономика жана башкаруу факультетинин окуу иштери боюнча декандын орун басары кызматында эмгектенген (2013-2015-ж)

Республикалык, аймактык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларга катышкан. 15 окуу-методикалык жана илимий эмгектерине автордук укукка ээ. 142 илимий жана методикалык эмгектери, анын ичинде 6 монография, 102 илимий макалалар жана 34 окуу-методикалык басылмалары (анын ичинде 8 окуу куралдары жана китептери: “Финансовый учет”, “Бухгалтерская финансовая отчетность”, “Аудит”, “Документация бухгалтерского учета”, “Ишкананын эсеп саясаты” ж.б.) басылып чыккан. Жергиликтүү жана республикалык гезиттерде экономика жана билим берүү маселелери боюнча 10дон ашуун макалалары жарыяланган.

Сыйлыктары: Ош ТУнун ардак грамоталары – 2004, 2011, 2017-ж.; Ош ТУнун ыраазычылыгы – 2011-ж.; “Ош ТУнун 2012-жылдагы эң мыкты илимий эмгеги” номинациясынын жеңүүчүсү; Ош шаардык мэриясынын ардак грамотасы – 2013-ж.; Мам.фин. көзөмөлдүн Түштүк башкармалыгынын ардак грамотасы – 2016-ж.; КРнын Айыл-чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин ардак грамотасы – 2017-ж.; КРнын Билим берүү жана илим министрлигинин ардак грамотасы – 2017-ж.; Ош шаардык кеңешинин ардак грамотасы – 2017-ж., КРнын Экономика министрлигинин ардак грамотасы – 2018-ж., КРнын Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин ардак грамотасы – 2018-ж., КРнын Өкмөтүнүн Ош облусундагы ыйгарым укуктуу өкүлүнүн ардак грамотасы – 2018-ж.; “Ош ТУнун 2018-жылдагы эң мыкты окуу-методикалык колдонмосу” номинациясынын жеңүүчүсү; Ош областтык “Ош жаңырыгы” коомдук-саясий газетасынын “2018-жыл мыктысы” номинациясынын жеңүүчүсү; КРнын Акыйкатчысынын ардак грамотасы – 2019-ж.; КРнын Президентине караштуу Улуттук тил комиссиясынын “Кыргыз тили” төш белгиси – 2019-ж.; Республикалык “Кыргыз тили” коомунун “Ыйык тил” төш белгиси – 2019-ж., КРнын Өкмөтүнө караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматынын “Бухгалтердик эсеп жана аудиттин мыктысы” төш белгиси – 2020-ж., КРнын Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин “Айыл чарбасынын мыктысы” төш белгиси – 2020-ж.; КРнын Билим берүү жана илим министрлигинин ыраазычылык каты – 2020-ж.; КРнын Финансы министрлигинин ардак грамотасы – 2020-ж., “Ош ТУнун 2020-жылдын эң мыкты окуу-усулдук колдонмосу” номинациясынын жеңүүчүсү.

КОЛДОНУЛГАН БУЛАКТАР:

1. Ченем-укуктук актылар:

Кыргыз Республикасынын мыйзамдары:

1. «Аудитордук иш жөнүндө» [Текст]: КР мыйзамы // Кыргыз Республикасынын нормативдик актылары. - 30.07.2002. - №134.
2. «Ишкердиктин субъекттерине текшерүүлөрдү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө» [Текст]: КР мыйзамы // Кыргыз Республикасынын нормативдик актылары. - 25.05.2007. - № 72.
3. «Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө» [Текст]: КР мыйзамы // Кыргыз Республикасынын нормативдик актылары. - 19. 10. 2013. - № 195
4. «Ички аудит жөнүндө» [Текст]: КР мыйзамы // Кыргыз Республикасынын нормативдик актылары. - 26.01.2009. - № 25.
5. «Бухгалтердик эсеп жөнүндө» [Текст]: КР мыйзамы // Кыргыз Республикасынын нормативдик актылары. - 29.04.2002. - №76.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн, ведомстволорунун

токтомдору:

6. «Ишкердик субъекттерине текшерүү жүргүзүү тартиби жөнүндө» 2007-жылдын 6-ноябры № 533 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режим. - www.cbd.minjust.gov.kg
7. 2014–2020-жылдарда Кыргыз Республикасында корпоративдик финансылык отчеттуулукту жана аудитти өнүктүрүүнүн стратегиясы, 2014-жылдын 31-марты № 191 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режим. - www.cbd.minjust.gov.kg
8. 2014–2020-жылдарда Кыргыз Республикасында корпоративдик финансылык отчеттуулукту жана аудитти өнүктүрүүнүн стратегиясы, 2014-жылдын 31-марты № 191 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режим. - www.cbd.minjust.gov.kg
9. Кыргыз Республикасындагы Ички аудиттин стандарттарын бекитүү жөнүндө, 2014-жылдын 3-июну № 296 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режим. - www.cbd.minjust.gov.kg
10. Аудитордун квалификациялык сертификатын алуу укугуна

талапкерлерди аттестациялоо жөнүндө жобо, 2011-жылдын 8-июлу № 377 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режими. - www.cbd.minjust.gov.kg

11. Аудиторлордун квалификациясын жогорулатуу жөнүндөгү жобо, 2011-жылдын 8-июлу № 377 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режими. - www.cbd.minjust.gov.kg

12. Кыргыз Республикасында аудиторлордун, аудитордук уюмдардын, жеке аудиторлордун, кесиптик аудитордук бирикмелердин мамлекеттик реестрлерин жүргүзүү тууралуу жобо, 2017-жылдын 1-августу № 94-6 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режими. - www.cbd.minjust.gov.kg

13. Кыргыз Республикасында аудиторлордун, аудитордук уюмдардын, жеке аудиторлордун, кесиптик аудитордук бирикмелердин мамлекеттик реестрлерин жүргүзүү тууралуу жобо, 2011-жылдын 30-марты № 127 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режими. - www.cbd.minjust.gov.kg

14. Ачык компанияларда милдеттүү аудит жүргүзүүгө коюлуучу талаптар жөнүндө, 2015-жылдын 17-ноябры № 776 [Текст]: КРнын Өкмөтүнүн токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режими. - www.cbd.minjust.gov.kg

15. «Аудитордук уюмдун ишинин рейтингин баалоо жөнүндө» жобо, 2015-жылдын 19-августу № 1-н [Текст]: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу финансы рыногун тескөө жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматы. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режими. - www.cbd.minjust.gov.kg

16. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынан лицензия алышкан банктардын жана башка финансы-кредит уюмдарынын тышкы аудитине карата минималдуу талаптар жөнүндө, 2017-жылдын 15-июну № 2017-П-12/25-2-(НПА) [Текст]: Кыргыз Республикасынын Улуттук банк Башкармасынын токтому. - [Электрондук ресурс] - Мүмкүнчүлүк режими. - www.nbkr.kg

17. Международные стандарты аудита. - Бишкек: 22.04.2003.

18. Сборник методических рекомендаций к Международным стандартам аудита. - Бишкек: Госфиннадзор, 2006.

2. Окуу жана илимий адабияттар:

19. Абдиев М. Ж. Бухгалтерская финансовая отчетность - Ош. типография Ош ТУ, 2013. - 236 с.

20. Подольский В. И. Аудит. - М.: Экономист, 2003. - 124 с.

21. Суйц В. П., Ситникова В. А. Аудит. - М.: КНОРУС, 2012. - 168 с.

22. Шеремет А. Д., Суйц В. П. Аудит. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 352 с.

23. Шешукова Т. Е., Городилова М. А. Аудит: теория и практика применения международных стандартов. - М.: ФиС, 2007. - 184 с.

24. Шеремет А. Д. Аудит. - М.: Инфра - М, 2002. - 143 с.

25. МСФО-2001. - Бишкек, 2003. - 1242 с.

3. Интернет булактар

26. www.fsa.kg

27. www.academy.kg

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
1-БӨЛҮМ. АУДИТТИН МАЗМУНУ ЖАНА МАКСАТЫ	9
1.1. Аудиттин тарыхынын жана өнүгүүшүнүн кыскача баяны	9
1.2. Кыргыз Республикасындагы аудиттин жана аудитордук иштин маңызы, максаты жана маселелери	12
1.3. Аудитти жүргүзүүнүн принциптери. Аудиттин түрлөрү	17
1.4. Аудитор кесиби жана кесиптик компетенциялар	25
1.5. Аудитордун милдеттери жана жоопкерчиликтери	29
1.6. Аудиторлордун көз карандысыздыгы	31
2-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ИШМЕРДҮҮЛҮК ЖАНА АНЫ ЖӨНГӨ САЛУУ	34
2.1. Кыргыз Республикасында аудитордук ишмердүүлүктү ченемдик жөнгө салуу	34
2.2. Аудитордун билиминин жана компетенттүүлүгүнүн натыйжасында кесиптик чечмелөө	40
2.3. Аудиттеги ишкердик иштин негизги укуктук формалары	42
2.4 Аудиттин стандарттары	43
3-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ТЕКШЕРҮҮНҮН БАШТАПКЫ СТАДИЯСЫ	48
3.1. Аудитти жүргүзүүнүн шарттарын макулдашуу	48
3.2. Аудитордук кызматтын баасын баалоо	52
4-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ТЕКШЕРҮҮНҮ ПЛАНДАШТЫРУУ	55
4.1. Аудит жүргүзүлүүчү субъекттинин абалына алдын ала экспертиза жүргүзүү жана алдын ала пландаштыруу	55
4.2. Аудитти пландаштыруу	56
4.3. Аудиттеги маанилүүлүк	61
4.4. Аудитордук тобокелдик	67
4.5 Аудит учурунда бухгалтердик эсепти жана ички көзөмөл тутумун изилдөө жана баалоо	71
5-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК ТЕКШЕРҮҮНҮН ЖАЛПЫ МЕТОДИКАЛЫК ЖОЛДОРУ	76
5.1. Аудитордук тандап алуу	76
5.2. Аудиторлордун ишинин сапатын көзөмөлдөө	78
5.3 Аудитордук далилдөөлөр	92
5.4. Аудитордук далилдөөлөрдү алуунун процедуралары жана ыкмалары	94

5.5 Аналитикалык процедуралар	97
5.6. Аудитти документтештирүү	99
6-БӨЛҮМ. АУДИТОРДУК КОРУТУНДУ	109
6.1. Аудитордук корутундунун багыты	109
6.2. Аудитордук корутундунун негизги элементтери	110
6.3. Аудитордук корутундунун түрлөрү	115
КЕЙСТЕР	119
«Кыргыз Республикасындагы аудит жана аудит ишинин маңызы, максаттары жана милдеттери» темасы боюнча «Кыргызстандагы №1 аудитордук компания» 1-кейс	119
«Аудиттин баштапкы стадиясы» темасы боюнча «Жашоо учурундагы аудит» 2-кейс	123
«Аудит жүргүзүүнүн шарттары менен макулдашуу» темасында «Келишим акчага караганда баалуу» 3-кейс	126
«Аудитти пландаштыруу» темасы боюнча «Пландоо процедурасы» 4-кейс	127
«Аудитордук тандоо» темасында «Электроника тармагында нурдун нуру» 5-кейс	129
«Аудитти жүргүзүүдө бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл системасын үйрөнүү жана баалоо» темасы боюнча «Бул жерде камсыздандыруу, бул жерде көзөмөл» 6-кейс	130
«Аудитордук далилдөөлөр» жана «Аудитордук далилдөөлөрдүн процедуралары жана аны алуунун ыкмалары» темалары боюнча «Далилдөөлөр жок, күнөөсү жок» 7-кейс	131
«Аудитордук корутунду» темасы боюнча «Корутунду – аудиттеги мыкты укмуштуу окуя» 8-кейс	133
«Аудитордук тобокел» жана «Аудиттеги маанилүүлүк» темалары боюнча «Ким тобокел кылбаса, ал каалаганына жетпейт» 9-кейс	134
«Аудитордук тандоо» темасы боюнча «Нур-электрондук өнөр жайда жарыктын шооласы» 10-кейс	139
Аудит боюнча терминдердин глоссарийи	141
Аудит боюнча тесттик суроолор	153
Тиркемелер	166
Авторлор жөнүндө маалыматтар	192
Колдонулган булактар:	195